

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FELSEFE VE DİN ARASINDAKİ İLİŞKİ BAĞLAMINDA KLASİK İSLAM FELSEFESİ'NİN RÖNESANS DÜŞÜNÜRÜ PİCO DELLA MİRANDOLA'NIN DÜŞÜNCESİNİN OLUŞUMUNA ETKİSİ

Tuğçe ŞENSÖZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mehmet AYDIN

İZMİR - 2016

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Felsefe ve Din Arasındaki İlişki Bağlamında Klasik İslam Felsefesinin Rönesans Düşünürü Pico della Mirandola’nın Düşüncesinin Oluşumuna Etkisi” adlı çalışmamın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../...../2016

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe Ve Din Arasındaki İlişki Bağlamında Klasik İslam Felsefesi'nin
Rönesans Düşünürü Pico Della Mirandola'nın Düşüncesinin Oluşumuna Etkisi

Tuğçe ŞENSÖZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Bu çalışmada klasik İslam filozoflarının Rönesans düşünürü Giovanni Pico della Mirandola'nın düşüncesi üzerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır. Etkisi altında kalınan İslam filozoflarının eserleri Latince'ye çevrilmiştir. Mirandola, hümanist teorisini ve metafizik görüşlerini, felsefe ve din arasındaki ilişkiyi temel alarak oluşturmuştur. Bu doğrultuda Mirandola, İslam felsefesinden etkilenmiştir. Rönesans filozofları genel olarak eski Yunan felsefesini canlandırma hedefi gütmüştür. Rönesans filozofları arasında bulunmasından dolayı Mirandola da eski Yunan düşüncesini İslam düşüncesi temelinde incelemiştir. Bu çalışmada, büyük Müslüman filozofların Rönesans düşünürü Pico della Mirandola üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz. Birinci bölümde Mirandola'nın hayatı, eserleri, Grek felsefesiyle, Ortaçağ Hristiyan felsefesiyle ve Rönesans felsefesiyle olan ilişkileri ortaya konmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde Mirandola'nın insan anlayışı incelenmiş ve hümanist düşünceleriyle İslam felsefesi arasındaki bağ tespit edilmiştir. Son bölümde ise Mirandola'nın metafizik görüşleri ile İslam felsefesinin kavramları arasındaki benzerlik ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, Metafizik, İnsan, Felsefe, Din.

ABSTRACT

Master's Thesis

**Influence of Classical Islamic Philosophy On The Renaissance Philosopher
Pico Della Mirandola's Thought In The Context Of Philosophy and Religion
Relations**

Tuğçe ŞENSÖZ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religion Sciences

Philosophy and Religion Sciences Program

This study focuses on a Classical Islamic philosophers influence on thought of Renaissance philosopher Pico della Mirandola. Inspired by the works of Islamic philosophers already translated into the Latin. Mirandola has developed a humanist theory and metaphysical thought based on a view concerning the relationships between philosophy and religion. Renaissance philosophers intended on revival of ancient Grek philosophy. Because of this, Mirandola studied old Grek philosophy through the sources of Islamic philosophy. This thesis investigates majör Muslim philosophers influence on Renaissance philosopher Pico della Mirandola. In the first chapter, Mirandola's life, works and his relationship with Grek philosophy, Medieval Christian philosophy, Islamic philosophy and Renaissance philosophy was introduced. In second chapter, Mirandola's view of human analyzed and links are identified between his humanist opinions and Islamic philosophy. In last chapter, similarities and identities was investigated between Mirandola's metaphysics ideas and metaphysics notions of Islamic thoughts

Keywords: Humanism, Metaphysics, Human, Philosophy, Religion.

**FELSEFE VE DİN ARASINDAKİ İLİŞKİ BAĞLAMINDA KLASİK İSLAM
FELSEFESİ'NİN RÖNESANS DÜŞÜNÜRÜ PİCO DELLA MİRANDOLA'NIN
DÜŞÜNCESİNİN OLUŞUMUNA ETKİSİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

MİRANDOLA'NIN HAYATI, ESERLERİ, DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI

1.1. HAYATI	4
1.2. ESERLERİ	11
1.3. MİRANDOLA'NIN DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI	12
1.3.1. Mirandola ve Grek Felsefesi	12
1.3.2. Mirandola ve Ortaçağ Hristiyan Felsefesi	15
1.3.3. Mirandola ve İslam Felsefesi	17
1.3.4. Mirandola'nın Rönesans Düşüncesiyle İlişkisi	22

İKİNCİ BÖLÜM

MİRANDOLA'NIN DÜŞÜNCESİNDE İNSANIN VARLIĞI VE YETKİNLİĞİ

2.1. İNSANIN VARLIK YAPISI	25
2.1.1. İnsanın Neliği	25
2.1.2. İnsanın Özgürlüğü	27
2.2. İNSANIN HAKİKATLE İLİŞKİSİ VE AHLAK	30
2.2.1. İnsanın Hakikatin Bilgisine Sahip Olması	30

2.2.2. İnsanın Yetkinliği ve Aydınlanması	31
2.2.3. Mirandola'da Ahlak Felsefesi	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİRANDOLA'NIN METAFİZİK VE VARLIK GÖRÜŞLERİ

3.1. VARLIK, BİR VE TANRI	43
3.2. YARADILIŞ	57
3.3. İNANÇ VE FİKİR İLİŞKİSİ	64
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	72

KISALTMALAR

s. : sayfa

vb. : ve benzeri

GİRİŞ

Felsefe ile din ilişkisi yüzyıllar boyunca üzerinde çokça tartışılan bir mesele olmuştur. Rönesans döneminin de temel problemlerinden biri olan düşünce ve inanç arasındaki ilişki konusu, bu dönemin filozofları ve din bilginleri tarafından sıklıkla araştırma konusu yapılmıştır. Akıl ve vahyin birbiriyle olan münasebetinin Rönesans döneminde kıymetli olmasının ana sebeplerinden biri de kuşkusuz Ortaçağ'dan miras kalmış olan eserlerde yer alan görüşlerde yatmaktadır. Ortaçağ İslam filozofları düşünce ve inanç meselelerini ayrı ayrı olduğu kadar bir bütün içerisinde de ele alıp incelemişler, bu konuda özgün fikirler öne sürmüşlerdir. 15. yüzyıl Rönesans filozofu Mirandola, kendi fikirlerini felsefe ve din arasındaki ilişki temelinde oluşturmuştur. Bu çerçevede o, özellikle Müslüman ve Hristiyan filozofların insan ve ahlakla ilgili görüşlerini incelemiş; bu filozoflardan aldığı etkiyle oluşturduğu hümanist ve metafizik görüşlerinde akıl ve inanç unsurlarını daima göz önünde bulundurmuştur. Rönesans döneminde Latince'ye çevrilen ve dolaşımda olan eserler arasında İslam filozoflarına ait çok sayıda eser mevcuttur. Mirandola da, hümanizme dayalı ve metafiziksel düşünce örgüsünü kurgularken İslam filozoflarından görüşlerinden esinlenmiştir.

Mirandola, öğrenim hayatına kilise hukuku dersleri alarak başlamış, bir süre sonra kilise hukuku öğrenimini yarıda bırakıp felsefe ile ilgilenmiştir. Hayatı boyunca hümanist ve ahlak temelli bir felsefi öğreti kurmaya çabalayan filozof, bununla birlikte metafizik meselelerle de ilgilenmekten hiçbir zaman uzak durmamıştır. Metafizik temelinde ortaya koyduğu teolojik ve felsefi görüşleri yüzünden kilise ile anlaşmazlığa düşmüştür. Buna rağmen kendini düşünce dünyasının dışına çıkarmamış ancak hayatının son döneminde dini ve mistik gizemlere merak salarak Kutsal Kitap yorumlaması yapmaya girişmiştir.

Mirandola'nın hayatı, eserleri ve düşüncesinin kaynaklarına ilişkin bilgileri birinci bölümde sunduk. Çalışmamızın ikinci bölümünde Mirandola'nın insan üzerine sunduğu bilgileri ele alarak onun, çağının hümanist düşünürleri arasında yer almasının değeri ve önemi üzerinde durduk. Ona kalırsa insan, düşünebildiği için kendisini belirleyebilen bir varlıktır. Böyle bir varlık, aklını kullanarak yeryüzündeki geçici zevk ve hazzardan ibaret olan yaşantısını bir kenara bırakıp Tanrı'ya ulaşabilmek için çabalamalıdır. Onun, aklını kullanarak Tanrı'yı bulmasına yönelik kurgusu, isimlerini zikrettiği Hz. Muhammed ve Hz. İbrahim Peygamber'den ileri gelmektedir. Zira insan, Mirandola'ya göre düşünme yetisi sayesinde yeryüzündeki

yaşantısında kendisini saran kirlerden arınarak Tanrı'yı bulabilir. Hatta Tanrı insandan kendisini bulmasını istemiştir. İnsanın kendini belirleyebilen bir yapıda yaratılmış olması itibariyle diğer varlıklardan üstün olduğunu ve özgür iradeye sahip olduğunu vurgulayan Mirandola, hümanist öğretisini bu vurgularıyla zenginleştirmiştir. İşin ahlak yönüne geldiğimizde ise, Mirandola, insanın dünyevi yaşantısında kirlenen ruhlarının ahlak felsefesi ile temizlenebileceğini ileri sürmüştür. Ona göre insan, kirlerinden arınıp ahlaki bir hayat sürebilmek için ahlak felsefesinin kavramlarına ve ahlaki ölçütlere göre hareket etmelidir. Ancak bu şekilde insan kendini gerçekleştirmiş olacaktır. Ahlaki kural ve ölçütlere uygun davrandığında yeryüzündeki hayatının geçici ve anlamsızlığını görüp, bu hayatın kendisine bulaştırmış olduğu kötülüklerden ve kirlerden arınacak, nihayetinde Tanrı'nın ikamet ettiği göksel aleme doğru ilerleyecektir.

Mirandola, hem hümanist hem de ahlaki görüşlerinde başta İslam peygamberi olmak üzere Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd ve İbn Bacce gibi Müslüman filozoflara atıflarda bulunmuştur. Kademeli varlık anlayışı ve Tanrı'ya ulaşma çabaları gibi pek çok konuda İslam düşünürleriyle benzer fikirlere sahip olmuştur. Bu düşüncelerin Mirandola tarafından nasıl ele alınıp kullanıldığını göstermek İslam düşüncesi için de önem arz etmektedir.

Üçüncü bölümde Mirandola'nın varlık ve birliğe dair düşünceleri ile bu düşünceler üzerinde özellikle İbn Sina ve İbn Rüşd'ün etkisini göstermek amaçlanmıştır. Varlık ve metafizik problemlerini ele alırken Aristotelesçi bir çizgide ilerlemiş olan Mirandola, Platon'u Aristoteles'e yaklaştırmıştır. Platon'un ve Aristoteles'in felsefi fikirleri arasında bir zıtlık bulunmadığını, her ikisinin de bir ve aynı şeyi söylediğini savunmuştur. Bu yaklaşım daha önce İslam filozofları arasında özellikle Farabi tarafından benimsenmiştir. İki Grek filozofun uzlaşım içinde olduğu anlayışının yanında, Farabi ve İbn Sina'nın öğretilerinden 23 adet tez derlemiş olan Mirandola'nın felsefi tecrübenin birliğini savunmada İslam filozoflarına çok borçlu olduğu açıktır. Geliştirdiği tezlerini savunurken, Mirandola kendisini Thomas Aquinas ile Dun Scotus çizgisi arasında bir yere konumlandırır. Böyle bir konumdan hareketle hem kendi tezlerine karşı çıkanlara hem de Thomas Aquinas'ın savunucularına yaptıkları hataları gösterir. Onun tezlerini rakiplerine karşı savunması yeni bir dönemin başlangıcı, yeni bir düşüncenin yansımasıdır. Dolayısıyla Mirandola, kilisenin baskısının yoğun olduğu bu dönemde bu baskıyı kıran ve kiliseyi sorgulayan düşünce hareketlerini başlatanlardan biridir.

Oldukça zengin bir muhtevaya sahip olan Mirandola'nın düşünce dünyası, günümüze değin etkisini arttırarak gelmiştir. Derin bir düşünce faaliyeti içerisinde bulunmuş olan Mirandola, aradan yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen kendi döneminin ruhunu yansıtarak günümüz insanının ufkunu genişletecek çalışmalara imza atmıştır. Bu çalışmada onun fikirlerinin derinliğini gösterebilmek ve Rönesans'ın hem dini hem de felsefi unsurların etkisinde kalan karmaşık yapısının onun düşüncelerine yansımaları aktarabilmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çağına ışık tutan Mirandola'yı, İslam felsefesinden aldığı etkiyi dikkate alarak daha açık ve anlaşılır hale getirmek ve onun felsefe camiasındaki yadsınamaz rolünü ortaya koymak hedeflenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİRANDOLA'NIN HAYATI, ESERLERİ, DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI

1.1. HAYATI

Bu bölümde, Ortaçağ'dan Rönesans'a geçiş döneminde yaşayan, din ve felsefe arası ilişki temelinde fikirleriyle ve idealleriyle günümüze değin önemini koruyan düşünürlerden biri olan Giovanni Pico della Mirandola'nın hayat öyküsünü ve yapıtlarını araştırma konusu yaparak işe başlayacağız. Bunun yanı sıra, hümanist düşünce akımının içinde yer alan Mirandola'nın bu çerçevede oluşturduğu düşüncelerini, amaçlarını ve yapıp ettiklerini ortaya koymaya çalışacağız. Son olarak da Mirandola'yı felsefeye sevk eden ve felsefe yapması için onun önünü açan, geçmişten gelen bir etkiyi inceleyeceğiz. Daha açık bir ifade ile İslam düşünce geleneğinin ve kültürünün Batı dünyasında oluşturduğu etkiyi dikkate alarak, Mirandola'nın felsefesini elden geldiğince daha anlaşılır hale getireceğiz.

Rönesans, hem dini hareketlerin yoğun yaşandığı hem de felsefi çalışmaların İlkçağ Grek filozoflarından ilham alınarak ve Ortaçağ'ın düşünce dünyasından farklılaşarak ortaya konduğu ikili bir yapıya sahiptir. Ortaçağ boyunca öne çıkarılmış olan dini boyutlar ile yepyeni bir çağa başlarken ortaya çıkan eskiye dönme isteği ve bu istek doğrultusunda Grek felsefesine ait unsurların öne çıkarılması, Rönesans'ı kendi içerisinde iki renkli bir yapıya bürümüştür. Antik dönemde görmüş olduğu ilgiye bu dönemde yeniden kavuşmuş olan Grek düşüncesinin ve bu düşünce yapısına sahip olan filozofların, 15. yüzyılın insanlarını karanlıktan aydınlığa çıkaracağı düşünülmüştür. Böyle bir dönemin filozofu olan Mirandola'nın felsefi ve teolojik boyuttaki fikirleri, hem Yunan düşüncesine hem Ortaçağ İslam ve Hristiyan felsefesine hem de dini dogmalara bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Hümanist bir düşünür olan Giovanni Pico della Mirandola'nın hayatı hakkındaki en güvenilir bilgiyi yeğeni Giovanni Francesco Pico della Mirandola'dan (1469-1533) edinmekteyiz. Amcası Mirandola'nın ilk biyografisini yazan Giovanni Francesco, *Ioannis Pici Mirandulae Vita (Giovanni Pico della Mirandola'nın Hayatı)* isimli eserini hazırlarken 120 adet mektuptan ve o dönemin materyallerinden faydalandı.¹ Thomas More (1478-1535), Giovanni Pico della Mirandola'nın biyografisini yazan yeğeninin hazırlamış olduğu Latince çalışmayı aslından

---

¹ Crofton Black, *Pico's Heptaplus and Biblical Hermeneutics*, Brill, 2006, s.5

İngilizce'ye çevirdi. Tercümesinde Giovanni'yi, Mirandola kontu ve İtalya'nın büyük bir lordu olarak betimledi.²

Giovanni Pico, 1463 yılında soylu bir İtalyan ailenin ferdi ve Mirandola kontu olarak Modena yakınlarında dünyaya geldi.³ Öğrenim hayatının ilk yıllarında annesi Giulia Boiardo'nun etkisinde olan Mirandola, onun isteği üzerine 1477 yılında Bologna'ya geldi ve kilise hukuku öğrenmeye başladı.⁴ Annesinin ölümünün ardından Bologna'daki öğrenimini yarıda bırakıp 1479'da Ferrara'ya taşınan Mirandola, burada aldığı felsefe eğitimi sırasında fikirlerini büyük ölçüde etkileyecek olan ve Rönesans karşıtı dindar bir Katolik olarak bilinen Savonarola (1452-1498) ile tanışıp samimi bir arkadaşlık kurdu.⁵ Savonarola, Latin hümanizminin temelini atan katı bir hümanist ve aynı zamanda klasik şiir yazarıydı.⁶ Dahası, hayatını hümanist fikirler çerçevesinde devam ettirirken ilahi aşka tutulduğunu ve bu sayede gözlerinin açıldığını vurguladı.⁷ Böyle bir aydınlanmanın ardından da ömrünün geri kalanını sıkı bir dindar olarak Katolik kilisesine bağlı olarak geçirdi.⁸

Mirandola ile Savonarola, şiir üzerine yaptıkları sohbetlerde dostluklarını oldukça geliştirdiler.⁹ Fakat ideolojilerinin uyuşmaması bu dostluğa gölge düşürdü ve onların yollarını ayırdı.¹⁰ Felsefe eğitimini pekiştirmek üzere Ferrara'dan ayrılıp Padua'ya geçen Mirandola, Padua Üniversitesi'nde Aristoteles felsefesini öğrenirken, düşünce hayatında önemli etki yaratan Elijah del Medigo (1460-1497) ile tanışma fırsatı buldu.¹¹ Elijah del Medigo, dönemin kralı için İbranice'den Latince'ye çeviriler yaparak yaşamını devam ettirirken Hristiyan düşünürlerin dikkatini çeken bir tercümandı.¹² Yaptığı tercümelemlerle, İslam felsefesine oldukça hakim olduğu anlaşılan Elijah del Medigo, bu açıdan İtalyan Rönesans'ına önemli katkılarda bulundu.¹³ İslam felsefesine oldukça hakim olan Elijah del Medigo'nun Arapça'dan Latince'ye kaç eser çevirdiği yahut hangi İslam filozofların eserlerini çevirmiş olduğuna dair elimizde açık bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁴ Fakat şundan eminiz ki

² Walter Pater, **Rönesans**, çev. Ahmet Aydoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.63

³ Eugenio Garin, **History of Italian Philosophy**, çev. Giorgio Pinton, Brill, New York, 2008, s.295

⁴ Eugenio Garin, s.296

⁵ Eugenio Garin, s.296

⁶ Donald Weinstein, **Savonarola**, Yale University Press, New Haven, 2011, s.8

⁷ Donald Weinstein, s.8

⁸ Donald Weinstein, s.8

⁹ Donald Weinstein, s.8

¹⁰ Donald Weinstein, s.8

¹¹ Crofton Black, s.6

¹² David Geffen, **Insights into the Life and Thought of Elijah Medigo Based His Published and Unpublished Works**, Amerikan Academy for Jewish Research, 1973, s.70

¹³ David Geffen, s.72

¹⁴ Serdar Cihan Güleç "Pico della Mirandola ve Latince Hayy bin Yakzan Çevirisi" başlığıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu çalışmasında Güleç, Mirandola'nın Arapça ve İbranice dillerini öğrenmeye

Mirandola, Elijah del Medigo'dan İbn Rüşd'ün doktrinlerini kendisine öğretmesini veya bu doktrinleri İbranice'den Latince'ye çevirmesini talep etti.¹⁵ Bu talebi geri çevirmeyen Elijah del Medigo, İbn Rüşd'ün Platon'un "Devlet" isimli eserine dair yaptığı şerhi Mirandola için Latince'ye tercüme etti.¹⁶ Böylelikle denebilir ki genel olarak İslam düşünce dünyasının özel olarak da İbn Rüşd'ün Mirandola üzerinde bu denli etkili olmasında Elijah del Medigo'nun çevirileri önemli bir rol oynamıştır.

Mirandola, 1482 yılı boyunca Padua'da felsefe öğrenimine devam etti.¹⁷ Daha sonra Floransa'ya geçip burada başta Angelo Poliziano, Girolamo Benivieni ve Marsilio Ficino olmak üzere pek çok hümanist düşünür, yazar ve felsefeciyle tanıştı.¹⁸ Mirandola'nın eğitim gördüğü Floransa şehri, Platon'un felsefesine, Padua şehri ise Aristoteles'in felsefi görüşlerine yakındı.¹⁹ Hem teolojik hem de felsefik fikirlerin yoğun olarak tartışıldığı Rönesans dönemi düşünce dünyasının zengin içeriğine kendisini kaptıran Mirandola ise bu iki büyük Grek düşünürünü aynı çizgide birleştirmeyi hedefleyerek ömrünü bu amacı gerçekleştirme yolunda harcamıştır. Kendisine Arapça öğrettiği iddia edilen Flavius Mithridates ile de çalışma hayatı boyunca yakın ilişki içinde oldu.²⁰ Fakat Mirandola'nın Arapça eserleri okuyup anlayabilecek seviyede bir Arap dili bilgisine sahip olmadığını belirtmek gerekir. Gerek onun kendi eserlerine, gerek düşüncesi üzerine yapılmış çalışmalara baktığımızda onun İslam düşünce dünyasına ait metinlere, bu eserlerin Latince tercümelemeleri üzerinden ulaştığını görmekteyiz. Mithridates ile yakın ilişkiler kurmuş olan Mirandola, o dönemde, hayatı boyunca ilgilendiği "Platon ile Aristoteles'in uzlaştırılması" düşüncesi üzerinde yoğun bir şekilde çalışmaktaydı.²¹

İslam filozofları arasında da Aristoteles ile Platon'un, uyum içerisinde olduğunu iddia eden ve bu konuya dair eserler yazan filozoflar mevcuttur. Örneğin Farabi (870-950), bu iki Yunan filozofun fikirlerinin uzlaşım içerisinde bulunduğunu öne sürmüştür. *Eflatun ile Aristoteles'in Görüşlerinin Uzlaştırılması (Kitabü'l-Cem'*

çalıştığını belirterek, Mirandola'nın Hayy bin Yakzan çevirisini, İbranice çevirisinden hareketle Latince'ye tercüme ettiğini ifade etmiştir. Mirandola, Moses Narbonnes tarafından İbranice'ye çevrilen Hayy bin Yakzan'ı İbranice'den Latince'ye tercüme etmiştir. Serdar Cihan Güleç, **Pico della Mirandola ve Latince Hayy bin Yakzan Çevirisi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2009, s.22,23

¹⁵ David Geffen, s.72

¹⁶ David Geffen, s.72; Cevher Şulul, **İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi** isimli eserinde Platon'un Devlet kitabının İbn Rüşd tarafından yapılmış olan yorumuna yer vermiştir. İbn Rüşd'ün yorumunun Arapça metni günümüze ulaşmamakla birlikte bu metnin tümüyle ana dilimize de çevrilmiş bir nüshasının olmadığı da bilinmektedir.

¹⁷ Crofton Black, s.6

¹⁸ Crofton Black, s.6

¹⁹ Walter Pater, s.64

²⁰ Giovanni Pico della Mirandola, **Oratio de Hominis Dignitate, İnsanın Değeri Üzerine Söylev**, çev. Levent Özşar, Biblos Yayınları, Bursa, 2013, s.15, (Oratio)

²¹ Crofton Black, s.6

beyne re'yeyi'l-hakimeyn Eflatun el-ilahi ve Aristutalis) adlı kitabında Farabi, bu iki filozofun ihtilaf halinde olduğunun iddia edilmesine rağmen onların uyum içerisinde olduğunu belirtmiştir. Farabi, öyle görünüyor ki, bu iddiasını ayrıntılarıyla açıklayarak zihinde tereddüde yol açan noktaları izah etmek istemiştir. Farabi'ye göre bu iki filozofun düşüncelerinin ne anlatmak istediği açıklığa kavuşturulduğunda Platon ve Aristoteles'in felsefelerinin aslında aynı çizgide oldukları anlaşılacaktır.²² Mirandola'nın Farabi'nin kitaplarından haberdar olduğunu ve hatta bu kitapların Latince tercümelerini okuduğunu *900 Tez* eserinin içerisinde Farabi'ye özel bir başlık açmasından anlıyoruz. Böylelikle Mirandola'nın bu iki Yunan filozofun düşünceleri arasında bir aykırılığın olmadığı konusundaki görüşlerinde Farabi'den etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Mirandola, Mart 1486'da, henüz 23 yaşında iken *900 Tez* adlı kitabını ortaya koydu.²³ *900 Tez*, önceki düşünürlerin çalışmalarını sentezleyerek oluşturduğu, felsefe, bilim, din ve büyü üzerine kurgulanmış bir çalışma idi.²⁴ Mirandola, felsefe ve teolojiyle ilgili tezlerini hem tanıtmak hem de tartışmak için felsefe ve din bilginlerinin içinde yer aldığı geniş bir kurul oluşturmayı hedeflemişti.²⁵ Bu hedefini gerçekleştirme arzusuyla Roma'ya taşındı ve Kasım 1486'da *900 Tezi* yayınladı.²⁶ Papa 8. Innocent'in kurduğu inceleme komisyonu bu tezlerin 13 tanesinin Hristiyan inanç ve geleneklerine ters düştüğünü duyurunca, Mirandola da tezlerini savunmak için *Apologia* adlı çalışmasını ortaya koydu.²⁷ Papalık komisyonu Mirandola'nın *Apologia*'da tezleri savunmak için ortaya koyduğu görüşleri yeterli bulmadı.²⁸ Bunun üzerine Mirandola Paris'e kaçmaya karar verdi fakat yolda esir alınıp tutuklandı.²⁹ İtalya'nın soylu ailelerinden olan yakın dostu Lorenzo de Medici, Giovanni Pico della Mirandola'nın tutukluluktan kurtulmasını sağladı.³⁰ Özgürlüğüne kavuştuktan sonra o da hayatının geri kalan kısmını Lorenzo de Medici'nin himayesinde, çoğunlukla Kutsal Kitap yorumlaması yaparak geçirdi.³¹

1489 senesinin sonbaharında felsefe ile meşgul olan Mirandola, aynı zamanda dini dogmaları da ayrıntılı bir şekilde incelemeye koyulmuştu.³² Kutsal

---

²² Mahmut Kaya, **Felsefe Metinleri**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003, s.151

²³ Crofton Black, , s.7

²⁴ Crofton Black, s.7

²⁵ Crofton Black, s.7

²⁶ Crofton Black, s.7

²⁷ Giovanni Francesco Pico della Mirandola, **The Life of Pico della Mirandola**, çev. Thomas More, London, 1890, s.vii

²⁸ Crofton Black, s.6

²⁹ Crofton Black, s.8

³⁰ Crofton Black, s.8

³¹ Crofton Black, s.8

³² Crofton Black, s.8

Kitap yorumlarını topladığı *Heptaplus* adlı eserini yazdığında, papalık Engizisyon kurulu Mirandola'nın teolojiye dair ilgisinin sürdüğü yönünde bir izlenim edindi.³³ Çünkü komisyon, Mirandola'nın tutsaklığına son verirken ondan inancın konusu olan meselelerden uzak durmasını talep etti.³⁴ Fakat Mirandola, içindeki merakı dizginleyememiş ve bu meselelere dalmaktan kendini alıkoymamıştır. Felsefi ve dini boyutta ortaya koymuş olduğu tezleri nihayetinde onu tutsak etmiş olsa bile, özgür kaldıktan sonra yine yazmaya devam etmiş, kısa süren hayatı boyunca felsefeden dine, büyüden astrolojiye, şiirden gizemli ilimlere varana değin çok çeşitli konular üzerinde araştırma yapmayı sürdürmüştür.

Mirandola tutukluluktan kurtulup Medici ailesinin himayesi altındaki özgürlüğüne kavuştuğu ana değin geçirdiği zor zamanlarda mistisizme merak saldı. Bu ilgisinin üzerine Keldani ve Mısır menşeli eserlere ulaşan Mirandola, Kabala mistisizmi ile ilgilendi, mistik anlayışların etkisinde kaldı.³⁵ Dış dünyadaki varlıklara merak salarak onların temelinde bulunan gerçekliği öğrenmeyi hedefledi.³⁶ Mistisizm, doğada var olan her şeyin ardında yatan asıl nedene ulaşma arzusunun sonucu olan ruhi bir tecrübe olarak nitelendirilir.³⁷ Dolayısıyla Mirandola için doğal varlıklar hakkında bilgi edinebilmesi açısından mistisizm önemli bir araştırma konusu olarak ele alındı.³⁸ Mistisizmle ilgilenmesinin yanı sıra doğanın insana sunduklarından yola çıkarak Mirandola, büyü geleneğini doğal bir zeminde temellendirmek istedi.³⁹ Mirandola'nın felsefe ve teoloji zemininde ilerlerken büyüye ilgi duymaya başlamasında, hümanist düşünürlerden Ficino'nun (1433-1499) etkisi büyüktür.⁴⁰ Fakat Ficino, Mirandola'dan farklı olarak ruhsal büyüler ile ilgilendi.⁴¹ Ficino'nun bu açıdan daha soyut bir tarzda çalıştığı söylenebilir. Daha açık ifade etmek gerekirse Ficino, animist bir doğa anlayışını benimsedi. Mirandola ise doğada bulunan şeylerin gizemli yönlerini ele aldı ve doğal şeylerin içindeki okült niteliklerden matematiksel düzlemde birtakım formulasyonlar oluşturmaya girişti.⁴² Ficino'nun büyü ile ilgilenirken ruhu ön plana çıkarması onun Platoncu bir düşünür olduğunu destekler gibidir. Oysaki Mirandola, mistik düşüncelerini ay-altı aleme ait doğal varlıklardaki gizemlilik üzerine temellendirmiş, bu açıdan Ficino'dan

---

³³ Crofton Black, s.8

³⁴ Crofton Black, s.8

³⁵ John Henry, **Bilim Devrimi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.51

³⁶ John Henry, s.51

³⁷ Türkiye Diyanet Vakfı **İslam Ansiklopedisi**, Cilt.30, s.188

³⁸ John Henry, **Bilim Devrimi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.51

³⁹ John Henry, s.51

⁴⁰ John Henry, s.51

⁴¹ John Henry, s.52

⁴² John Henry, s.52

ayrılmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Mirandola ve çağdaşlarının döneminde, yani Ortaçağ'ın kapanmaya başladığı dönem ile Rönesans'ın başladığı dönemde büyü, gündelik hayatta sıklıkla başvurulan bir eylemdi.⁴³ Hatta bilimin temellerini teşkil eden matematiksel bilgi ile büyü arasında ilişkiler kurularak büyü daha olağan bir hale bile getirilmeye başlanmıştı.⁴⁴

Mirandola'nın felsefe ve teoloji arasında gel-git yaşamasının yanı sıra büyüye de meyletmesi olağan karşılanması gereken bir durumdur. Zira yukarıda da söz ettiğimiz gibi Rönesans, dini ve felsefi unsurların öne çıkarılmasının yanında mistik gizemlerin ve beraberinde büyü'nün de ilgi uyandırdığı bir dönemdi. Mirandola, doğada gizemli gördüğü birtakım nitelikler ile Aristoteles'in doğa felsefesini uzlaştırmaya çalışarak kendi büyü öğretisini ortaya koydu.⁴⁵ Mirandola'nın mistik gizemler ve büyü üzerine yaptığı çalışmaları ayrıntılı ele almayacağız. Fakat Mirandola'nın Grek filozofları ve İslam filozofları ile ilişkilerini incelerken bu konuya tekrar döneceğiz.

Tutsaklığının ardından kavuştuğu özgürlüğü süresince Medici ailesinin evinde himaye edilen bir misafir olması Mirandola'ya bu soylu ailenin yakın çevresindeki hümanist bilgin ve yazarlarla tanışma ayrıcalığı sundu.⁴⁶ Bu sayede fikirlerini geliştiren ve ahbablarının kendisi için yaptığı çevirilerle farklı kültürleri tanıma fırsatı da elde eden Mirandola, arkasında büyük bir hayran kitlesi bırakarak 1494 yılında hayata gözlerini yumdu.⁴⁷ Yakın arkadaşı Savonarola tarafından defnedilen Mirandola'nın mezar taşında : "*Burada Giovanni Mirandola dinleniyor, geri kalanını Tago, Gange biliyor.*" yazmaktadır.⁴⁸

Mirandola'nın bu ani ve sır dolu ölümü 21. yüzyıla değin gizemini korudu. Lakin bilim adamları Rönesans'a yön veren bu büyük düşünürün mezarını açıp, Mirandola'nın iskeleti üzerinde incelemeler yaptılar. Sonunda Mirandola'nın bir suikaste uğradığı sonucuna vardılar.

Bilim adamlarından oluşan komite tarafından Mirandola'nın iskeleti üzerinde biyo moleküler teknoloji kullanılarak yapılan inceleme neticesinde, onun yakın çevresinde bulunan biri tarafından zehirlendiği iddia edildi.⁴⁹ Bilim adamlarının tahmini, Mirandola'yı Lorenzo de Medici'nin oğlu Piero de Medici'nin zehirlettiği

---

⁴³ John Henry, s.53

⁴⁴ John Henry, s.53

⁴⁵ John Henry, s.61

⁴⁶ Crofton Black, s.10

⁴⁷ Giovanni Francesco Pico della Mirandola, s.xxxviii

⁴⁸ Giovanni Francesco Pico della Mirandola, s.xxxviii "Joannes jacet hic Mirandola : caetera norunt Et Tagus, et Ganges, forsan et Antipodes."

⁴⁹ Malcolm Moore, **Medici philosopher's mystery death is solved**. The Telegraph, 07 Feb 2008, thetelegraph.co.uk/news/worldnews/1577958/Medici-philosophers-mystery-death-is-solved.html

yönündedir.⁵⁰ Mirandola'nın Dominiken tarikata mensup olan arkadaşı Savonarola, Medici ailesinden ileri gelenlerin savunmuş ve desteklemiş olduğu Rönesans dönemine, bu dönemle birlikte canlanan ve yenilenen düşünce hareketlerine karşı geldi.⁵¹ Savonarola, kilisenin öğretilerine ters olduğunu düşündüğü Rönesans adı altında oluşturulan tüm yenilikçi hareketlere karşı olumsuz bir tavır takındı.⁵² Dolayısıyla fikirlerinin ters düşmesi bakımından Mirandola'yı eski dostu Savonarola'nın da zehirlenmiş olma ihtimali söz konusudur. Şunu belirtmek gerekir ki, Savonarola ve Mirandola'nın sıkı dostluğu Medici ailesinin gözünden kaçmamakla birlikte onları rahatsız etmiş olması da olasıdır. Bu durum Rönesans döneminin başlangıç evresinde düşünce dünyasına çok şey katan önemli bir filozof ve din bilgininin erken yaşta hayata veda etmesine sebebiyet vermiştir.

Hayatı boyunca Rönesans döneminin fikir ve inanç dünyaları arasında yaşanan çatışmaların içinde kalmış gibi görünen Mirandola, felsefi öğretisini uzun ve titiz çalışmalarının ardından ortaya koymuş bir düşünürdür. Zira o, karşısına çıkan her engelde ve gördüğü her itirazda *felsefe yapmak için felsefe* yaptığını belirtmiş, bu iş için de tüm maddi ve kişisel gereksinmelerini bir kenara bırakmıştır.⁵³

Onun felsefeye olan merakı ve felsefe eğitimine verdiği önem, hukuk eğitimini yarıda bırakıp felsefe öğrenmeye gitmesinden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Dahası Mirandola, aldığı felsefe eğitiminin yanı sıra kendisini bu işe adanarak kendi zamanına değin ortaya konmuş tüm felsefi öğretileri incelemiş ve bu öğretileri ortaya koyan filozofların düşünceleri ve bilgileri hakkında kendini eğitmiştir.⁵⁴ Onların öğretilerine tümüyle vakıf olduktan sonra kendi felsefi düşüncesini oluşturmaya başlamıştır. Bu da Mirandola'nın işini ne denli titizlikle yaptığını, başladığı bir işe ne kadar önem atfettiğini göstermektedir.

Mirandola'nın felsefeye yaklaşımının yanı sıra burada bahsedilmesi gereken bir diğer önemli mesele, onun hayatının son demlerinde oldukça önemli hale gelmiş olan dinin nasıl anlaşılacağı meselesidir. Kilise hukuku öğrenmeyi bıraktıktan sonra yaşamını, zihnini meşgul eden birtakım sorularla ve yepyeni fikirlerle uğraşarak geçiren Mirandola, tutukluluk evresinin Lorenzo de Medici tarafından sonlandırılmasının ardından farklı bir tutum takındı. Felsefeye sırtını dönmemekle birlikte teolojik çalışmalar yapmaya girişti. Kısa zamanda bu alanda derinleşerek dini içerikli kutsal gizemlerin peşine düştü. Hayatının son evresini felsefi ve bilhassa

---

⁵⁰ Malcolm Moore

⁵¹ Amos Edelheit, **Ficino, Pico and Savonarola**, Brill, 2008, s.372-373, (Ficino)

⁵² Donald Weinstein, s.8

⁵³ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.57.

⁵⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.64.

teolojik gizemlerin anlamlarını açıklamaya çalışan Mirandola, kuşkusuz her yönüyle Rönesans'ta çığır açmayı başarabilmiştir.

Hayatına dair yukarıda verilen bilgilerden sonra şimdi ise Mirandola'nın günümüze değin gelen mirası olan eserleri hakkında bilgi vermek istiyoruz. Filozofumuzun eserleri üzerine fikir sahibi olmamız, onun ideolojisini ve felsefi çalışmalarını anlamamızda önümüze ışık tutacaktır.

1.2. ESERLERİ

Giovanni Pico della Mirandola'nın eserlerinin tam bir listesini sunan en güvenilir kaynak şüphesiz onun hayatını ve çalışmalarını araştıran en sıkı takipçilerinden biri olan M.V.Dougherty'dir. Dougherty, Mirandola'nın tüm çalışmalarının bibliyografyasını oluşturmuş ve kendi adını taşıyan web adresinde bunları gözler önüne sermiştir.⁵⁵ Dougherty'nin yaptığı çalışmadan yararlanarak Mirandola'nın Latince kaleme aldığı eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. *Oratio de Hominis Dignitate (Oration on the Dignity of Man/İnsanın Değeri Üzerine Söylev), 1486*
2. *Conclusiones Nongentae (the 900 Thesis), 1486*
3. *Apologia (Apologia), 1487*
4. *Heptaplus de septiformi sex dierum Geneseos enarratione (On the Sevenfold Narration of the Six Days of Genesis), 1489*
5. *De ente et uno (Being and One), 1491*
6. *Ad Hermolaum de genere dicendi philosophorum (Letter to hermolaio Barbaro On the Mode of Speaking Appropriate to Philosophers), 1485*
7. *Commento sopra una canzone d'amore di Girolamo Benivieni (Commentary on a Canzone of Love of Girolamo Benivieni), 1486*
8. *Expositiones in Psalmos (Commentary on the Psalms), 1489*
9. *Disputationes adversus astrologiam divinatricem (disputations against Divinatory Astrology), 1493*

Bu ana çalışmaların yanı sıra daha önce de sözünü ettiğimiz Giovanni Francesco Pico della Mirandola, yani Giovanni Pico della Mirandola'nın yeğeni, amcasının hayatını ele aldığı çalışmasında okuyucuya Mirandola'ya dair geniş çapta bilgi sunmaktadır. Mirandola'nın hayatını, felsefesini, teolojik fikirlerini ve hedeflerini kavrayabilmek açısından yeğen Mirandola'nın yaptığı bu çalışma büyük önem arz

⁵⁵ M.V. Dougherty, <http://www.mvdougherty.com/pico.htm>

etmektedir. Bu eserler her ne kadar o dönemin koşullarının elverişsizliğinden ve düşüncenin dile getirilmesinde karşılaşılan zorluklardan dolayı kıymet görmemiş olsa da, geçmişe dönüp baktığımızda onların Rönesans döneminin ilerici ve aydınlanmacı fikirlerinin ne denli önünü açtığını, yeni bir düşünsel dünyaya zemin hazırladığını görmekteyiz. Şimdi de kısaca Mirandola'nın düşüncesinin kaynaklarını inceleyelim. Mirandola'nın Grek ve Hristiyan düşüncesiyle ilişkisinin yanı sıra Müslüman filozofların Rönesans'ı hazırlayan ilmi ve kültürel birikimlerinin Batı dünyasına hangi şekilde geçtiğini görelim ki Mirandola'nın fikirlerinin gelişiminin ardında yatan nedenleri ayırt edebileyim.

1.3. MİRANDOLA'NIN DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI

1.3.1. Mirandola ve Grek Felsefesi

Mirandola, Yunan felsefi düşüncesinde çığır açmış filozofların başında gelen Platon, Aristoteles ve Yeni Platoncu öğretinin kurucusu Plotinus'tan oldukça etkilenmiştir. Bu sebeple bu üç farklı düşünürü ve düşünce okullarını diğerlerinden daha fazla yüceltmıştır. Mirandola'nın Platon, Aristoteles ve Plotinus'a daha fazla önemiyet göstermesinin ana sebebi kuşkusuz onu, felsefe öğrenmeye başladığı andan itibaren en derinden etkileyen, felsefeyi felsefe yapan, kendi deyişiyle "büyük ustalar"⁵⁶ olmalarıdır. Zira Mirandola, epistemolojik, metafizik vb. felsefi kaygılar güttüğü yazılarının çoğunda Aristoteles ve Platon'un arasında zıtlık değil tam tersine bir uzlaşım olduğunu belirtmektedir. Böyle bir durumda Yeni-Platoncu felsefe akımına da her daim sıcak bakmış ve Platon'un miras bıraktığı felsefe yazılarını başta kurucu Plotinos olmak üzere bu okula mensup diğer hoca ve öğrencilerden öğrenip pekiştirmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle de Plotinos'un yeri Mirandola için apayrıdır. Yeni-Platoncu akım Ortaçağ'ı ve Rönesans dönemini Platon'un ışığıyla aydınlatmayı başarabilmiştir. Mirandola, Yeni-Platoncu akıma mensup olan Platon hayranı öğrencilerin, Plotinos'u bin bir güçlükle anlamaya çalıştıklarından da bahsetmektedir.⁵⁷ Mirandola'ya göre Plotinos, tanrısal şeyleri tanrısal bir biçimde, insanla ilgili şeyleri ise insana ilişkin biçimlerden çok daha üstün olan bir biçimde anlatmaktadır.⁵⁸

⁵⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.65

⁵⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.65

⁵⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.65

Mirandola için Platon'un felsefi nitelikte bir devamı olarak görülen Plotinos'un önemli oluşunun en büyük göstergesi Yeni-Platoncu akımın Aristoteles ve Platon'un öğretilerini uzlaştırmayı hedef alarak ortaya çıkmış olmasıdır.⁵⁹ Diğer bir ifadeyle Plotinos, Platon'un Akademisi'nde Platon'u anlamaya ve anlamlandırmaya devam ederken bir yandan da kendi Yeni-Platoncu öğretilerinde onu Aristoteles ile uzlaştırma içine sokmaya çalışmıştır. Durum böyle olunca bu iki eski Yunan filozofuna fazlasıyla hayranlık besleyen Rönesans filozofumuzun Yeni-Platoncu akıma sıcak bakmaması beklenemez.

Yeni-Platoncu felsefe akımının kurucusu olan Plotinos, Platon'dan sonra Akademi'nin başına geçmiştir. Akademi, hocalarıyla olduğu kadar öğrencileriyle de Rönesans dönemine ün salmıştır. Zira bu öğrencilerden biri olan Proculus –ki zamanında Akademi'de müdürlük de yapmıştır.- Plotinos'tan sonraki en önemli Yeni-Platoncu düşünür olarak kabul edilmiştir.⁶⁰ Öyleyse Proculus'a Plotinos'tan sonra bu akımın ikinci büyük temsilcisi de denebilir. En yüksek gerçekliğe, yani hakikate ulaşmayı kendine gaye edinen Proculus, insanın akıl yürüterek tanrısallığa, tanrıbilimsel bilgiye, daha doğrusu hakikate ulaşabileceğini düşünmüştür.⁶¹ Bu sebeple Mirandola'nın felsefi bakış açısının oluşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda Proculus'a dair kaynaklarda ve kendi yazılarında da net bir şekilde görünen onun büyü ile de ilgilenmiş olmasıdır.⁶² Hayatının son dönemlerinde Kabala mistisizmine merak salan Mirandola'nın Proculus'tan etkilenmesinin önemli faktörlerinden biri olarak bu merakını da söyleyebiliriz. Antikçağ filozoflarından Empedokles de öğrencisi Gorgias'ın anlattığına göre büyü ile yakından ilgilenmiştir.⁶³ Empedokles, bitkilerin özlerindeki güçlerin insanı yaşlanmaktan ve hastalıklardan koruduğunu düşünmüştür.⁶⁴ Bu sebeple bitkilerden ilaç elde etmek istemiş ve onlara tılsımlı birtakım sözler söylemiştir.⁶⁵ Aynı zamanda Empedokles, hava olaylarını incelemiş ve rüzgar ile yağmurun insan tarafından kontrol altına alınabileceğini savunmuştur.⁶⁶ Bundan dolayı ona göre artık Zeus'tan yardım dilemek yerine insan doğadaki tılsımı harekete geçirmeye koyulmalıdır. Öyle görünüyor ki, Mirandola'nın mistik fikirlerinin oluşumunda Antikçağ düşünürlerinin bilhassa da Empedokles'in etkisinden söz edilebilir.

⁵⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.65

⁶⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.65

⁶¹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.65

⁶² Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.65

⁶³ Peter Kingsley, **Antik Felsefe Gizem ve Büyü**, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2002, s.221,222

⁶⁴ Peter Kingsley, s.220

⁶⁵ Peter Kingsley, s.220

⁶⁶ Peter Kingsley, s.221

Rönesans döneminde çığır açan fikirleriyle günümüze değin adından söz ettiren bir düşünür olan Pico della Mirandola'nın hayat boyu projesi olarak bilinen Platon ve Aristoteles'in uzlaştırılması fikridir. *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* isimli eserinde de bunu açıkça ifade etmiştir. Yeni-Platoncu akımla birlikte başlayan Aristoteles ve Platon'u uzlaştırma çabaları, Mirandola'nın fikirlerine de etki etmiştir.

Mirandola, eski Yunan düşünürlerinden Aristoteles ve Platon arasında bir uyum olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁷ Böyle bir uyumdan kendisinden önce de bahsedildiğini belirten Mirandola, kendisinden önce bunu kimsenin tam anlamıyla temellendiremediğini savunmuştur.⁶⁸ Bu uyum fikrine sıcak bakarlardan birinin Hristiyan dünyasında önemli bir yer işgal eden tanrıbilimci düşünür Aziz Augustinus olduğunu ifade eden Mirandola, *Contra Academicos (Şüphelilere Karşı)* adını verdiği çalışmasında Augustinus'un birçok düşünürün Aristoteles ile Platon felsefelerinin özdeş olduğunu düşünüp bu özdeşliği kanıtlamaya çalıştığını bildirmiştir.⁶⁹ Böylesi bir durumda, yani Rönesans döneminin o buhranlı ve karmaşık havasında, antik çağa duyulan özlemin hat safhaya ulaştığı bir ortamda felsefe tarihinin en büyük değerlerinden olan Aristoteles ve Platon'un bir ve aynı şeyi söylemiş olduğu fikri muhakkak ki üzerinde ısrarla durulan bir konu olmuştur. Çünkü bu iki filozofun söylemlerini anlamlandırabilme çabasına girilerek felsefenin ilk dönemlerinin sade ve aydınlık havasına geri dönebilmek amaçlanmıştır.

Mirandola Aziz Augustinus örneğini vermekle de sınırlı kalmaz. İslam filozofları ve eserleri hakkında çeviriler yardımıyla oldukça fazla bilgiye sahip olduğunu bildiğimiz Mirandola, İbn Sina ve İbn Rüşd'ün isimlerini zikrederek Eflatun ve Aristoteles arasındaki uyum fikrinin onlarda da olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁰ Böylelikle onun İslam filozoflarından aldığı etkiyi bir kez daha görmekteyiz. Mirandola, Müslüman düşünürleri zikrettikten sonra kendi tezlerinden bahsetmektedir. Aristoteles ve Platon felsefelerinin ne olduğu hakkında 72 adet tez ortaya attığını iddia eden Mirandola, bu tezlerin genellikle fizik ve metafizik konuları ihtiva ettiğini belirtmiştir.⁷¹ Bu iki eski Yunan düşünürünün ortaya attığı felsefi öğretilerinde bir uzlaşmazlık olmadığı, yani her ikisinin öğretilerinin de uyum içerisinde olduğu fikrinden asla vazgeçmeyen Mirandola, insanın bu uzlaşımı fark edip benimsemesinin ardından, ay-altı alemi, olayları ve hatta tüm evreni bir ilke sahibi olarak yorumlayabileceğini ve hakikate giden yolu kendisine açacağını

⁶⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.68

⁶⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.68

⁶⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.67

⁷⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.67

⁷¹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.68

belirtmiştir.⁷² Öyleyse Mirandola için ömrü boyunca üzerinde hassasiyetle durduğu felsefe öğrenimi, insanı insan yapacak olan yolda kendisini bulmayı hedefleyen insanı beklemektedir. Spesifik anlamda da Mirandola açısından Platon ve Aristoteles'in mirası da insanı Tanrı'nın bilgisine yönelmeye teşvik eden ilk ve en önemli felsefi öğretilerdir.

Mirandola, Aristoteles ve Platon'un uzlaştığı yönündeki fikirleri *De ente et Uno (On the Being and One)* isimli kitabında ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Son bölümde Mirandola'nın iki Grek filozof arasında kurmuş olduğu uzlaşımı bu eseri çerçevesinden açık bir şekilde inceleyeceğiz.

1.3.2. Mirandola ve Ortaçağ Hristiyan Felsefesi

Ortaçağ'da hayat anlayışının en belirgin özelliği insanın tümüyle kuramlar aracılığı ile yönetilmiş olmasıdır.⁷³ O çağda yaşayan insan, yalnızca loncasının, kilisesinin ve o dönemin siyasal yapısı olan feodal düzenin işleyişinin bir parçası olarak kalmıştır.⁷⁴ O halde şu rahatlıkla söylenebilir; Ortaçağ'ı önemli kılan şeylerin en önemlilerinden biri kuşkusuz İslam düşünürlerinin ve bilginlerinin derin düşünme ve araştırmalar neticesinde ortaya özgün buluşlar ve fikirler ortaya koymuş olmalarıdır.

Ortaçağ ve sonrası dönemde Müslüman düşüncesi Hristiyan dünyasını derinden etkilemiştir.⁷⁵ Hristiyan çevreler, Müslümanların bilgi birikiminden ve kültürel çerçevesinden son derece etkilenmiştir.⁷⁶ Ortaçağ Hristiyan medeniyetinde tıpkı İslam dünyasında olduğu gibi dinin önemli bir misyonu vardır. Felsefe ile dinin birleşimi ise skolastisizm denen doktrinal öğretiyi ortaya çıkarmıştır.⁷⁷ Mirandola da skolastik düşünme şekli etrafında felsefi çalışmalarına başlamıştır. Zaten hayatı hakkında bilgi verirken de değindiğimiz üzere Mirandola, oldukça ilmi, felsefi ve kültürel donanıma sahip bir çevrede doğmuş, yaşantısını da yine bu çevrede sürdürmüştür. Fakat eğitimini aldığı ilmin esas kaynağına ulaşabilmek ve yeni birtakım bilgiler edinebilmek maksadı ile Mirandola, ününü çoktandır biliyor olduğu Doğu dünyasından kendi diline çeviriler yaptırarak Batı dünyasının kendisine mal

⁷² Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.68

⁷³ R .G. Collingwood, **Speculum Mentis** (Bilginin Haritası), çev. Kubilay Aysevener, Zerrin Eren, Doğubatu Yayınevi, İstanbul, 2014, s.20

⁷⁴ R. G. Collingwood, s.20

⁷⁵ Etienne Gilson, **Ortaçağ Felsefesinin Ruhu**, çev. Şamil Öçal, Açılım Kitap, İstanbul, 2003, s.25

⁷⁶ R.G. Collingwood, s.20

⁷⁷ Etienne Gilson, s.26

ettiği bilimsel ve felsefi düşünceyi ana kaynağından öğrenme çabası içine girmiştir.⁷⁸ Bunda kuşkusuz Arapça'dan Latince'ye birtakım eserleri tercüme eden ve dilsel yönden kendisini fazlasıyla geliştirmiş olan Ficino'nun (1433-1499) da payı büyüktür.⁷⁹ Yeni-Platoncu bir düşünür olan Ficino, büyük bir Platon hayranı olarak felsefe tarihinin Platon ile başladığını kabul etmiştir.⁸⁰ Mirandola ise Ficino'nun bu kabulüne saygı duymakla birlikte Sokrates öncesi Yunan felsefesini, Kabala öğretisini ve İslam felsefesini önemsemiş; Ficino'nun Yunan düşünürlerden ve Elijah del Medigo'nun ise Müslüman filozoflardan yaptıkları çeviriler sayesinde felsefi, teolojik ve mistik düşüncelerini zenginleştirmiştir. Böylelikle denebilir ki kendi felsefi, teolojik ve mistik temelli öğretilerini oluştururken İslam felsefesinden esinlenmiş ve hatta zaman zaman yapıtlarında onlardan söz ederek Doğu düşüncesinin ışığıyla donanmış olduğunu gözler önüne sermiştir.

Ortaçağ Hristiyan düşüncesi, uzun bir süre Thomas Aquinas'ın fikirlerinin takipçileri tarafından şekillendirilmiştir. Mirandola da, eğitimini bu çerçevede tamamlamıştır. Ancak kendi felsefi ve teolojik fikirlerini özgün bir şekilde ortaya koymaya başladığında Aquinas'ın görüşleriyle zıt düştüğü birtakım noktalar göze çarpmıştır.⁸¹ Bunun sonucunda Mirandola'nın düşünce hareketi Thomistler tarafından engellenmeye çalışılmıştır.⁸² Aslında Mirandola Aquinas'ın skolastik teolojisini benimsemiş ve savunmuştur.⁸³ Fakat Hz. İsa'nın öldükten sonraki durumunun ne olacağı konusunda Aquinas'tan ayrılmıştır.⁸⁴ Bu da Thomistler'in onun fikirlerine müdahale etmesine sebebiyet vermiştir. Bu konulara çalışmamızın son bölümünde ayrıntılarıyla değineceğiz. Kısaca anlatmak istediğimiz Mirandola'nın Hristiyan düşünme tarzına, diğer bir ifadeyle skolastik düşünceye karşı olmadığıdır. Onu skolastik din bilginleri ile çatışmaya götüren sebepleri ilerleyen bölümlerde aktaracağız. Şimdi ise Mirandola'nın fikir hayatına İslam felsefesi, Rönesans, hümanizm ve skolastik felsefe çerçevesinde bakacağız.

---

⁷⁸ İlhan Kutluer, "İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru", İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.28

⁷⁹ İlhan Kutluer, s.28

⁸⁰ İlhan Kutluer, s.28

⁸¹ Amos Edelheit, **The Scholastic Theology of Giovanni Pico della Mirandola**, Brill, 2008, s.531, (Scholastic)

⁸² Amos Edelheit, (Scholastic), s.531

⁸³ Amos Edelheit, (Scholastic), s.532

⁸⁴ Amos Edelheit, (Scholastic), s.532

1.3.3. Mirandola ve İslam Felsefesi

Müslümanlar Batı dünyasına iki şekilde tesir etmişlerdir; bunlardan ilki Yunan felsefesi üzerinde yaptıkları çalışmalar, diğeri de kendi özgün birikimleridir.⁸⁵ Bu iki boyut, Mirandola'nın düşünce dünyasının oluşumunda önemli rol oynamıştır. Bilhassa Arapça eserlerin Latince tercümelerinin yapılması Mirandola'nın fikirlerinin oluşumunda göz ardı edilemeyecek bir etki yaratmıştır. Müslüman düşünürlerin Doğu'da meydana getirdikleri başarılı ilmi faaliyetler, Batı dünyasının dikkatini cezbetmiştir.⁸⁶ Zira İslam düşünce ve bilim dünyası da, uzun zaman boyunca keşfedilme çabası içinde olmuştur. Zira Mirandola'nın ruhunu saran bu keşfetme ve öğrenme arzusu, eserlerinde de apaçık bir şekilde görülmektedir.

Hristiyanlar, Ortaçağ'ın karanlıklarında yaşarken Müslümanlar bilim ve düşüncede onlardan çok daha önde idi. Bunun sebebi onların düşünce ve bilimsel gelişmelere önem vermiş ve bu doğrultuda ilerlemeci tavırlar sergilemiş olmalarıdır. Bunun en güzel kanıtı 9. asırda kurmuş oldukları ve İslam ilminin Batı'ya geçişindeki ilk adım sayılan Beyt-ül Hikme'dir.⁸⁷ Beyt-ül Hikme'ye ilim tahsil etmeleri için Müslüman öğrencilerin yanı sıra Hristiyan öğrenciler de alınmıştır.⁸⁸ Bu öğrenciler, Beyt-ül Hikme'de elde ettikleri kazanımları Batı dünyasına götürmüşler, İslam tefekkür ve bilim geleneğini o topraklara aktarmışlardır.⁸⁹ Aynı zamanda İslam dünyasında 12. yüzyıl itibariyle çeviri çalışmalarının önü de açılmıştır. Müslüman bilginlerden Arapça eğitim almış olan yabancı öğrenciler, Batı dünyasına İslam düşünürlerin eserlerini tercümeler aracılığıyla da ulaştırmışlardır.⁹⁰ Böylelikle 9. yüzyılda başlayan Doğu ve Batı dünyaları arasındaki etkileşim, birkaç asır sonra Batı'nın düşünürlerini şaşkırtacak şekilde ve Doğu kültürüne, düşünce yaşantısına ve birikimine hayran bırakacak şekilde devam etmiştir. Bu etkileşimin ardından o dönemin en önemli ilmi faaliyet merkezlerinden biri sayılan Toledo şehrinin piskoposu Raymund, İslam medeniyetindeki muazzam bilgi birikiminin farkına vararak vakit kaybetmeden bu şehirde bir tercüme okulu kurmuş ve orada Müslüman filozofların kaleminden çıkan birçok felsefi eserin tercümesini yaptırarak

⁸⁵ Abdurrahman Bedevi, **Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam'ın Rolü**, çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.31

⁸⁶ Osman Bilen, **İslam Felsefesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları no.17, İzmir, 2013, s.355

⁸⁷ Osman Bilen, s.355

⁸⁸ Osman Bilen, s.356

⁸⁹ Osman Bilen, s.356

⁹⁰ Osman Bilen, s.355

Batı dünyasının büyük çoğunluğunun dikkatini Doğu'ya yöneltmiştir.⁹¹ Benzer şekilde sonradan İtalyan hakimiyetine giren Salerno şehrindeki tercüme okulu da Müslümanlar tarafından kültür ve medeniyetin Batı düşüncesine aktarılabilmesi amacıyla kurulmuştur.⁹² Bunların yanı sıra bugünkü adıyla Sevilla olarak bilinen İşbiliyye şehrinin hükümdarı, başa geldikten kısa bir süre sonra Arapça ve Latince okulu açtırmış, böylelikle oranın halkı Müslümanların kültürünü ve bilgi zenginliğini ayrıntılarıyla öğrenme fırsatı yakalamıştır.⁹³

9. yüzyılda başlayan tercüme hareketleri 15. yüzyıla değin gelişerek devam etmiştir. Mirandola da, İslam düşünce dünyasını çeviriler yolu ile tanımış, kendi felsefi düşüncesini oluştururken kütüphanesinde bulunan, İslam düşünürlerinin Latince'ye çevrilmiş olan eserlerinden yararlanmışır. Öyleyse Mirandola'nın kütüphanesine göz atmak, orada bulunan ve bilgi sahibi olduğu öne sürülen Araplara ait kitapların ve Müslüman filozofların yer aldığı çalışmayı incelemek yerinde olacaktır.

Giovanni Pico della Mirandola hakkında yapılmış olan çalışmalar arasında Pearl Kibre'nin yazmış olduğu *Pico della Mirandola'nın Kütüphanesi*⁹⁴ (*The Library of Pico della Mirandola*) isimli eser oldukça dikkat çekicidir. Bir Ortaçağ tarihçisi olarak Pearl Kibre (1900-1985), Mirandola ile yakından ilgilenmiştir. Mirandola'nın kütüphanesinde bulunan kitapların bir listesini oluşturarak onun bilhassa teolojik ve felsefi görüşlerinin kaynağını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.⁹⁵ Kibre, kitabında, Mirandola'nın sahip olduğu Yunan felsefesine ait Yunanca çalışmalardan Latince çalışmalara değin birçok kaynaktan söz etmiştir. Bu sayede Mirandola'nın bilgisine sahip olduğu filozof ve din bilginlerinden haberdar olmaktadır. Onun Latince'ye ve Batı dillerine tercüme edilen eserleri ile yazıldıkları asıl dilde mevcut olan eserlerden oluşan kütüphanesi, Kibre'nin anlatımına göre, 1697 adet kitaptan oluşmaktadır.⁹⁶ Listede yer alan kitaplar arasında Platon, Aristoteles, Scotus, Plutarch, Augustinus, Aristophanes, Aquinas, Maimonides, Plotinos gibi birçok felsefeci ve din bilgininin ismi göze çarpmaktadır.⁹⁷ Fakat Mirandola'nın kütüphanesinde bulunan ve özellikle dikkat çekmek istediğimiz kitaplar kuşkusuz İslam filozoflarına ve bilim adamlarına

⁹¹ Osman Bilen, s.355

⁹² Osman Bilen, s.351

⁹³ Bekir Karlığa, "İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri", Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.239

⁹⁴ Pearl Kibre, *The Library of Pico della Mirandola*, Colombia University Press, 1936. Pearl Kibre (1900-1985) doktora çalışmasını Kolombiya Üniversitesi'nde tamamlamış ve emekliliğine değin Newyork'ta tarih öğretmenliği yapmıştır. Mirandola'nın okuduğu ve sahip olduğu eserler üzerinde çalışmalar yaparak onun kütüphanesini okuyucuya tanıtmayı amaçlamıştır.

⁹⁵ Pearl Kibre, s.78

⁹⁶ Pearl Kibre, s.80

⁹⁷ Pearl Kibre, s.100

ait eserlerdir. Kibre'nin oluşturduğu listede İbn Sina'nın, Taberi'nin, Kindi'nin, Ebu Maşer'in, Farabi'nin Gazali'nin ve İbn Rüşd'ün isminin geçtiğini görmekteyiz.⁹⁸ Bu da bizlere Mirandola'nın İslam'da ortaya konmuş ilim ve fikir hareketlerine önem verdiğini göstermektedir.

Mirandola'nın Arapça öğrendiğine dair rivayetler varsa da, onun, Müslümanların ortaya koyduğu kitaplara tercüme yolu ile ulaştığını söylemek doğru olacaktır. Çünkü kütüphanesinin listesinde İslam dünyasına ait kitapların Latince tercümelerinin bulunduğunu görmekteyiz. Ünlü İslam tarihçisi ve tefsirci Ebu Cafer Taberi'nin(838-923) kitaplarının Latince tercümelerine sahip olan Mirandola, Kibre'nin anlattığına göre, ilk İslam düşünürü Kindi'nin nicelikleri konu aldığı, Latince tercümesiyle *Proportiones* isimli kitabına kütüphanesinde yer vermiştir.⁹⁹ Bunların yanı sıra o, Farabi'nin Aristoteles'in retoriği üzerine kaleme aldığı Latincesiyle *Rhetorica Aristotelis* adlı çalışması ile *Platon ve Aristoteles'in Uzlaştırılması* adlı makalesinin ve Ebu-Maşer'in astrolojik bilgiler verdiği *el-Medhalü'l-kebir ila 'ilmi ahkami'n-nücum* ismini taşıyan ve sekiz makaleden oluşan eserin Latince nüshalarını kütüphanesinde bulundurmıştır.¹⁰⁰ Son olarak da, Mirandola'nın kütüphanesinde İbn Rüşd'den yapılmış tercümelerin varlığından söz etmek gerekmektedir. İbn Rüşd'ün, Platon'un *Devlet* kitabı üzerine yaptığı şerhin Elijah del Medigo tarafından Mirandola'nın isteğiyle Latince'ye tercüme edildiğini daha önce belirtmiştik. Kibre de buna ek olarak İbn Rüşd'ün, Gazali'nin eleştirilerine bir cevap niteliğinde kaleme aldığı *Tehafüt üt-Tehafüt* kitabının Latince çevirisinin Mirandola'nın kütüphanesinde bulunduğunu iddia eder.¹⁰¹ Ayrıca Gazali'nin *Tehafüt el-Felasife* adlı kitabının da kütüphanede yer aldığını belirten Kibre, böylelikle bize Mirandola'nın Gazali ile İbn Rüşd arasında yaşanan felsefi tartışmanın bilgisine sahip olduğunu anlatır.

Pearl Kibre'nin ismini zikretmediği başka İslam filozoflarının eserlerinin Mirandola tarafından okunmuş olabileceği de ihtimal dahilindedir. Aynı şekilde İbn Sina'nın beş farklı eserinin Latince tercümelerinin Mirandola'nın kütüphanesinde yer aldığını söyleyen Ortaçağ tarihçisi, bunlardan yalnızca bir tanesinin ismini zikretmiştir.¹⁰² Bu eser, İbn Sina'nın *Kitabüş-Şifa (Sufficientia)* adlı eseridir.¹⁰³ Bu durumun diğer İslam filozofları içinde geçerli olduğunu düşünmememiz için hiçbir

⁹⁸ Pearl Kibre, s.100-101,102

⁹⁹ Pearl Kibre, s.120, 122, 124 Kibre, Mirandola'nın kütüphanesinde Taberi'ye ait eserler olduğunu öne sürmüştü fakat bunların adını zikretmemiştir.

¹⁰⁰ Pearl Kibre, s.122, 140

¹⁰¹ Pearl Kibre, s.259

¹⁰² Pearl Kibre, s.124

¹⁰³ Pearl Kibre, s.122

sebepler bulunmamaktadır. Mirandola'nın kütüphanesi hakkında şimdilik bu kadar bilgi bize yeterlidir. Filozofumuzun teolojik ve felsefi çalışmalarını irdelerken kütüphanesi hakkında edindiğimiz bu bilgilerin oldukça işimize yarayacağı aşikardır. Tüm bunların yanı sıra İbn Tufeyl'in *Hayy bin Yakzan* isimli çalışmasının İbranice tercümesinin de kütüphanede yer aldığı düşünülebilir. Zira Mirandola *Hayy bin Yakzan* İbranice'den Latince'ye çevirmiştir.¹⁰⁴

Mirandola'nın kütüphanesinde yer alan eserler arasında Farabi ve İbn Sina'nın da kitaplarının olduğunu belirtmiştik. Mirandola, teolojik ve felsefi fikirlerini kaleme almış olduğu ve 15. yüzyıl Hristiyan dünyasında büyük yankı uyandırmış olan *Conclusiones (900 Tez)* adlı kitabında Farabi ve İbn Sina'nın görüşlerinden faydalanmıştır. Farabi için 11 adet, İbn Sina için ise 12 adet olmak üzere İslam felsefesi üzerine toplam 23 adet tez hazırlamış olan Mirandola'nın Müslümanların düşünce hareketlerinden oldukça etkilenmiş olduğu söylenebilir. Bu tezleri 3. bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alacağımızdan dolayı burada isimlerini zikretmekle yetineceğiz.

İslam düşüncesinin Batı'ya aktarılması yalnızca tercüme hareketleriyle sınırlı kalmamıştır. Müslümanların hakimiyetleri altına almış oldukları limanlardan ve sınırlarla çevrili bölgelerden yapılan ticari faaliyetlerle alınıp satılan veya takas yapılan ürünler ile uzun süren savaşlar esnasında el konulan, yağmalanan ya da taşınmış olan birtakım kitaplar, el yazmaları ve pek çok kültürel unsurlar da Batı'nın İslam düşüncesini, kültür ve medeniyetini tanımada önemli rol oynamıştır.¹⁰⁵ Dahası İslam felsefesi, Batı dünyasında felsefi bir geleneğin doğup gelişmesinde önemli rol oynamış olan unsurların başında gelmiştir.¹⁰⁶ Şunu da belirtmekte fayda vardır; İslam felsefesi ve düşüncesi yapısı her ne kadar Ortaçağ'da gelişmiş ve yayılmış ise de özü itibarıyla Rönesans döneminde de yankılar uyandırmıştır. Zira Rönesans'ın başlangıcından itibaren eskiye dönüş çabasını içermekteydi.¹⁰⁷ Rönesans aydınları ve bilginleri eski Yunan'ın düşünce ve kültür mirasını Ortaçağ'ın buhranlı havasından kurtulmak için talep etmişlerdir.¹⁰⁸ İlkçağ'a ulaşabilmek için de İslam düşünce dünyasının bilgi birikimlerine ihtiyaç duymuşlardır.

9. yüzyıl itibarıyla İslam felsefesinin Batı'ya intikali süreci daha önce de belirttiğimiz üzere 15. yüzyıl felsefesi üzerinde ve özel olarak Giovanni Pico della Mirandola üzerinde oldukça etkili olmuştur. Nitekim 15. yüzyıla değin Doğu'nun ilmi,

¹⁰⁴ Serdar Cihan Güleç, **Pico della Mirandola ve Hayy bin Yakzan Çevirisi**, İstanbul, 2009, s.22

¹⁰⁵ Osman Bilen, s.351

¹⁰⁶ Mehmet Bayraktar, **İslam Felsefesine Giriş**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s.243

¹⁰⁷ Walter Pater, s.59

¹⁰⁸ Walter Pater, s.60-61

felsefi ve kültürel birikiminin neredeyse tamamı Batı dünyasına aktarılmış idi. Böylece Mirandola da, İslam dünyası ile tanışabilme fırsatı yakalamıştır.

Mirandola'nın büyü üzerine yaptığı araştırmalara dair fikrimiz olması açısından kısaca onun Ortaçağ İslam dünyasında bilgi sahibi olduğu filozoflara değinmekte fayda vardır. Onun metafizik ve hümanist görüşlerini işlerken mistik görüşleri hakkında da bilgi vermek faydalı olacaktır.

Mirandola'nın büyü ve mistisizm konusunda etkilendiği düşünürler sadece Antikçağ ile sınırlı değildir. Aynı zamanda Ortaçağ İslam düşünürlerinden özellikle Farabi'nin ve İbn Sina'nın astroloji alanına dair, büyüü ve mistik gizemleri de içine dahil eden birtakım çalışmaları olduğu bilinmektedir.

Mistik felsefe dendiğinde Müslüman filozoflar arasında akla hiç kuşkusuz Farabi de gelmektedir. Farabi, *Astroloji Hakkında Doğru ve Yanlış Bilgiler (Makale fi ma yasihhu ve ma la yasihhu min ahkami'n nücüm)* isimli risalesinde alemde meydana gelen olaylardan, gökcisimlerinin durumlarından bahsetmiştir.¹⁰⁹ Bunların insan psikolojisini de etkileyebileceğini savunmuş olan Farabi, doğanın gizemliliğinden de söz etmiştir.¹¹⁰ Ona kalırsa, gök cisimlerinin buldukları konumlar, yer değiştirmeleri vs. sonucunda kişi değişik ruh hallerine bürünebilirler.¹¹¹ Bunlar başta tesadüf eseri gibi görülse de Farabi'ye göre insan aklının idrak edemeyeceği, düşünce yetisinin yetersiz kalacağı birtakım astrolojik hareketlere bağlı olarak ortaya çıkan durumlar mevcuttur.¹¹² Farabi, mistik görüşlerini astroloji alanında ortaya koyduğu düşüncelerinin içerisinde sunmuştur. Kuşkusuz bu yönüyle de Mirandola'nın fikirlerine etki etmiş olduğu söylenebilir.

İbn Sina'nın, İslam felsefesini mistik bir felsefe olarak yorumladığı düşüncesi A.F. Mehren tarafından ortaya atılmıştır.¹¹³ Mehren'e göre İbn Sina'nın *el-Meşrûkiyyün* isimli eseri günümüze tamamıyla ulaşamamış olsa da onda bu Müslüman filozofun mistik görüşleri yer almaktadır.¹¹⁴ Aynı zamanda İbn Sina'nın Hay bin Yakzan isimli, Salaman ve Absal adlı iki arkadaşın Allah'ı bulmasını konu edinen eseri de onun mistik bir yönünün olduğunu apaçık ortaya koymaktadır. İbn Sina'nın bu eserini okuyan İbn Tufeyl de aynı adı taşıyan eserini oluşturduğunda İbn Sina'dan etkilendiğini belirtmiştir.¹¹⁵

¹⁰⁹ Mahmut Kaya, **İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri**, Klasik Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.183

¹¹⁰ Mahmut Kaya, s.189

¹¹¹ Mahmut Kaya, s.189

¹¹² Mahmut Kaya, s.189

¹¹³ Dimitri Gutas, **İbn Sina'nın Mirası**, çev. M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.157

¹¹⁴ Dimitri Gutas, s.158

¹¹⁵ Dimitri Gutas, s.158

Tüm bunları göz önüne aldığımızda Mirandola'nın mistik görüşlerini ortaya koyarken de İslam düşüncesi ve felsefesinden fazlasıyla etkilenmiş olduğunu görmekteyiz.

1.3.4. Mirandola'nın Rönesans Düşüncesiyle İlişkisi

İtalya'da felsefi ve edebi bir hareket olarak ortaya çıkan hümanizm, 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini göstermeye başlamıştır.¹¹⁶ Hümanizm, insanı arayan ve insanın içinde yaşadığı dünyadaki yerinin ne olduğunu araştıran, diğer bir ifadeyle insanı kendine sorun eden bir düşünce akımıdır.¹¹⁷ Benzer şekilde Rönesans da bu yüzyılın ortalarında başlayan, kültürel bir hareketlenme oluşturmak amacıyla yapılmak istenen değişiklikleri esas alan bir dönemdir.¹¹⁸ Öyleyse 14. yüzyılın sonlarına doğru filizlenen ve en hareketli zamanlarını 15. yüzyılda geçirmiş olan Rönesans ve hümanizmin yoğun bir ilişki çerçevesinde gelişip ilerlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

15. yüzyıl, başarılı İngiliz deneme yazarlarından Walter H. Pater'a göre heyecanlı ve kabına sığmayan bir çağ idi.¹¹⁹ Aynı şekilde bu dönemin Rönesans'ı da ortaya konulandan ziyade tasarlandığı şekliyle fark yaratan bir yapıdaydı.¹²⁰ Antik dönemde gördüğü ilgiye bu çağda yeniden kavuşmaya başlayan Grek düşüncesi, bu asrın insanlarını karanlıktan aydınlığa çıkarmaya başlasa da, 15. yüzyıl bilim insanları ne yazık ki araştırdıkları konuları tarihi bağlantılar kurarak değerlendiremediler.¹²¹ İşte bu da, geçiş dönemi diye adlandırdığımız Rönesans'ın felsefe ve din ikileminde kalan havasını anlaşılması zor bir yapıda önümüze sermiştir.

Rönesans döneminin başlangıç noktası aslında din ile felsefenin birbirlerinden ayrılmaya başladığı zaman dilimi olarak kabul edilebilir. Çünkü Ortaçağ'da felsefi öğretilere kilise tarafından baskı uygulanmıştır. Oysa Rönesans, Ortaçağ'da uygulanan sıkı kilise rejiminin etkisini ortadan kaldırmak maksadıyla bir başkaldırı niteliğinde ortaya çıkmıştır.

¹¹⁶ "The Encyclopedia of Philosophy" Volumes 3 ve 4, Macmillan Publishing Co. Inc& The Free Press, New York, 1967, s.69, 70

¹¹⁷ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s.167

¹¹⁸ "The Encyclopedia of Philosophy" Volumes 7 ve 8, Macmillan Publishing Co. Inc&The Free Press, New York, 1967, s.174

¹¹⁹ Walter Pater, **Rönesans**, çev. Ahmet Aydoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.60

¹²⁰ Walter Pater, s.61

¹²¹ Walter Pater, s.62

Rönesans, akli yeniden ön plana getiren, ahlaki nasihatleri, insan hayatını zorlaştırmayacak şekilde düzenleme amacı gütmesine rağmen karmaşık hale getiren bir çağ idi. Bunun yanı sıra anlaşılması zor bir imge örgüsüne ve tuhaf mecazlara sahipti. Ve kuşkusuz Giovanni Pico della Mirandola da bu ikilemli çağın başrol oyuncularından birisidir.

J. M. Rigg tarafından “Zekanın Anka Kuşu” olarak tanımlanan Mirandola, öğrenim hayatının ilk yıllarında skolastik görüşlü eğitimcilerden aldığı dersler neticesinde skolastik bir tutumu benimsedi.¹²² O dönemde skolastik bilginlerden büyük ölçüde etkilendi ve hümanistik akımlara ilgisi oldukça azdı.¹²³ Hatta papanın oluşturmuş olduğu komite tarafından sapkınlıkla suçlanan tezlerini savunmak amacıyla yazdığı *Apologia* adlı çalışmasında dahi Mirandola, skolastik öğretinin felsefe ile birlikte yeterli olacağını açıkça ifade etti.¹²⁴ Peki Mirandola’yı skolastik öğretiyi bu denli benimsemesine rağmen hümanizme yaklaştıran ne idi?

Rönesansın Manifestosu olarak da adlandırılan *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* kitabında Mirandola, kendi hümanist öğretisini açıkça dile getirerek Rönesans hümanizminin de yapıtaşlarını kurdu. 1300’lü yılların ortalarından itibaren kilise etkisini yitirmeye yüz tuttu, insanlar afarozu, kilise tarafından yapılan günah bağışlama eylemlerini ve ayinleri sorgulamaya başladı.¹²⁵ Onu hümanizme yaklaştıran da kilisenin ve din bilginlerinin akıl dışı birtakım tutum ve davranışlarıydı.

Böyle bir sorgulama döneminde fikirlerini oluşturan Mirandola, Tanrı tarafından insana olmak istediği şeyi olabilme imkanının verildiğini belirtmiştir.¹²⁶ O halde insan Tanrı’nın ona bahsettiği bu imkan neticesinde olmak istediği şeyi seçip o olma imkanını gerçekleştirebilir. Örneğin bir bitkinin ya da bir hayvanın seviyesine eşit bir konuma inebilir ya da kendisini diğer canlılardan üstün kılan düşünme yetisi sayesinde meleklerin, hatta yeterli gayreti gösterdiği takdirde de Tanrı’nın bulunduğu konuma erişebilmektedir.¹²⁷ İşte böyle bir fikirle Mirandola, hümanist düşüncesinin tohumlarını atmıştır. Çünkü Mirandola’ya göre Tanrı bizim evrenimizi yasalara tabi kılmıştır ve bu yasaların temelinde özgürlük vardır.¹²⁸ Kilisenin söylemlerini samimi bulmayan Ortaçağ bireyleri de özgürlükle birlikte dilediğini seçme ayrıcalığına kavuşmuştur.

¹²² Giovanni Francesco Pico della Mirandola, *The Life of Pico della Mirandola* çev. Thomas More, London, 1890, s.37

¹²³ Giovanni Francesco Pico della Mirandola, s.38

¹²⁴ Giovanni Francesco Pico della Mirandola, s.38

¹²⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.3

¹²⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.20

¹²⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.20

¹²⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.20

Rönesans düşünürü Mirandola'nın Antik Yunan filozofları ve felsefe geleneği hakkında epeyce birikimi olduğu söylenebilir. Zira Rönesans felsefesinin yegane hedeflerinden biri olan Antik felsefeyi canlandırma arzusu Mirandola'da da oluşmuş ve kendini *Rönesans Manifestosu'nda* göstermiştir. Filozofumuz için düşünme yetisini kullanan insan "*Tanrı'dadır, Tanrı ondadır, Tanrı ile birdir.*"¹²⁹

Mirandola'nın insan doğası üzerine yazdığı bu eserini ikinci bölümde ayrıntılı inceleyeceğiz. Burada anlaşılmasını arzu ettiğimiz temel husus, Mirandola'nın, çağının skolastik krizine bir alternatif mahiyetinde hümanist öğreti geliştirmek istemiş olmasıdır.

Antik dönemde felsefe anlamında geliştirilen düşünceler ile Ortaçağ'da din hususunda yapılan açıklama ve değerlendirmeleri dikkate alırsak, yüzyıllar boyunca düşünme ile inanma arasında açık bir ayırım yapıldığını görürüz. düşünce ile inanç arasında yapılan bu ayırım, Mirandola'nın oluşturmak istediği "hümanist teoloji"yi anlamak açısından önemli bir yere sahiptir. Bu konu son bölümde ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

Aslına bakarsak 15. yüzyıl Rönesans'ı birçok bakımdan bir bağdaşma noktası, bir orta yol olarak görülmüştür.¹³⁰ Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse 15. asırda Rönesans henüz yeni filizlenmeye başlamıştır. Rönesans'ın doğasını belirleyici düşünce akımları ve teolojik unsurlar bu yüzyılda karmaşık ve iç içe geçmiş bir konumda yer almıştır. Dolayısıyla da bu asırda salt belirleyici bir felsefi öğreti veya dogmatik bir nosyon ortaya konmamıştır. Daha ılımlı ve homojen bir yapıya sahip felsefi ve dini öğretiler oluşturulmuştur. Bu sebeple Rönesans'ın fiilen zayıf kaldığı, teorilerin soyut bir zeminden öteye gidemediği iddia edilmiştir. Fakat Mirandola'nın entelektüel düşünüş biçimi, eski ile yeniyi harmanlayarak ortaya koyduğu felsefi ve teolojik öğretileri, bu asrın sonu itibarıyla yeni filizlenen Rönesans dönemine damga vurmuştur. Zira bu dönemdeki düşünme hareketinin canlanıp yepyeni bir boyut kazanmasında Mirandola'nın etkisi yadsınamayacak kadar fazladır.

O halde şimdi, Giovanni Pico della Mirandola'nın insanı ele alıp işleyiş tarzını irdeleyelim. Bu doğrultuda onun felsefi düşünce dünyasında insanı nereye yerleştirdiğini görerek Rönesans'ın ahlaklı bir birey olarak insanının ortaya çıkmasında ne denli etkili olduğunu gözler önüne serelim.

¹²⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.6,32,33

¹³⁰ Walter Pater, s.72

İKİNCİ BÖLÜM

MİRANDOLA'NIN DÜŞÜNÇESİNDE İNSANIN VARLIĞI VE YETKİNLİĞİ

2.1. İNSANIN VARLIK YAPISI

2.1.1. İnsanın Neliği

Rönesans dönemi başından sonuna değin Antikçağ'ın değerlerini canlandırıp uygulamaya koymayı hedeflemiştir.¹³¹ Bu hedef doğrultusunda üzerinde önemle durulan ilk konu insan konusu olmuştur. Hümanizm, modern insanın yenilenen yaşam tarzını ele alıp inceleyen, insana kişiliğini öğreten, insana ne olduğunu aşlamaya çalışan bir akımdır.¹³² Bu akımın bilinci ile yola çıkan bazı hümanistler Avrupa'da yer alan kütüphanelerdeki eserleri incelemiş, bunların içerisinde buldukları Antik metinleri matbaa sayesinde Avrupa'ya yaymışlardır.¹³³ Hümanistler bu esnada insan şerefini de inceleme konusu yapmışlar, geleneksel öğretilerdeki insan tasavvurlarını araştırmışlardır.¹³⁴ Mirandola, hümanist düşünürlerin araştırmalarıyla hedeflerinden son derece etkilenerek kendi hümanist öğretisini oluşturmuştur.

Henüz 31 yaşında iken hayata veda eden Mirandola'nın insan ile ilgili sistematik bir dünya görüşü olmadığını söylemek gerekmektedir. Fakat günümüze kadar anlam ve önemini arttırarak gelmiş olan *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* adlı çalışmasında onun insana yüklediği anlamı ve hümanizme bakış açısını tespit edebilmek mümkündür. Mirandola'nın bu konu üzerinde çalışma yaparken Müslüman düşünürlerin eser ve doktrinlerinden feyz aldığını söylemek de yerinde olacaktır. Aynı zamanda Mirandola, kilisenin kovuşturmalarına cevaben yazdığı *Apologia* adlı kitabında ve kutsal metinler üzerinde çalışırken oluşturduğu *Heptaplus* adlı eserinde insan anlayışı üzerine sayfalar dolusu bilgi sunmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu bilgiler sistematik bir bütünlük arz etmemektedir.

Mirandola, insanın değerini konu aldığı *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* isimli kitabının daha ilk cümlelerinde dünyanın en şaşırtıcı şeyinin ne olduğunun Saracen¹³⁵ Abdullah'a sorulduğu ve Abdullah'ın "*Mucize sayılabilecek şeyler arasında insandan daha büyüğü yok.*" cevabını verdiği yönünde bir malumat

¹³¹ John Henry, **Bilim Devrimi**, çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.10

¹³² Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s.168,169

¹³³ John Henry, s.10

¹³⁴ John Henry, s.11

¹³⁵ Saracen ismi Haçlı Seferleri sırasında Müslümanlara verilen isimdir.

vermektedir.¹³⁶ Aynı şekilde kitabında Hermes Trismegistus'un "*İnsan büyük bir mucizedir Asclepius.*"¹³⁷ şeklindeki seslenişinden söz ederek, Saracen Abdullah'ı doğrularcasına insanın olağanüstü ve şaşırtıcı bir varlık olduğunu söylemiştir.¹³⁸ İnsanın küçük alem olduğu düşüncesi İslam filozoflarınca kabul edilmiş bir düşüncedir. Aynı şekilde bu düşüncüyü Mirandola da benimsemiştir. *Heptaplus*'ta da belirtildiği üzere insan, evrenin tüm öğelerini kendinde toplayan bir araçtır.¹³⁹ Kutsal Kitap üzerine yaptığı yorumlardan oluşan bu eserinde Mirandola, felsefe okullarında da insanın büyük alem içerisinde küçük alem olarak tanımlandığını ileri sürmüştür.¹⁴⁰ Bu da İbn Arabî'nin "*Adem alem-i sağırdır.*" sözünü hatırlatmaktadır.¹⁴¹ İnsanın küçük alem olması fikri 12. yüzyıl İslam filozoflarından İbn Bacce'nin *Tedbir el-Mütevahhid* isimli kitabında da ele alınmıştır.¹⁴² İbn Bacce'ye göre insan, evrenin tüm çeşitliliğini kendinde barındıran, diğer bir ifadeyle kainatta yer bulan her şeyi değişik oranlarda içermekte olan küçük bir evren, bir mikrokosmosdur.¹⁴³ Yine *Heptaplus*'a dönecek olur isek, bu kitabında Mirandola, insanın küçük bir dünya olduğu düşüncesinin okullarda insan hakkında öğrencilere aşılacak istenen ana fikirlerden biri olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁴

Mirandola, insanın değerini konu aldığı ve İngilizce'ye *Oration on the Dignity of Man* başlığıyla çevrilen eserinde, Tanrı'nın yaratma esnasında insana diğer yaratmış olduklarından birer parça pay vererek onu diğerlerinden farklı ve akıl sahibi olması hasebiyle üstün kıldığını söylemektedir.¹⁴⁵ Böylesi bir düşünme tarzının köklerini Aristoteles'e, Platon'a ve İslam filozoflarına kadar geriye götürebiliriz. Aristoteles'ten ve Farabi'den etkilenmiş olan ve aynı zamanda Farabi'nin Endülüslü bir takipçisi olarak nitelendirebileceğimiz İbn Bacce de, kademeli varlık piramidini oluştururken, bütün varlıklardan bir parça taşıyan insanı piramidin en üst kısmına yerleştirmiştir.¹⁴⁶ İbn Bacce'nin varlık anlayışına göre var olan her şey bir hiyerarşi

¹³⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.15

¹³⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.15

¹³⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.15

¹³⁹ Giovanni Pico della Mirandola, "**Heptaplus**" (On the Sevenfold Narration of the Six Days of Genesis), çev. Douglas Carmichael, The Hackett Publishing Company, Cambridge, 1998, s.117, (Heptaplus)

¹⁴⁰ Giovanni Pico della Mirandola, s.23.

¹⁴¹ Muhyiddin İbn Arabî, "**Fususul-Hikem**", çev. Nuri Gencosman, Meb. Yayınları, İstanbul, 1992, s.295

¹⁴² Yaşar Aydın, **İbn Bacce'nin İnsan Görüşü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s.56.

¹⁴³ Yaşar Aydın, s.56.

¹⁴⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Heptaplus), s.117.

¹⁴⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.20

¹⁴⁶ Yaşar Aydın, s.65.

içerisinde bulunmaktadır.¹⁴⁷ Bu hiyerarşi, ay-altı alemdeki ilk maddeden başlamakta, en yetkin varlık olan insanla da son bulmaktadır.¹⁴⁸ Bunun yanı sıra kademeli varlık alanları da sürekli birbiriyle irtibat halindedir.¹⁴⁹ İnsan, İbn Bacce'ye göre, kendisini diğer varlıklardan ayıran düşünme yetisi ile kademeli varlık piramidinin zirvesinde yer alan en mükemmel varlıktır. Mirandola'nın da, metafizik fikirlerini ve özellikle de insana dair fikirlerini ortaya koyarken kendisinden birkaç yüzyıl önce yaşamış olan İbn Bacce'nin oldukça etkisinde kaldığı görülmektedir.

Heptaplus isimli kitabının önsözünde Mirandola, insanın bünyesinde göksel tin, duyularla beslenen hayvansı bir yön ve bir de Tanrı'nın imgesinin bulunduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰ Onun bu üç ifadeyi insanın gövdesine yerleştirmekle kastettiği şey, akıl sahibi olmasıyla diğer varlıklardan bir basamak üstte yer alan insanın, bünyesinde barındırdığı bu üç farklı yaşam tarzından birini seçebilmesidir. Seçimi sonucunda insan, kendini seçtiği tarz ile işleyip şekillendirecektir. Bu düşüncesiyle Mirandola, İslam meşşai filozoflarından İbn Sina'yı hatırlatmaktadır. Zira İbn Sina kendi felsefi öğretisinde ruh konusunu işlerken onu, bitkisel, hayvani ve akli olmak üzere üç parçada ele alarak, insanın bunlardan hangisini kendisine seçer ise ona göre yaşantısını sürdürebileceğini savunmuştur.¹⁵¹ Mirandola da, insanın nasıl bir varlık olduğunu irdelerken onun seçme özgürlüğüne atıfta bulunmuş, insanı, kendi içinde barındırdığı imkanlar neticesinde kendi kendini oluşturabilen özgür bir varlık olarak ortaya koymuştur. Bu konuyu bir diğer başlıkta ayrıntılı inceleyerek Mirandola'nın hümanist yaklaşımını daha açık bir tarzda ortaya koymakta fayda vardır.

2.1.2. İnsanın Özgürlüğü

*"Seni ne yersel ne göksel, ne ölümlü ne ölümsüz olarak yarattık; özgür, olağandışı bir yontucu gibi kendini, kendi seçiminle biçimleyebilesin diye."*¹⁵²

İnsanın Değeri Üzerine Söylev'de yer alan bu cümlesinden de anlayacağımıza göre Mirandola'ya göre insan, Tanrı'nın ona kendi seçimiyle kendisini bulmasına izin verdiği özgür iradeye sahip bir varlıktır. Bu fikriyle o,

¹⁴⁷ Yaşar Aydın, s.65.

¹⁴⁸ Yaşar Aydın, s.66.

¹⁴⁹ Yaşar Aydın, s.58

¹⁵⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.85

¹⁵¹ Giovanni Pico della Mirandola, s.20

¹⁵² Giovanni Pico della Mirandola, s.20

Aquinas ve temsilcileriyle de uyuşmaktadır. Bilindiği üzere skolastik dönemin en büyük din bilgini Aquinas, insanın görevinin “Tanrı’ya ulaşma” olduğunu savunur.¹⁵³ O halde insan, Aquinas’a ve kendisinden sonraki temsilcilerine, yani Thomistler’e göre, kendini mutluluğa götürecektir şeyi yaparak, yani duyusal yaşantıdan uzaklaşarak Tanrı’ya varmaya çalışırsa özgür iradesini kullanmış olacaktır. Buradan anlaşılacağı üzere; insan, ana gayesi Tanrı’ya ulaşma olduğunda ve özgür iradesini de bu gaye yolunda kullandığında yeryüzündeki çokluktan ve kirden arınıp Tanrı’nın birliğinde kendini bulacaktır. Mirandola’nın hümanist felsefesinin temelini oluşturan fikir de budur.

Mirandola, Tanrı’nın göksel dünyada bir merdivenin en üst basamağında bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴ Bu merdivenin basamaklarında melekler Tanrı’ya hizmet etmek maksadıyla inip çıkmaktadırlar.¹⁵⁵ Ona göre insan, Tanrı’nın buyruklarını yerine getirmek suretiyle bu merdiven basamaklarını aşarak O’na ulaşabilecektir.¹⁵⁶

Tanrı’nın ikamet ettiği son merdiven basamağı metaforu Kitab-ı Mukaddes’te geçmektedir. Kutsal Kitabın Tevrat kısmında bize Hz. Yakub’un Haran’a doğru giderken yolda bir taşın üstünde uykuya daldığını ve rüyasında göklere doğru yükselen bir merdiven gördüğünü bildirilir.¹⁵⁷ Yine Tevrat’tan öğrendiğimiz kadarıyla bu merdivende melekler inip çıkmaktadırlar.¹⁵⁸ Hz. Yakub’un rüyasının devamında Allah ona kendisini bildirmiş ve bulunduğu yeri onun zürriyetine vereceğini söylemiştir.¹⁵⁹ Zira Hz. Yakub da uyandığında başının altındaki taşı alıp toprağa dikerek onu Allah’ın evi, göklerdeki merdivenleri de Allah’ın kapısı olarak kabul etmiştir.¹⁶⁰

Bu bilgiyi vermemizin ana sebebi Mirandola’nın dine, kitaba ve kutsal niteliklere gösterdiği bağlılık ve önemi gözler önüne sermektir. Hümanist öğretisini dini içeriklerle zenginleştirerek önümüze koyan Mirandola’nın bu açıdan oldukça özgün olduğu söylenebilir.

Kur’an-ı Kerim’de, Araf Suresi’nin 179. ayetinde “*Onlar hayvanlar gibi, hatta daha şaşkındırlar.*” ifadesi yer almaktadır.¹⁶¹ Aynı şekilde Bakara Suresinin 65. ve

¹⁵³ Amos Edelheit, (Scholastic), s.530

¹⁵⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.35

¹⁵⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio)s.35

¹⁵⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio)s.35

¹⁵⁷ Kitabı Mukaddes, Tevrat bap 28, s.27

¹⁵⁸ Kitabı Mukaddes, s.27

¹⁵⁹ Kitabı Mukaddes, s.27

¹⁶⁰ Kitabı Mukaddes, s.27

¹⁶¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, “Kur’an-ı Kerim ve Meali Şerifi”, Araf Suresi 179. Ayet (7/179), İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s.175

66. ayetlerinde “maymunlaşmış insanlar” kavramı geçmektedir.¹⁶² Araf ve Bakara Surelerinde geçen bu ifadelerde Tanrı'ya itaat etmeyen insanın akıbetine işaret edilir. Bu ayetlerde, insanın, itaatsizliği sonucunda hayvan veya maymun şeklinde kalacağı yönünde bir anlam söz konusudur. Mirandola da bu anlamı benimser tarzda düşünceler ileri sürmüştür. Arapça dil bilgisi olmamasına rağmen tercümanlar sayesinde Kur'an-ı Kerim hakkında da bilgi sahibi olan Mirandola, hümanist öğretisinde Hz. Muhammed'e atıfta bulunmaktadır. Mirandola, insanın değeri üzerine yaptığı vurguda Hz. Muhammed'in Tanrı'nın koyduğu yasalara uymayanların hayvanlaşacağı yönünde bir sözü olduğundan bahseder.¹⁶³ Hatta bu açıklamasının devamında Hz. Muhammed'in haklı olduğunu söyler: “*Haklıydı da; çünkü ağacı ağaç yapan kabuğu değil duygusuz, sorumsuz doğasıdır. Yük hayvanını yük hayvanı yapan da postu değil kaba hayvansal ruhudur.*”¹⁶⁴ Hz. Muhammed'e isnad edilen ve Mirandola'nın da doğruladığı bu düşünce, ayetlerde de gördüğümüz üzere Tanrı'nın yolundan gitmenin varlığı o varlık, daha spesifik bir ifadeyle insanı insan yapacağını göstermektedir. Bu durumda sorulması gereken soru ise insanın özgür iradesini Tanrı'nın kurallarına sadık kalarak, O'na ulaşmaya çalışarak nasıl kullanacağıdır. Bunu Mirandola şu şekilde ifade eder:

*“Biz en hoşgörülü babanın cömertliğini kötüye kullanarak özgür seçimi yoldan çıkaramayız. O, özgür seçimi, lanetli bir armağana karşı bir kurtarıcı olarak verdi bize.”*¹⁶⁵

Burada Mirandola'nın özgür seçimi yoldan çıkarmak ifadesiyle kastettiği şey kuşkusuz seçme özgürlüğünü Tanrı'nın ulaşmamızı arzu ettiği hedefler doğrultusunda değil de tam tersine bir yönde kullanmamızdır. Tanrı insana özgür irade bahşetmiş ve insandan bu iradeyi kullanma eğilimini Kendisine ulaşabilme doğrultusunda geliştirmesini istemiştir. Fakat düşünme yetisine sahip olmak bakımından diğer varlıklardan ayrılan insan, doğası gereği yanılmaya ve yanlışa düşmeye meyillidir. Bu sebeple Tanrı'nın kendisine hediye ettiği özgür iradeyi de kendisini Tanrı'dan uzaklaştıracak şekilde kullanma eğilimi taşımaktadır. Mirandola, insanın bu seçme özgürlüğünü kötüye kullanmasının yanlış olduğunu vurgulamış, bu özgürlüğün insan için kurtarıcı bir önem taşıdığını belirtmiştir.

Apaçık görülmektedir ki Tanrı'nın öğretilerine uymak, insanı ebedi ve esas hayata götürecektir. İnsanı gelip geçici olan her şeyden

¹⁶² Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Kur'an-ı Kerim ve Meali Şerifi**, Bakara Suresi 65-66. Ayet (2/65-66), İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s.11

¹⁶³ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.28

¹⁶⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.28

¹⁶⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.29

kurtaracak olan varlık Tanrı'dır ve insan yüzünü Tanrı'ya doğru döndüğünde kurtuluşa giden yola çıkmaya hazırdır. Bu yolun sonunda da Tanrı'ya kavuşma vardır. Bu düşüncelerle insanın duysal aşamada kalmaması gerektiği anlatılmak istenir. Zira Mirandola'ya göre duysal güçleriyle yetinen insanlar Tanrı'nın yolundan sapmaya ve özgür iradelerini yanlış ve kötü yönlerde kullanmaya eğilimlidirler.¹⁶⁶ Küçük alem olan insan, özgür irade sahibi olarak kainatta var olan tüm öğeleri ihtiva eder şekilde bu dünyaya gönderilmiştir. Dolayısıyla insan kendini biçimlendirebilir. Bu sayede de Tanrı'nın kendisine verdiği en güzel lütuf olan düşünme yetisiyle insan kılığına bürünmüş tanrısal bir varlık seviyesine kadar çıkabilir.¹⁶⁷ Bunu, bünyesine dahil ettiği üç tarzın ötesine geçerek yapabilir.

İnsanın aklını Tanrısal yöne dönebilmek için kullanması, onun özgürlüğü için yeterli bir sebeptir. Bu özgürlük anlayışı, insanın, hakikatin bilgisine vakıf olma arzusu ve hakikat hakkındaki her şeyi öğrenme çabasından geçmektedir.

2.2. İNSANIN HAKİKATLE İLİŞKİSİ VE AHLAK

2.2.1. İnsanın Hakikatin Bilgisine Sahip Olması

Mirandola'ya göre hakikat insanın Tanrı'da bir olmasıdır.¹⁶⁸ Tanrı'da bir olabilmek ve O'nun birliğine katılabilmek için insan, O'na giden yolda olmalıdır. Ona göre, Aquinas'ın da dediği gibi Tanrı'ya ulaşmak insanın yegane hedefidir. Bu yolda ilerlemek isteyen insan, kendi içinde taşıdığı bitkisellikten, duysallıktan ve hatta akılsallıktan da arındırılmalıdır.¹⁶⁹ Kendini, kendi aklının çerçevesinde yeniden oluşturmalıdır.¹⁷⁰ Ancak bu sayede hedefine varmış olacaktır.¹⁷¹

Mirandola'nın insana dair oluşturduğu bu fikir, aslında bizim yabancı olduğumuz bir durum değildir. Çünkü bu fikir akımını biz, Aristoteles'in İslam düşüncesindeki en iyi takipçilerinden birinin, yani İbn Sina'nın ay-altı alemini diğer alemlerden ayrı tutmasında ve kötülüğü yalnızca bu aleme tahsis ederek ay-üstü alemini Tanrı ve O'nun hikmetiyle doldurduğu şeklindeki anlayışında görmekteyiz.¹⁷² Dolayısıyla İbn Sina için insan hakikatin peşinde olmalı, ay-altı alemden

¹⁶⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.29

¹⁶⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.29

¹⁶⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.23

¹⁶⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.23

¹⁷⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.23

¹⁷¹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.23

¹⁷² Mahmut Kaya, **İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri** Klasik Yayınları, İstanbul, 2003, s.301

uzaklaşmalıdır.¹⁷³ Benzer şekilde Muhyiddin İbn Arabi de insanın en üst dereceyi gaye edinip oraya ulaşabilmek için çabalaması gerektiğini esas almıştır.¹⁷⁴ Öyleyse şöyle söylemek yanlış olmayacaktır; aklının yardımıyla hakikat peşinde koşan insan, Tanrı'ya ulaşmak isterken yoluna çıkan engellerin hiçbirinde pes etmeyecek ve nihayetinde Tanrı'nın ışığıyla aydınlanan, hakikatin bilgisine mazhar olan yüksek tanrısal bir varlık olabilecektir.

2.2.2. İnsanın Yetkinliği ve Aydınlanması

Rönesans döneminde kullanılan başlıca metaforlardan biri olan *aydınlanma* meselesi, Mirandola'nın hümanist felsefesinde Tanrı'ya kavuşma şeklinde ortaya çıkmıştır. O, insanın kendi yetkinliğini Tanrı'yla kaim olabildiğinde gerçekleştirebileceğini savunmuştur. Bu tarz bir birleşmenin nihayetinde de Tanrısal ışık insanı çepeçevre kuşatacak ve insan yetkinliğini tamamlamış olacaktır.

“... *insana yaradılış anında bütün olanaklara gebe tohumlar, yaşamın bütün biçimlerinin tohumları bağışlanmıştır.*”¹⁷⁵

Bu sözünde Mirandola, yukarıda da belirttiğimiz gibi insanın, yaşam biçimlerinin ötesine geçip Tanrı'ya ulaşması gerektiğini belirtmiştir. Mirandola'nın ifade ettiği yaşam biçimleri, bitkisel, hayvani ve kendini gerçekleştirebileceği insani biçim olmak üzere üç boyuttur.¹⁷⁶ Duyusal boyuttan kendini arındıramayan, hazları ağır basan insan, bitkiler yahut hayvanlar gibi bir yaşam sürecektir.¹⁷⁷ Gelip geçici şeylerden uzaklaşıp aklını kullanarak hakikate ulaşmayı hedefleyen insan ise hakikate kavuşacak, Tanrı ile bir olabilecektir.¹⁷⁸ Öyle görünüyor ki İslam filozoflarının ontolojik temelde dile getirdikleri hakikate ulaşma öğretilerini Mirandola bir nevi hikaye şeklinde kurgulamış ve insanı, hakikate ulaşmak için yöneldiği Tanrı'nın ikamet ediyor olduğu göksel aleme öyküleyici ve özgün bir anlatımla sürüklemiştir. Bu sebeptendir ki *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* adlı çalışması günümüzün Batı dünyasında, özellikle de 19. Yüzyıldan itibaren kabul gören büyük bir eser olarak değerlendirilmiştir. Mirandola'nın günümüze değin ulaşabilmiş olması

¹⁷³ Mahmut Kaya, s.301

¹⁷⁴ Muhyiddin İbn Arabi, **Allah Kimleri Sever?**, çev. Ekrem Demirli, Hayy Kitap, İstanbul, 2012, s.88

¹⁷⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.22

¹⁷⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.23

¹⁷⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.23

¹⁷⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.23

birkaç asırdır süre gelen insanı anlama ve anlamlandırma çabaları içerisinde mümkün olmuştur.¹⁷⁹

12. yüzyıl Müslüman düşünürü İbn Tufeyl'in felsefi çalışmalarına baktığımızda hakiki bilginin insanın yaşamı boyunca edinebileceği en faydalı bilgi olduğu ve bu bilgiye ulaşabilmek için de durup dinlenmeden azimle hakikatin peşinden koşmak gerektiği düşüncesinin vurgulandığını görüyoruz.¹⁸⁰ İbn Tufeyl'e göre insanlar hakiki bilginin bulunduğu mertebeye ulaştıklarında önceki tüm yaşantılarından bambaşka bir noktada kendilerini bulacaklardır.¹⁸¹ Mirandola da, "Babaların en bilgisi" olarak takdim ettiği Tanrı'nın bizi, içinde yaşadığımız dünyada değil de göksel dünyada cömert bilgisiyle aydınlatacağını söylemiştir.¹⁸² Tanrı, biz ona yöneldiğimizde İbn Tufeyl *Hayy bin Yakzan* isimli eserinde insanın Tanrı'yı kendi çabası ile bulması konusunu işlemiştir. Bu eserde Hayy, bebekken düştüğü adada doğayla ve varlıklarla iç içe büyüyerek kendisini ve Tanrı'yı bulması anlatılır.¹⁸³ Bu açıdan Mirandola'nın öne sürdüğü insanın, Tanrı'ya ulaşabilmesi için yapması gerekenler ile İbn Tufeyl'in kahramanı Hayy'ın adada kendinden başka bir insan olmaksızın, doğada bulunan canlı varlıklar ile yaşayarak Yaratıcıyı bulması arasında büyük benzerlik olduğu görülmektedir.

10. yüzyıl İslam dünyasında adlarını yazdıkları dini ve felsefi risalelerle tanıtan İhvan-ı Safa grubu, Mirandola'nın insan hakkında dile getirdiği düşüncelerine benzer düşünceler öne sürerek insanın manevi evriminden bahsetmiştir.¹⁸⁴ Manevi evrimle kastettikleri ise insanın akıl ve usamlama gücü aracılığıyla duyuşal dünyanın maddi ve geçici süreçlerinden uzaklaşmasıdır.¹⁸⁵ Bu arınma sürecinden sonra, insan, olgunlaşmış bir bilge gibi düşünme yetisini en son aşamaya değin kullanıp nihayetinde ilahi bir kimliğe bürünerek Tanrı'nın yeryüzündeki halifesi mertebesine ulaşabilecektir.¹⁸⁶ İnsan bu şekilde insan olur ve manevi evrimini bu şekilde gerçekleştirmiş olur.¹⁸⁷ Mirandola da, İhvan-ı Safa grubundan yaklaşık beş yüz yıl sonra bu konuyu kendi özgün anlatımıyla yeniden dile getirmiştir.

Felsefede bir Yaratıcı fikri ve hatta daha özel bir anlamda yaratma fikri insanın kendi üzerine düşünmeye başlamasıyla doğru orantılı olarak baş

¹⁷⁹ Yazar Alev Alatlının "Bati'ya Yön Veren Metinler" isimli dört ciltten oluşan çalışmasında hümanizm konusunun işlendiği bölümde, Mirandola'nın insan anlayışına dair birtakım aktarımlar ve doğrudan alıntılar mevcuttur.

¹⁸⁰ İbn Tufeyl, İbn Sina, **Ruhun Uyanışı (Hayy ibn Yakzan)**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s.199

¹⁸¹ M.M. Şerif, **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s.256

¹⁸² Giovanni Pico della Mirandola, *Oratio*, s.35

¹⁸³ İbn Tufeyl, İbn Sina, **Ruhun Uyanışı (Hayy ibn Yakzan)**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000

¹⁸⁴ M.M. Şerif, **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s.109

¹⁸⁵ M.M. Şerif, s.109

¹⁸⁶ M.M. Şerif, s.109

¹⁸⁷ M.M. Şerif, s.109

göstermiştir. İnsanın kendi kendisine yaşamının gayesini sorduğunda cevabını hep Tanrı'da bulmuştur. Bu durum eski Yunan'dan beri böyledir. Bu nedendir ki Tanrı'ya ulaşma çabası, içerisinde yaşanan gelip geçici dünyanın aldatıcı etkilerinden arınarak, insanın kendi kendisini gerçekleştirip hayatın anlamını kavrayabilme arzusunda yatar. Felsefenin yoğun bir şekilde var olduğu Yunan medeniyetini ele alırsak, Yunan kültür ve düşünce dünyasında çoktanrılı anlayış on beş yüzyıl boyunca hakim olmuş ve bu uzun zaman dilimi çerçevesinde kişileştirilmiş olan bu tanrıların insanlara kendilerini cezbedici bir şekilde sundukları düşünülmüştür.¹⁸⁸ Nihayetinde doğanın çeşitli olaylarının temsilcileri olan bu tanrılara ulaşmanın yolu, eski Yunan toplumları için de onlara itaat etmekten, onların yollarından ayrılmamaktan geçmiştir.¹⁸⁹ Öyleyse hayatı anlamlandırma çabası içerisinde olan bir insan için Yaratıcı'nın istediği şekilde ve bu sınırsız güce ulaşacak şekilde adım atmak olağan ve gerekli bir çabadır.

Mirandola'ya göre, yeryüzünden göğe uzanan merdivenin en üst basamağında oturan Tanrı'ya ulaşabilmek için insanın öncelikle duyusal dünyadan bütünüyle kendisini soyutlayıp, ardından da kendi içine kapanıp salt düşünme yetisinin sınırlarını zorlayarak hareket etmesi gerekmektedir.¹⁹⁰

Mirandola, bu kadarla da sınırlı kalmayarak, saf olmayanın, yani insanın, saf olana, yani Yaratıcı'ya varabilmesi için başka şartlar öne sürer. Çünkü ona göre insan çamurlu elleri ve ayakları ile Tanrı'nın ikamet ettiği ay-üstü alemdeki merdiven basamaklarına çıkmayı zaten göze alamayacaktır.¹⁹¹ Burada dikkatimizi çeken en önemli ayrıntı ise Mirandola'nın *çamurlu el ve ayaklar* diyerek ruhun el ve ayaklarını kastetmiş olmasıdır.¹⁹² Ona göre ruh, ellerini ve ayaklarını kullanarak yeryüzünde tutunmakta, varlığını sürdürmektedir.¹⁹³ Yeryüzünde ikame etmekte olan ruhun kirliliği fikri ise aynı zamanda Platon'un *Phaedo* diyalogunda geçmektedir.¹⁹⁴ İnsan maddi dünyada yaşamını idame ettirirken sürekli duyusal güçlerin etkisine maruz kaldığı için hatalar yapmaya, yanlış düşmeye meyilli bir varlıktır. Aynı şekilde öfkesine yenilmeye, sürekli maddi hazlar peşinde koşmaya da meyillidir. O halde Tanrı'nın ışığıyla aydınlanma talebimiz doğrultusunda çıkacağımız yolda işe öncelikle kirliliği el ve ayaklarımızı yıkayarak başlamamız gerekmektedir.

---

¹⁸⁸ Walter Pater, s.60

¹⁸⁹ Walter Pater, s.60

¹⁹⁰ Mirandola Giovanni Pico della, (Oratio), s.36

¹⁹¹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.35

¹⁹² Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.35

¹⁹³ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.35

¹⁹⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.35

Bu bağlamda İslam düşünürlerinden Gazali de, kirlerimizden kurtulup temiz el ve ayaklarımızla hakikate doğru ilerlememiz gerektiğini Kur'an-ı Kerim'den bir ayetle açıklamıştır. O, *Miṣkatü'l-Envar* isimli eserinin ikinci bölümünde Taha Suresi'nin bir ayetini kullanmıştır. O ayet şudur:¹⁹⁵

*“Ben şüphesiz senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar, çıkar çünkü sen kutsal bir vadi olan Tuva'dasın.”*¹⁹⁶

Bu ayette Allah Hz. Musa'dan kutsal vadide olmasından dolayı ayakkabılarını çıkarmasını istemektedir.¹⁹⁷ Gazali'ye göre Hz. Musa, maneviyatını tamamladıktan sonra uzaklarda gördüğü bir ışığa doğru yol almıştır.¹⁹⁸ Niyeti doğum sancısı çeken karısına ateş ve ışık getirmektir.¹⁹⁹ Fakat gördüğünü sandığı ışığın yanına varınca onun, Allah'ın tecellisinden başka bir şey olmadığını fark etmiştir.²⁰⁰ İşte tam o esnada ağaçtan kendisine yukarıda zikredilen ayet söylenir.²⁰¹

Gazali için Allah'ın Hz. Musa'ya ayakkabılarını çıkarmasını buyurması, onun duyusal dünya ile tüm ilişkisini kesip Kendi aşkı ile dolmasını istediğini ifade etmektedir.²⁰² Bir başka ifadeyle Gazali'nin yorumuna göre Hz. Musa, gerçekten de ayakkabılarını ayağından çıkarmamış, Rabbinden gelen bu buyruğu içinde bulunduğu dünyanın geçici heves ve hazlarından arınma, bunun neticesinde Rabbi'nin aşkıyla yanıp tutuşma olarak anlamıştır.

Hz. Musa'nın Allah'ın huzurunda ayakkabılarını çıkarması meselesini ele alan İbn Arabi'ye göre, Allah, Eymen vadisinde Hz. Musa'ya ateş suretinde tecelli etmiş, yani Musa Peygamber'e orada aradığı şey olarak görünmüştür.²⁰³ Eğer Allah Hz. Musa'ya orada aradığı şey olarak görünmemiş olsaydı, Hz. Musa O'ndan yüz çevirecekti.²⁰⁴ Allah, Hz. Musa'yı kendisine yakınlık şerefine erdirdiğinden, Musa Peygamber orada aradığı şeyin ateş değil Yaratıcı'nın ta kendisi olduğunu kavradı.²⁰⁵

*“Tanrı'nın tecellisi, Musa'nın ateşi gibidir ki onu kendi dileğinin aynı gördü. Halbuki ateş şeklinde beliren şey İlah idi.”*²⁰⁶

¹⁹⁵ Gazali, **Miṣkatü'l-Envar**, çev. Süleyman Ateş, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2016, s.49

¹⁹⁶ Elmalılı M.Hamdi Yazır, **Kur'an-ı Kerim ve Meali Şerifi**, Taha Suresi 12. Ayet (20/12), İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s.313

Gazali, s.49

¹⁹⁷ Gazali, s.49

¹⁹⁸ Gazali, s.49

¹⁹⁹ Gazali, s.49

²⁰⁰ Gazali, s.49

²⁰¹ Gazali, s.49

²⁰² Gazali, s.49

²⁰³ Muhyiddin İbn Arabi, **Fusul Üi-Hikem**, çev. Nuri Gencosman, Meb. Yayınları, İstanbul, 1992, s.305

²⁰⁴ Muhyiddin İbn Arabi, s.305

²⁰⁵ Muhyiddin İbn Arabi, s.305

²⁰⁶ Muhyiddin İbn Arabi, s.305

Görüyoruz ki hem İbn Arabi hem de Gazali, Allah'ın ateş veya ışık şeklinde Hz. Musa'ya tecelli ettiğinden söz etmiştir. Gazali, İbn Arabi'den farklı olarak Allah'ın Musa Peygamber'den ayakkabılarından kurtulmasını talep ettiğini *Mişkat-ül-Envar*'da işlemiştir. Bu açıdan Mirandola'nın fikirlerinin oluşumunda ona öncülük ettiği söylenebilir.

Hem Gazali'de hem de İbn Arabi'de görmüş olduğumuz bu temizlenme anlayışı Mirandola'nın insanda var olduğunu iddia ettiği üç boyutu hatırlatmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, yukarıda da belirttiğimiz üzere Mirandola'ya göre insanda hem hayvani hem de meleki bir yön bulunmaktadır.²⁰⁷ Fakat o, bu yönlerden arınıp kendisini gerçekleştirebileceği üçüncü yönüne, yani içinde taşıdığı Tanrı imgesine yönelmelidir.²⁰⁸ Tanrı'nın Hz. Musa ile konuşurken ondan istediği de içindeki Tanrı imgesini keşfedip kirlerinden arınarak kendisine yönelmesini sağlamaktır.

2.2.3. Mirandola'da Ahlak Felsefesi

Mirandola'nın, insanın ruhuna bulaşmış bir vaziyette bulunan kir, pas ve çamurdan arınabilmesi için yapması gerektiğini düşündüğü bir önerisi vardır: *"Onları akan bir ırmakta yıkar gibi ahlak felsefesinin kavramlarıyla temizleyelim de kirlili, bulaşık olduğumuz için merdivenden çıkmamızı önlemesinler."*²⁰⁹ Peki Mirandola ahlak felsefesi diyerek neyi kastetmiştir?

Kuşkusuz burada vurgulanmak istenen temel nokta akıl yürütüp felsefe yaparak içinde bulunduğumuz dünyayı ve doğayı anlayabilmek ve bu anlamadan edindiğimiz bilgilerle de Tanrı'ya yönelmek gerektiğidir. Daha açık ifade edecek olur isek, Mirandola'ya göre, aklımızı kullanarak doğaya yönelip, onu olduğu gibi ele alıp inceledikten sonra Tanrı'ya yönelip çokluktan birliğe geçebilir, O'nun bulunduğu göksel dünyaya uzanan merdivenleri tırmanarak tanrısal ışığa kavuşabiliriz.

Mirandola, kirlili el ve ayaklara sahip olan ruhumuzu ahlak felsefesinin ışığıyla yıkamamızı önermiştir.²¹⁰ Çünkü ona kalırsa insanı içinde yaşadığı kaostan kozmosa, savaştan barışa götürebilecek olan ve böylelikle insanın kendi içinde

²⁰⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.23

²⁰⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.34

²⁰⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.36

²¹⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.36

birliğini oluşturmasını sağlayacak olan şey bu felsefedir.²¹¹ Mirandola'ya göre Tanrı da bizim bu çabamızı görüp destekleyerek bize kendisine giden yolda yaşayacağımız çatışmalardan yılmamamız doğrultusunda direktifler verecektir.²¹²

Oldukça davetkar ve cömert bir tavırla: “*Sen çalışıp didinerek tükenen, bana gel, seni onaracağım; bana gel ki sana ne doğanın ne de dünyanın veremeyeceği barışı vereyim.*” diyen Tanrı, Mirandola için İlkçağ ve Ortaçağ filozoflarının neredeyse tamamının arayıp durduğu sonsuz mutluluğa ulaşmanın yegane çaresidir.²¹³ İnce eleyip sık dokuyarak yapılan akıl yürütmeler ve diyalektik çözümlenmeler ışığında biz Tanrı'nın eteklerine varabilirsek, işte o zaman kendi birliğimizi tamamlayıp Tanrı'nın birliğine katılmış olacağız.²¹⁴ Öyle görünüyor ki, ayalta alemde kalan diğer sıradan insanlar ise Tanrı'nın birliğinden pay almakla birlikte çokluklar arasında hayatlarını gelip geçici heveslere adanmış vaziyette geçirerek yitip gideceklerdir. Tanrıbilimin tadına varacak olanlar ise Tanrı'ya sıkı sıkıya sarılıp ana gayenin O olduğunu görebilen insanlar olacaktır.²¹⁵

Mirandola'ya göre insanın bilgelik seviyesine ulaşabilmesi için felsefenin basamaklarından tırmanması, bilhassa da Tanrı'yı sürekli düşünme uğraşı da diyebileceğimiz özel bir felsefi boyuttan geçmesi gerekmektedir.²¹⁶ Hz. Musa'yı örnek veren Mirandola, onun baştan ayağa Tanrı'nın ışığıyla aydınlatıldığını söylemiştir ve insanlara bu ışığın, yani hakikatin, yalnızca anlama becerilerine göre verildiğini belirtmiştir.²¹⁷ Hz. Musa, Mirandola'nın tanrısal hakikate ulaşma çabasında iken önünde bulundurduğu en önemli kanıttır. Gerek yaratma meselesini işlediği gerekse insan konusunu ele aldığı eserlerinde Hz. Musa'nın adını sıklıkla zikretmektedir. Hz. Musa'nın, insanların kirlerinden arınana değin göğün altında yaşaması gerektiğini söylediğini vurgulayan Mirandola, insanların yaşamlarını düzene koyup temizlendikten sonra ise felsefeye hizmet edip akıl yürütmenin en derin noktalarında gezinmelerini istediğini söyler.²¹⁸ Mirandola için insan, Musa'nın da ifade ettiği gibi ancak böylelikle tanrıbilime adım adım yaklaşmış ve nihayetinde onun ışığına kavuşarak Tanrı'nın katına ulaşmış olabilecektir.²¹⁹

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan da görüyoruz ki Mirandola için Tanrı'nın gaye olması önemli bir husustur. Tanrı'nın kendi başına amaç olarak ele alınıp

²¹¹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.38

²¹² Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.39

²¹³ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.39

²¹⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.38

²¹⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.39

²¹⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.39

²¹⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Heptapulus), s.73

²¹⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.41,42

²¹⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.42,43

incelendiği başka anlayışlar da mevcuttur. Müslüman filozofların Yaratıcı üzerine kurguladıkları felsefi çalışmalarında Mirandola'nın sahip olduğu, Tanrı'nın gaye oluşu fikrine sıklıkla rastlamaktayız.

Örneğin İslam filozoflarından İbn Rüşd, insanların, Allah'ın varlığını kolayca kabul edebilmesi amacıyla iki delil öne sürmüştür. Bunlar inayet ve ihtira delilleridir.²²⁰ İbn Rüşd, inayet delilini evrendeki tüm varlıkların insanın varoluş amacına hizmet edecek şekilde yaratılmış olduğu düşüncesiyle temellendirmiştir.²²¹ İbn Arabi'nin, insanın yeryüzünde halife olduğu şeklindeki iddiası da İbn Rüşd'ün bu görüşünü destekler niteliktedir.²²² İbn Arabi'ye göre insan tüm varlıkların hakikatlerini kendisinde barındırmaktadır.²²³ Diğer bir ifadeyle, insan, evrendeki tüm varlıkların varoluş ilkelerini, hareketlerini, varlığa geliş tarzlarını bilmektedir.²²⁴ *Kur'an-ı Kerim*'in Casiye Suresi'nde geçen bir ayet de İbn Rüşd'ün inayet delili ile İbn Arabi'nin söylediklerini kanıtlar niteliktedir:

*“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini kendinden (bir lütuf) olarak sizin için muhassar kıldı.”*²²⁵

Tanrı'nın yeryüzünde yarattığı her şeyden bir parça alarak insanı var ettiğini savunan Mirandola, O'nun, kendi haricindeki varlıklardan pay almış olan insanı, düşünme yetisi sayesinde bu varlıklara üstün kıldığını öne sürmüştür.²²⁶ Böylelikle bu ayet ile paralel bir fikre sahip olduğu anlaşılan Mirandola'nın bu ayet hakkında, İbn Rüşd'ün inayet delili üzerine bilgi sahibi olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur. Aynı şekilde Mirandola, insanın tanrısal bir ışıkla aydınlanıp, tümüyle geçici olan beklentilerini, kaygılarını ve heveslerini bir kenara bırakarak Tanrı'nın gizemlerine ulaşmayı isteyeceğinden de kuşku duymaz. Ona göre böyle bir insan deyim yerindeyse hakiki bilginin pınarından kana kana içmeyi arzulayacaktır.²²⁷ Peki tam bu noktada felsefe insana nasıl yardımcı olacaktır?

Gerçeğin arzusuna kendini teslim edip kir ve çamurundan arınma gayesi güden insan, felsefeye, hatta daha spesifik anlamda söyleyecek olur isek ahlak felsefesine yönelecektir.²²⁸ Ahlak felsefesi insanı Tanrı'ya götürecektir. Tanrı'nın evinin kapılarını açabilmemiz için bize gerekli olan anahtar ahlak felsefesinin

²²⁰ İslam Ansiklopedisi, T.D.V. İslam Araştırmaları Merkezi, cilt.20, s.265

²²¹ İslam Ansiklopedisi, s.265

²²² İslam Ansiklopedisi, s.265

²²³ İbn Arabi, **Allah Kimleri Sever?** çev. Ekrem Demirli, Hayy Kitap, İstanbul, 2012, s.20

²²⁴ İbn Arabi, s.20

²²⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Kur'an-ı Kerim ve Meali Şerifi**, Casiye Suresi 13. Ayet (45/13), İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s.500

²²⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.20

²²⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.47,48

²²⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.36

kavramlarının içeriğinde gizlidir.²²⁹ Biz bu kavramları en doğru şekilde öğrenip gerçek yaşamımızda uygulamaya koyduğumuzda Tanrı'nın gizleri bir bir önümüze serilecektir.²³⁰ Aynı şekilde felsefe de, biz Tanrıbilime yöneldiğimizde Tanrı'nın rüzgarının bize doğru esmesini ve bizi etkisi altına almasını sağlayacaktır.

Öyle görünüyor ki Mirandola'ya göre, bizim hakikate gönül vermiş kirli ruhumuz, biz felsefi düşünceyi benimseyip özgür irademizi hakikate ulaşma yolunda kullanarak ay-altı alemde uzaklaşabildiğimizde temizlenecek ve Tanrı ile bütünleşmeye başlayacaktır. Bunun sonucunda da bizler kirlerimizden arınmış bir vaziyette artık kendimiz değil bizi biz yapan Bir'in ta kendisi olmuş olacağız.²³¹

İnsanın konumunu, mahiyetini ve gayesini yeterince açıkladıktan sonra Mirandola, ahlaki bir takım buyruklara değinmektedir. Onun ahlaki buyrukları ele almasından kastı, Tanrı'nın kutsiyetine vardığımızda felsefi açıdan yetkinleşmiş olmanın yanı sıra ahlaki açıdan da olgunlaşıp kemale ermiş olmanın gerekliliğini savunmaktır. İnsan, Mirandola için böylelikle kendini bulup kendisiyle uzlaşacak ve bu bilinçle Yüce Yaratıcı'nın yamacına sokulup O'nunla birliğe varacaktır. İşte tam da bu amaçla düşünürümüz üç Delfoi buyruğunu anımsatarak ahlaki bilinç aşlamaya girişir.

Aristoteles'in ahlak ile ilgili görüşlerinin temelinde bulunan ve İbn Miskeveyh'in öğretilerinde de sıkça rastladığımız "orta" kavramı Mirandola'nın bahsettiği ahlak felsefesinin de ana kavramıdır. Hiçbir şeyde aşırı olmamayı yahut her şeyde ölçülü olmayı esas alan bu kavram, aynı zamanda Delfoi buyruklarının ilkinin teşkil etmektedir.²³² Mirandola'ya göre insan her hareketinde ölçülü olabildiği sürece Tanrı'nın bilgisine layık olacaktır. Başka bir deyişle en şiddetli şekilde ve uçlarda yaşadığı duygularından arınıp düşünce ve davranışlarında ölçüyü yakaladığında Tanrı'ya bir adım daha yaklaşmış olacaktır. Ölçülü eylemi yakalayan insan, Delfoi buyruklarından bir diğerini teşkil eden "*Kendini bil*" öğretisi ile doğaya ve ardından kendine yönelecektir.²³³ Spartalı bilge Khilon'a ait olduğu bilinen meşhur "*Kendini Bil*" cümlesi, Apollon tapınağının girişinde eski Yunan dilinde "*Gnothi Seauton*" olarak yazılıdır.²³⁴ Bu sözün Sokrates'e ve hatta doğa filozoflarının ilki olan Miletli Thales'e de atfedildiğini de hatırlatmak gerekmektedir.²³⁵

²²⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.45,47

²³⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.48

²³¹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.48

²³² Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.48

²³³ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.49

²³⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.49

²³⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.49

Mirandola'ya göre insanın doğası bütün bir doğanın bağlayıcı halkası niteliğindedir. Platon'un, saymayı bilen insanın hayvanların en akıllısı olduğu²³⁶ yönündeki düşüncesini hatırlayacak olur isek sıkı bir Eflatun takipçisi olan Mirandola'nın bu sözden feyz aldığı düşünmemek için hiçbir sebep yoktur. Buna benzer şekilde Aristoteles: "Saymayı bilen, insana ilişkin her şeyi bilir." diyerek insana verdiği önemi göstermiştir.²³⁷ İnsanın kendini tanımasının önemine dair eski Yunan'dan bu yana bilge filozofların etkileyici sözler söyledikleri aşıkardır. Doğal olarak Mirandola da, insanın Tanrı'ya giden yolda kendi birliğini oluşturmak adına kendini tanımasının atması gereken ilk adım olduğunu düşünerek Apollon Tapınağı'nın girişinde yazan bu buyruğa *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* adlı hümanistik çalışmasında yer vermiştir.

Mirandola'ya göre kendimizi bilip davranışlarımızı belli bir ölçü çerçevesine aldıktan sonra Delfoi'nin son buyruğunu da içselleştirsek eğer ay-altı alemdeki yaşantımızın sıradanlığından arınıp mükemmeliyete giden yolda Tanrı'ya daha da yaklaşmış olabiliriz.²³⁸ Bu son buyruk bize "Sensin." demektedir.²³⁹ Bu tek kelimelik cümleyi kavradığımızda biz nasıl kapı aralığından ışık süzülüp odadan içeri girerse aynı o şekilde ilahi ışık huzmesiyle aydınlanmış oluruz.²⁴⁰ Yani Tanrı'ya bir adım daha yaklaşmış oluruz. Fakat Mirandola, insana tam anlamıyla O'nunla bir olabile düşünmesini kavratılmak maksadıyla söylevine bir takım farklı örneklerle devam etmiştir.

Mirandola'nın insana dair oluşturduğu öğretiyile ilişkili Keldani yazıtlarından da bahsetmek gerekmektedir. Zira Mirandola, hümanizme dayalı felsefi görüşlerini temellendirirken bu yazılardan önemli ölçüde faydalanmıştır. Mirandola'dan edindiğimiz bilgiye göre, Keldani yazıları Zerdüş'tün ruh üzerine yaptığı bir tanıma konu edinmektedir.²⁴¹ Bu tanıma baktığımızda, Zerdüş'tün, ruhun kanatlı bir yaratık olduğunu ve onun yaşam suyu, diğer bir deyişle hayat pınarı ile yıkanarak kanatlarını sağlamlaştırıp doğaüstü yörelere uçurmak gerektiği yönünde bir görüşe sahip olduğunu görmekteyiz.²⁴² Mirandola'nın ruhun kire, çamura bulaşmış eller ve ayaklar olduğu görüşüne bir de ruha kanat atfeden ve onu uçan bir kuş olarak niteleyen Keldani öğretileri eklenmiştir. Fakat burada asıl anlam kargaşası yaratan *yaşam suyu* metaforudur. Keldani yazılarında yaşam suyunun Tanrı'nın, cennetin

²³⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.68

²³⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.69

²³⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.51

²³⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.49

²⁴⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.35

²⁴¹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.51

²⁴² Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.51

dört bir yanından akıttığı ırmaklar olduğu yazar.²⁴³ Diğer bir ifadeyle Zerdüşt'e göre kuzey, güney, doğu ve batıdan akan ırmaklarda yıkanan kanatlar ruha arınmışlık sağlayacaktır.²⁴⁴ Ruh hafifleyecek, arzularından, günahlarından, daha doğrusu maddi dünyaya ait olan kirlerinden temizlenerek özgürlüğüne, doğaüstü diyarlara doğru kanat çırpacaktır.²⁴⁵

Keldani yazılarında dile getirilen dört ırmak insanı Tanrı'ya götüren bir harita niteliğindedir. Mirandola, Zerdüşt'ün ırmaklardan kastettiğini apaçık bir felsefi söylemle dile getirir. Ona göre kuzeyden gelen ırmak *gerçeklik*, batıdan gelen *kefaret*, doğudan gelen *ışık* ve son olarak güneyden gelen ırmak da *sevecenlik* taşımaktadır.²⁴⁶ Mirandola da Zerdüşt'ün bu açıklamalarında kastedilen şeyin anlamını açıklamaya önem atfetmiş ve bu anlamı kendi hümanistik felsefi düşüncesine dahil etmiştir.

Zerdüşt öğretiler, İslam felsefesinin bir kolu olan İsrak felsefesi içerisinde önemli bir konuma sahiptir. 12. yüzyıl İslam düşünürü Sühreverdi, Zerdüştlük ile tasavvuf ve meşşai felsefeyi bir arada inceleyip bu üç farklı öğretinin bir sentezini yapmayı hedeflemiştir.²⁴⁷ Hatta Sühreverdi'nin hayatına dair bilgileri edindiğimiz öğrencisi Şehrizori, Zerdüşt dinini İslam felsefesini oluşturan etkenlerden biri saymıştır.²⁴⁸ Sühreverdi de, *Kitab-ül Zend* adlı eserinde Zerdüşt'ü "*hakim ve kamil Zerdüşt*" olarak anmaktadır.²⁴⁹ Aynı zamanda Sühreverdi, kurucusu kabul edilen İsrak felsefesine Zerdüşt dininden getirdiği pek çok kelimeyi katmıştır.²⁵⁰ Fakat Sühreverdi'nin hiçbir eseri Latince'ye çevrilmediği için iki düşünür arasında kesin bir ilişkinin olduğu söylenemez.²⁵¹ Kısaca *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* adlı eserinden Zerdüşt öğretisine sıcak baktığı anlaşılan Mirandola, Tanrı'ya ulaşma yolunda meşşai felsefenin izinden gittiği gibi Zerdüşt öğretiyi benimsemiş olan İsraki felsefenin görüşleriyle de benzer iddialar ortaya atmıştır diyebiliriz.

Mirandola'ya göre ilk olarak insan batıdan gelen ırmağın getirdiği dalgalar ile yani kefaret ile ellerini, ayaklarını, gözlerini yani gövdesinde bulunan ve onu

²⁴³ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.51

²⁴⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.51

²⁴⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.52,53

²⁴⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.52

²⁴⁷ Hilmi Ziya Ülken, **İslam Felsefesi**, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2015, s.197

²⁴⁸ Hilmi Ziya Ülken, s.197

²⁴⁹ Hilmi Ziya Ülken, s.200

²⁵⁰ Hilmi Ziya Ülken, s.200

²⁵¹ Sühreverdi'nin eserlerinin Latince'ye çevrildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple Mirandola'nın İsrakilik ile tanışmış olma ihtimali zayıf görünmektedir. Sühreverdi ile olan görüşlerinin benzerliği ikisinin de Zerdüşt öğretisini benimseyip kendi fikirlerini bu öğretye göre düzenlemiş olmalarından ileri geldiği düşünülebilir.

engelleyip geçici olan dünyaya yöneltten uzuvlarının hepsini yıkayacaktır.²⁵² Diğer bir deyişle kefareti ödeyecek ve günahlarından arınacaktır. Bunun ardından kuzeyden gelen ırmağın taşıdığı gerçeklik yani gerçeğin bilgisi ile aydınlanacak tertemiz bedeni ve ruhuyla gerçekliğin bilgisinin menşesine doğru yola çıkmaya hazır bir konuma gelecektir.²⁵³ Sonuncu aşamada da artık felsefi düşünmenin tadına varmış olan insan Tanrı'nın bilgisine, tanrısal gerçekliğe ulaşmaya layık olacak ve doğudan gelen ışık ile aydınlatılacaktır.²⁵⁴ Bu ışığı taşımaya, ışığın görkemini tümüyle hissetmeye muktedir olacaktır.

Mirandola, Keldani yazılarının *özgün kaynaklarından edindiğini söylediği*²⁵⁵ bu bilgileri, yani Zerdüşt'ün cennetteki dört ırmak üzerine sunduğu bilgileri kendi insan üzerine yazmış olduğu felsefi yazılarında insanı karanlıktan aydınlığa, kirden temize çıkarmasını bir anlatım tarzı olarak ele alıp işlemiştir. Mirandola'nın hümanistik yazılarının karakteristiği de bu aşamalardan oluşur. Bu durum, ünlü Rönesans düşünürümüzün insanı yanlıştan, günden ve bilgisizlikten kurtarma çabasından ileri gelmektedir. Bu durum felsefe tarihinde bizim hiç de yabancı olmadığımız bir gelişmedir. Örneğin Platon, iki dünyalı bir metafizik kurarak insan ruhunun gerçekliğin bilgisinin bulunduğu dünyada, yani idealar dünyasında bulunduğunu söylemektedir.²⁵⁶ İnsanın bedeninin ait olduğu ay-altı alemin, yani duyusal dünyanın insanı geçici istek ve heveslere sürükleyip yanlış malumatların peşinden gitmesine yol açtığını savunan Platon, ay-üstü alemin ise ruha ezeli ve ebedi gerçeklikleri vadettiğini belirtmiştir.²⁵⁷ Buna göre düşünme yetisiyle donatılmış bir varlık olan insanın kendisini geçici olan maddi dünyadan, yani ay-altı dünyadan kurtarıp gerçeğin bilgisine ulaşma amacını gütmesi gerekmektedir.

Mirandola bu konuda İbn Sina'dan da etkilenmiş görünmektedir. İbn Sina insan anlayışında tıpkı Platon ve diğer birçok Yunan düşünürü gibi düalist bir tarz benimsemiştir.²⁵⁸ Bu anlayışa göre insan ruh ve bedenden oluşmaktadır. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi neredeyse Mirandola'nın öğretisiyle tıpa tıp uyuşan bir tarzda ve Mirandola'dan yalnızca birkaç asır önce İbn Sina, ruhun bitkisel, hayvani ve akli olmak üzere üç farklı kısımdan oluştuğunu belirtmiştir.²⁵⁹ İbn Sina da bu ayrımı yaparak aslında insanın seçtiği şey olabilmesini vurgular gibidir. Bu da bize

²⁵² Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.51

²⁵³ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.51,52

²⁵⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.52

²⁵⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.51

²⁵⁶ Ahmet Arslan, **İlkçağ Felsefesi Tarihi 2**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.255

²⁵⁷ Ahmet Arslan, s.255

²⁵⁸ M.M. Şerif, s.129

²⁵⁹ M.M. Şerif, s.133

Mirandola'da Tanrı'nın insana seslenişini hatırlatır. Hatırlayacak olursak, Tanrı insana yaşamın kaba biçimlerine inmenin de tanrısal yaşamın en üst seviyesine ulaşabilmenin de kendisinin elinde olduğunu belirterek seslenmiştir.²⁶⁰ O halde kuşku duymaksızın Mirandola'da İslam felsefesinin en önemli düşünürlerinden sayılan İbn Sina'nın etkisinin açık bir şekilde görüldüğünü söyleyebiliriz.

Mirandola, insanın değerini anlamlandırıp açıklığa kavuşturmak amacıyla çıktığı bu yolda insandan kendi dönemine değin ortaya konmuş tüm felsefeleri okumasını istemiş ve onun özgür iradesini kullanarak bu felsefelerden birini seçmesi gerektiğini düşünmüştür. Bunu, *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* kitabının son bölümünde açık bir şekilde dile getirmiştir.²⁶¹ Mirandola'ya göre Tanrı insana her ne olmak ister ise o olabilme özgürlüğünü tanımıştır.²⁶² Diğer bir ifadeyle insana özgür irade bahşetmiştir. O halde burada Mirandola'ya göre insanın yapması gereken şey kendisini tanrısal bilgiye götürecek olan felsefi bilgiye yönelmek olmalıdır.²⁶³

Mirandola'nın anlattıklarından çıkardığımız kadarıyla insan karşılaştığı tüm felsefi bilgilere açık olmalı, bu bilgileri tam anlamıyla kavrayıp zihninde apaçık canlandırabilmelidir. Bunu yapmak insanı diğer varlıklardan ayıran tek şey olan düşünme yetisini her daim canlı kılar ve kendisi için en iyi, en doğru yolu bulmasında onu bir güneş misali aydınlatır. İnsan, ilkçağ ve ortaçağ filozoflarında da sıklıkla karşılaştığımız ve Mirandola'nın da benimsediği üzere felsefeyle yetkinleşmektedir. Felsefi teoriler arasında ayırım yapmadan, felsefe yapmak için felsefeye yönelmek insana hayatı anlamlandırma sürecinde önemli ölçüde yardım sağlayacaktır.

---

²⁶⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.20

²⁶¹ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.66

²⁶² Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.20

²⁶³ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİRANDOLA'NIN METAFİZİK VE VARLIK GÖRÜŞLERİ

3.1. VARLIK, BİR VE TANRI

Bu bölümde Mirandola'nın varlık, bir ve Tanrı konusuna dair fikirlerini Aristoteles ve Platon'un uzlaştırılması çerçevesinde ne şekilde oluşturmuş olduğunu inceleyeceğiz. Bunun dışında metafizik öğretisini oluştururken felsefi ve teolojik temelli tezlerinde Müslüman düşünürlerden Farabi ve İbn Sina'nın görüşlerine yer verdiğini belirtip, yaratılış düşüncesinde ele aldığı ay-altı ve ay-üstü alemi ve bu konuya dair İslam filozoflarının söyledikleriyle benzerliğini ortaya koyacağız. Son olarak inanç ve fikir arasındaki ilişkiye bakış açısını anlatarak bu bağlamda onun felsefi düşüncesini nasıl kurguladığını göreceğiz.

Pico della Mirandola'nın metafizik görüşleri kısa süren yaşamı boyunca ortaya koymuş olduğu eserlerinin tümüne yayılmış olmakla birlikte spesifik olarak Angelo Poliziano için yazmış olduğu *De ente et uno, (On the Being and the One)* adlı çalışmasında toplanmıştır. Mirandola'nın Müslüman filozoflara bakış tarzını, felsefe ve din arasındaki münasebete yaklaşımını, metafizik konuları ele alıp çözümleyişini bu eserinde açık bir şekilde görmekteyiz. O, varlık, bir ve Tanrı üzerine kurgulamış olduğu öğretisini Aristoteles ve Platon'un uzlaşması problemi üzerine temellendirmiştir. Bu doğrultuda hem bu iki Grek filozofun öğretilerini ele almış hem de İslam filozofları üzerinden onları okumuştur.

Yukarıda belirttiğimiz üzere Mirandola'nın metafizik öğretisi, içinde Yunan kültür ve felsefi mirasının yanı sıra Ortaçağ İslam düşüncesinin önemli unsurlarını da barındırmaktadır. Rönesans döneminin en belirgin özelliği kuşkusuz eski Yunan'ın yaşam ve düşünce tarzına geri dönme çabasıdır. Mirandola da, İlkçağ düşünce tarihine dair okuyup öğrendiklerinin etkisine kapılarak eski Yunan kültür ve felsefi mirasına merak salmış, hatta Grek düşüncesi hakkında İslam filozoflarının fikirlerine eşdeğer yahut benzer fikirleri savunup desteklemiştir. Böyle bir çerçevede Mirandola'nın metafizik üzerine yaptığı çalışmalardan hiçbir şüphe duymadan çıkarılabilecek en önemli sonuç iki büyük Grek düşünürü Platon ve Aristoteles'in ele aldıkları konuların bütününde hemfikir oldukları görüşüdür. Birçok filozofun düşündüğünün tam aksine Platon ve Aristoteles'in fikirlerinin uzlaşmazlık içinde değil de uyum içinde olduğunu savunan Mirandola, Angelo Poliziano'nun kendisine Aristoteles ve Platon'un hangi durumda ya da durumlarda uyum içinde olacağı

yönünde bir soru sorduğunu belirterek *De ente et Uno* adlı kitabında bu soruyu cevaplamaya giriştiğini söylemektedir.²⁶⁴ Öyleyse Mirandola'nın açıklamalarına göz gezdirip onun metafizik konulara bakış açısını İslam filozofları üzerinden örnekler vererek incelemek yerinde olacaktır.

Farabi'nin de belirttiği gibi Mirandola'ya göre Platon ve Aristoteles, görünüş itibarıyla uzlaşmaz ve zıt fikirlere sahip olsalar da içerik ve öz itibarıyla aslında aynı şeyi benimseyip söylemektedirler.²⁶⁵ O halde iki filozof arasında farklıymış gibi görünmesine rağmen aynı olan şey nedir?

Mirandola, *De ente et Uno (Varlık ve Bir)* kitabının ilk bölümünde, İlkçağ Grek filozoflarını ele almıştır. Aristoteles'in bir olan ve var olanın aynı boyutta olduğunu, Platon'un Akademisi'nin ise bunun tam tersine birin varlıktan daha önce yani ondan daha basit ve evrensel olduğunu söylediğini bildirmiştir.²⁶⁶ O, böylesi bir zıtlığı ele alarak metafizik araştırmalarına başlayıp, Platonist düşünürlerin var olan ile bir olanın değiştirilemeyeceğini ve birbirini karşılamadıklarını savunduklarını belirtmiştir.²⁶⁷ Bu da Aristoteles'in metafizik görüşlerine zıttır. Çünkü Aristoteles, asıl ehemmiyeti kendi felsefe öğretisinin ana meselelerinden biri olan ay-altı aleme vermekle birlikte varlığın ve birin eşdeğer olduğunu savunmaktadır.²⁶⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki, zıtlık içerisinde değil de tam tersine uyum içerisinde olduğu savunulan filozofların kendi eserleri üzerinden bunu göstermek, Mirandola tarafından profesyonelce atılmış olan önemli bir adımdır.

Mirandola, Platon'un Akademi'sinde çalışan düşünürlerin pek çoğunun, onun, varlığı bir olandan daha aşağıda gördüğünü savunduğunu belirtmiştir. Fakat o, bunun tam aksini iddia etmektedir. Mirandola'nın anlatımına göre, Akademi filozofları tarafından, birin varlıktan üstün olduğunu savunan Platon'un, varlıkların çokluk içerisinde bulunduğunu ve onlara birlik atfetmenin birin varlığını tehlikeye düşürdüğünü düşündüğü iddia edilmiştir.²⁶⁹ Oysa onlar Mirandola'ya göre bu konuda yanılmışlar, hocaları Eflatun'u yanlış şekilde aktarmışlardır.²⁷⁰ Akademili düşünürlerle bu konuda çatışma yaşadığından dolayı o da, Parmenides diyalogundan kesitler aktararak Platon ve Parmenides'i hemfikir olarak göstermeyi ve bunun neticesinde Akademi düşünürlerine gerekli cevabı vermeyi hedeflemiştir.

²⁶⁴ Giovanni Pico della Mirandola, *De ente et Uno (On the Being and the One)*, çev. Paul J. W. Miller, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1998, s.37, (De ente et Uno)

²⁶⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.46

²⁶⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.38

²⁶⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.39,

²⁶⁸ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996, s.370

²⁶⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.42

²⁷⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.42

O, Platon'un Parmenides diyalogunda gördüğü varlığın tek ve birlik içinde olduğu görüşünü kendi metafizik fikirlerini oluştururken ele almıştır.

Mirandola'ya göre, Parmenides'in bir olanın çokluk halinde olmadığı yönündeki görüşüne Platon da katılmaktadır.²⁷¹ Varlık konusunda da Parmenides ile hemfikir olan Platon, bazı var olanların bir ile özdeş olabileceği şeklinde düşünceye sahiptir.²⁷² Parmenides ise oluşu ve çokluğu reddederek varlığa birlik atfetmiştir.²⁷³ Öyle ki Platon, meşhur *idealar kuramını* da bu çerçevede oluşturmuştur.²⁷⁴ Ona göre değişmeden kalan bir şeyler mutlak surette mevcuttur.²⁷⁵ Öte yandan hocası Sokrates'ten değişmeyen, sabit, evrensel ahlak yasalarının varlığını öğrenen Platon, genel geçer ve evrensel şeylerin daimiliğini ortaya koymayı arzulamış ve *idealar kuramını* oluşturmuştur.²⁷⁶ İdealar *birlikli* bir yapıdadır.²⁷⁷ Ona göre çokluğa sahip olan her şeyin birliğe sahip olan bir ideası vardır.²⁷⁸ Öyleyse Platon için varlığın, çokluk içinde bulunsa dahi birliğe sahip bir ideası olmasından dolayı o, bir ile özdeştir.²⁷⁹

Pek çok filozof, Platon'u, kurmuş olduğu Akademi'nin içerisinde yer alsın ya da almasın Mirandola'nın zamanına değin sözünü ettiğimiz şekilde okumuş ve değerlendirmiştir. Kuşkusuz Mirandola'nın Platon ve Aristoteles'i ele aldıkları konular çerçevesinde uyum içerisinde gösterebilmesi için Platon'u Aristoteles ile aynı şeyleri savunmuş gibi göstermekten başka çaresi de yoktur. Bu, iki Yunan filozofun uzlaşma içerisinde olduğunu savunan her düşünürün başvurduğu bir yöntemdir. Dolayısıyla hataya düşmek kaçınılmazdır. Mirandola'nın bu mesele üzerindeki görüşleri bizim felsefe algımıza uymasa da onun akıl yürütme tarzının ve amacına giden yolda gösterdiği kararlılığın takdire şayan olduğunu söylemeden geçmemek gerekir.

Bilindiği üzere Yaratıcı'nın özü, mahiyeti, birliği vb. konularda çeşitli akıl yürütmeler yapan İslam filozofları, Mirandola'nın metafizik öğretisinde oldukça etkili olmuşlardır. Parmenides diyalogunda işlenen çokluk ve birlik mevzusu Müslüman düşünürlerce de incelenmiştir. Var olmayanın çokluk ve birlik gibi nitelikler karşısındaki durumu İslam düşünürlerini de meraka sevk etmiştir. Farabi'den örnek verecek olursak onun varlığı zorunlu ve mümkün varlık olarak iki aşamada

²⁷¹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.42

²⁷² Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.42

²⁷³ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.41

²⁷⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.41

²⁷⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.41

²⁷⁶ Arslan Ahmet, **İlkçağ Felsefesi Tarihi 2**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.256

²⁷⁷ Ahmet Arslan, s.256

²⁷⁸ Ahmet Arslan, s.256

²⁷⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.41

incelediğini söylememiz gerekir.²⁸⁰ Mümkün varlık, var olması da var olmaması da ihtimal dahilinde olan varlık türü olmasının yanı sıra kendi içlerinde bir birliğe sahip fakat çokluk içerisinde bulunan varlıktır.²⁸¹ Öyleyse diğer varlık türü, var olması özü itibarıyla zorunlu olduğundan hiçlikten ve mümkünattan uzaktır. Dolayısıyla varlığa gelmemiş olanın bir olması yahut birlik halinde bulunması Farabi için söz konusu değildir.

Mirandola'nın anlattığına göre Platon için bir ve bazı şeyler eşittir ve var olmayan da bir değildir.²⁸² Başka bir şekilde ifade edecek olursak Mirandola'nın Platon'dan yaptığı en mühim metafizik çıkarım Yunan filozofun var olanla bir olanı aynı şey olarak gördüğü yönündeki çıkarımdır. O vakit şu soruyu sormak gerekmektedir: Aristoteles Platon'un bu düşüncesine nasıl yaklaşmıştır?

Mirandola, Aristoteles'in varlığa ve bire dair görüşleri üzerine inceleme yapmayı Platon'dan sonraya bırakmıştır. *Metafizik* adlı eserinde Aristoteles'in, var olan bir şeyin aynı zamanda tanımlanabilen bir şey olması gerektiği yönünde bir açıklaması mevcuttur.²⁸³ Dahası bu tanımlanabilen şey de birdir, sonsuz değildir.²⁸⁴ Öyleyse Aristoteles'e göre de Parmenides'in savunduğu gibi eğer var olan sonsuz olsa idi, bu onda eksiklik, yani bir kusurluluk meydana getirecekti.²⁸⁵ Öyleyse Aristoteles için varlık, hiçlik dışındaki her şeydir.²⁸⁶ Yine Mirandola'ya göre, varlığın tüm şeyleri kendi içine dahil eden ve hiçlik olmayan şey olduğunu belirtmiş olan Aristoteles, buradan varlığın bire eşit olduğu yönünde bir karara varmıştır.²⁸⁷ Böylelikle Aristoteles, Platon ve Parmenides ile aynı yola girerek metafiziğin en mühim konularından biri üzerine yapılan bu tartışmada onlarla görüş birliğine varmıştır.²⁸⁸

Mirandola'nın anlatımında görüldüğü üzere Aristoteles, Platon ve Platon'un diyalogunda anlatıldığı şekliyle Parmenides, varlığın tek ve bir olduğu yönünde hemfikir olmuşlardır. Doğrusunu söylemek gerekirse o, her üç düşünürün de metafizik öğretisinin belirli yönlerini ele almış kendi düşüncesine uygun bir pozisyonda gözler önüne sermiştir.

---

²⁸⁰ Mahmut Kaya, s.118

²⁸¹ Mahmut Kaya, s.118

²⁸² Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.53

²⁸³ Aristoteles, s.247

²⁸⁴ Aristoteles, s.248

²⁸⁵ Ahmet Arslan s.232

²⁸⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), 1998, s.39

²⁸⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.42

²⁸⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.42

Mirandola, varlık ve bir konusunda iki Grek filozofu uzlaştırdıktan sonra bir şeyin varlıktan nasıl üstün olduğunu anlatmaya koyulmuştur.²⁸⁹ O, bu doğrultuda Tanrı'nın varlıktan üstün olduğu görüşünün benimsenebileceğini belirtmiştir.²⁹⁰ Aynı zamanda Mirandola, bir nitelik olarak *bir* isminin Tanrı'ya verilmesi halinde O'nun varlıktan üstün olacağı fikrinin de kabul edilebileceğini savunmuştur.²⁹¹ Fakat bu yönde bir düşünce tarzının Mirandola'yı varlık ve bir üzerine ortaya koymuş olduğu görüşleriyle çelişkiye düşüreceği barizdir. Zira yukarıda Mirandola'ya yaptığımız eleştiri de bu çelişkiye işaret etmektedir. Mirandola varlık ve birin eşit olduğu yönünde bir tutumu metafizik öğretisinin başından beri savunup desteklemiş, bununla da kalmayıp İlkçağ filozoflarının da kendisiyle hemfikir olduklarını göstererek onları bu fikrinin dayanağı haline getirmiştir.

Belirttiğimiz gibi, böyle bir durumda Mirandola kuşkusuz çelişkiye düşeceğinin farkındadır. Buna mahal vermemek adına birin varlıktan üstün olduğu yönündeki bir varsayımı Parmenides'in hipotezlerinden biri olarak tanıtmıştır.²⁹² Parmenides'in ihtimaller çerçevesini göstermek adına birin varlıktan üstün olduğu yönündeki görüşüne Platon'un destek olmadığını, yani bu görüşü benimsemediğini savunan Mirandola, kendince bu çelişkiyi ortadan kaldırmıştır. Ona göre varlığın ve birin ayrı şeyler olduğu ve dahası birin varlıktan üstün olduğu yönündeki görüşü tamamiyle yanlıştır.²⁹³ Mirandola, bu yönde bir düşünüş tarzının, tıpkı Akademili filozofların düşünmüş olduğu gibi birin *Tanrı haricinde var olmayan* olacağı şeklinde bir sonuca götüreceğini belirtmiştir.²⁹⁴

Bu meseleyi pekiştirmek maksadı ile Dionysios'tan²⁹⁵ örnek veren Mirandola, onun bir sözünü hatırlatır:

*"Tanrı birdir çünkü o her şeydir ve her şey birin içindedir."*²⁹⁶

Aristoteles'in *Metafizik* adlı eserinde Tanrı'ya birlik attettiğini hatırlatan Mirandola, Platonistler'in birin varlıktan üstün olduğu yönündeki fikirlerini çürütmeyi hedeflemiştir. Ona göre Tanrı her şeydir, her şeyin en ülüsü en mükemmelidir.²⁹⁷ Aynı şekilde Tanrı, şeylerin yetkinliğinin tümünü kendi içinde barındırmaktadır.²⁹⁸ Bir

²⁸⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.43

²⁹⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.44

²⁹¹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.44

²⁹² Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.48

²⁹³ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.46

²⁹⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.45

²⁹⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.45

²⁹⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.46

²⁹⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.47

²⁹⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.49

başka ifadeyle Tanrı her türün sonsuz mükemmelliğidir.²⁹⁹ Sonuç olarak Mirandola, Tanrı'nın her türün yetkinliğini ve mükemmelliğini kendi içinde taşıdığını savunarak, her bir türün, kusurlarından arındığı takdirde geriye kalanın başlı başına Tanrı olduğunu belirtmiştir.³⁰⁰ Daha açık bir tarzda ifade etmek gerekirse onun benimsediği şekilde varlığın kendisinden tüm belirlenimleri, şartları ve bunların oluşturduğu kusurları kaldırdığımızda geriye varlığın kendisi, özü, yani evrensel yetkinliğe sahip bir varlık kalmaktadır.³⁰¹ Her şeyin evrensel yetkinliği Tanrı olduğuna göre Tanrı varlığın ta kendisidir.³⁰² Öyleyse *varlık* ve *Tanrı* ya da *varlık* ve *bir* birbirine eşittir.³⁰³

Mirandola'nın bu fikrine Müslümanların ilim dünyasından verilebilecek en güzel örnek şüphesiz Dehriilerle sıklıkla karıştırılan *Vücutilerdir*.³⁰⁴ Vücutiler, varlığın mutlak bir birlik içerisinde bulunduğunu savunmuşlardır.³⁰⁵ Allah'ın, alemde ayrı, alemin dışında bağımsız ve bireysel bir var oluşunun bulunamayacağını öne süren Vücutiler, onu varlık kategorisine yerleştirmişlerdir.³⁰⁶ Dolayısıyla Vücutiler'in panteist düşüncelerden beslenen bir akım olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Rönesans döneminde ve bilhassa Yeniçağ filozoflarında sıklıkla karşılaştığımız panteist fikirler, öyle görünüyor ki İslam düşüncesinde henüz Ortaçağ'da vuku bulmuştur. Bu da bize sonuç olarak Müslümanların düşünce evreninin genişliğini göstermektedir.

Örneğin, 9. yüzyılda İslam felsefesinin kurucu babası olarak kabul edilen el-Kindi'nin bir ve çok kavramları ile ilgili düşüncelerinden bahsetmek gerekir. Kindi'ye göre yaratılmış olanın, kendisini yoktan var eden bir yaratıcısı vardır.³⁰⁷ Bu durumda yaratıcının da zorunlu olarak var olan olduğunu belirten Kindi, Yaratıcının bir veya çok, birlik halinde ya da çokluk halinde olması ile ilgili özgün bir çözümlenme sunmaktadır.³⁰⁸ Tanrı'nın çokluk halinde değil, tam tersine birlik halinde olduğunu düşünen Kindi, şayet Tanrı çok olsaydı kendisinde ayrımlar barındıran bir bileşik olmak durumunda kalacağını belirtmiştir.³⁰⁹ Ona göre her birleşik olanın bir birleştiricisi olacağı fikrinin sonsuz döngü yaratacağı gerekçesiyle mantık dışı

²⁹⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.49

³⁰⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.48

³⁰¹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.48

³⁰² Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.49

³⁰³ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.49

³⁰⁴ Vücutiler, varlığa birlik atfederek, Allah'ı aleme içkin kılan ve bu sebeple panteist öğretilere özdeş bir düşünce tarzına sahip olan tasavvuf akımıdır.

³⁰⁵ Hilmi Ziya Ülken, s.41

³⁰⁶ Hilmi Ziya Ülken, s.41

³⁰⁷ Mahmut Kaya, s.26

³⁰⁸ Mahmut Kaya, s.27

³⁰⁹ Mahmut Kaya, s.27

bulunmuştur.³¹⁰ Kindi için Tanrı, içinde çokluk taşımayan Bir'dir. Bunun yanı sıra doğada birliksiz çokluğun ya da çokluksuz birliğin var olamayacağını savunan Kindi, yalnızca mutlak olan Bir'in çokluk kabul etmeyeceğini vurgulamıştır.³¹¹ Mutlak olan Bir de aşkın olan Tanrı'dır ve O'nun haricindeki her şey çokluk içindedir.³¹² *İnsanın Değeri Üzerine Söylevde* Mirandola'nın içinde yaşadığımız çokluklardan yola çıkıp birliğe varma düşüncesini savunarak burada Kindi'yle ters düşer bir vaziyette olduğu görünmektedir.

Kindi gibi Farabi de teolojik meselelerle oldukça ilgilenmiş, Tanrı'nın birliği hususunda önemli düşünceler sunmuştur. Farabi, felsefi görüşleri itibarıyla eski Yunan geleneği düşünürlerinden Aristoteles'e ve Yeni-Platoncu öğretiye sadık kalmakla birlikte teolojiyle alakalı fikirleri bakımından onlardan ayrılmıştır.³¹³ Metafiziği meşru bir ilim olarak kabul eden Farabi, Tanrı'nın birliği konusunu ilahiyat bölümüne yerleştirmiştir.³¹⁴ Varlıkları zorunlu ve mümkün başlığı altında iki kategoride inceleyen Farabi, metafiziğin konusu olan, bütün varlıkların ilk sebebi olan Tanrı'nın zorunlu varlık olduğuna değinerek ilk sebebin bir tek varlık olması gerektiğini savunmuştur.³¹⁵ Farabi'ye göre mümkün varlığın var olmayışını düşünmek ihtimal dahilindeyken zorunlu varlık için bu durum söz konusu olamayacağı için Tanrı zorunludur.³¹⁶ Aynı şekilde zorunlu varlık her şeyin ilk sebebidir ve çokluk halinde bulunması Farabi'ye göre ortada sebepler kargaşası yaratacağından dolayı birdir.³¹⁷

İslam düşünürlerine göz attığımızda Tanrı'nın birliği meselesi üzerine Kur'an-ı Kerim'de belirtilen fikre en uygun düşen ifadeler Farabi'nin söyledikleri gibi görünmektedir. Çünkü Farabi Tanrı'yı ilk olarak evreni meydana getiren, mahiyetiyle varlığı aynıyla kaim olan tek Yaratıcı güç şeklinde ifade etmiştir. Bilhassa da, Tanrı'nın çokluk halinde bulunduğu yanılgısına düşmemek amacıyla varlıkların oluşmasını O'ndan südur etmeleri şeklinde tasvir etmiştir. *Südur teorisi* Farabi tarafından ortaya atılmakla birlikte İbn Sina tarafından devam ettirilen özgün metafizik bir görüştür. Birlik meselesine geri dönecek olursak Farabi, kendisinden birkaç yüzyıl sonra Mirandola'nın düşüncesinde de göreceğimiz üzere Tanrı'yı her tür kategoriden münezze kılarak ona adeta aşkın bir birlik izafe etmiştir. Yani

---

³¹⁰ Mahmut Kaya, s.26,27

³¹¹ Hilmi Ziya Ülken, s.62

³¹² M.M. Şerif, s.14

³¹³ Mahmut Kaya, s.118

³¹⁴ Mahmut Kaya, s.118

³¹⁵ Mahmut Kaya, s.118

³¹⁶ Mahmut Kaya, s.118

³¹⁷ Mahmut Kaya, s.119

Farabi için Tanrı içinde yaşadığımız dünyanın yegane belirleyicisi fakat bu dünyadan ötede konumlanan Yüce Yaratıcı'dır. Mirandola da tüm evreni yaratan, ay-altı ve ay-üstü alemleri kendi yüce mimarisiyle donatıp şekillendiren, ay-üstü alemi tinsel güçlerle, ay-altı alemi ise çok çeşitli hayvanlarla süsleyen Tanrı'yı, kendisini göklerde bulunan merdivenin en üst basamağında konumlandırmıştır.³¹⁸ Bu açıdan Mirandola'nın Farabi'den de esinlenmiş olduğu söylenebilir.

Birlik ve *çokluk* meselesine dair sözü edilmesi gereken bir diğer İslam düşünürü 11. yüzyılda yaşayan İbn Sina'dır. *Bir'i*, ne ise o olması bakımından bölünmez ve çoğalmaz bir kavram olarak tanımlayan İbn Sina, *Kitabü'ş-Şifa*'nın ilk cildinde zorunlu varlık olarak Tanrı'nın tek bir zat olması gerektiğini belirtmiştir.³¹⁹ Aynı şekilde Tanrı'nın çoğalmaz olduğunu söylerken İbn Sina, O'nun *çokluk* halinde olmayıp *çokluğun* ilkesi durumunda olan *Bir* olduğunu kastedmiştir.³²⁰ *Birlik* kavramını da kendisiyle bir olanın kastedildiği ve bölünemeyen şey olarak kabul eden İbn Sina, *çokluğun* da birliğin malülü olduğunu, bu iki kavramın arasında zati bir karşıtlık olmamakla birlikte ölçülebilirlik açısından karşıtlık olduğunu belirtmiştir.³²¹ Bu durumda İbn Sina için diyebiliriz ki bir, çoğalmayan ama *çokluğun* ilkesi olan zati ve bölünemez birdir. *Çokluğun* ilkesi olan *Bir* Mirandola'nın *Bir'i*yle benzetilmektedir. Zira Mirandola da, tıpkı İbn Sina gibi, Tanrı'nın bir olduğu düşüncesini benimseyerek yola koyulmuş, içerisinde yaşadığı *çokluklardan* onların sahibi ve yaratıcısı olan yani ilkesi olan *Bir'e* ulaşmaya çalışmıştır.

Tanrı, Mirandola için Epikuros'un ve Epikuroşçular adı verilen bir grup kimsenin düşündüğü gibi beden veya bedeninin bir formu değildir.³²² Hatta dahası Tanrı; hayat, akıl ya da akledilen yani makulat değildir, bilakis tüm bu şeylerden çok daha iyi ve mükemmeldir.³²³ İnsanın, yukarıda söz ettiğimiz şekilde Tanrı'ya affettiği ve kendi tasarımı olan yetkinlikler, Plotinos'un ve O'nun izinden giden Yeni Platoncular'ın eleştirilerine hedef olmuştur.³²⁴ Onlar bu kavramları yetkinlik olarak görmeyip reddetmişlerdir.³²⁵ Zira onlara göre her şey Tanrı'da birdir.³²⁶ Peripatetikler ise, yani Aristoteles'in kurduğu felsefe okuluna mensup birtakım düşünürler ise Yeni-Platonculara benzer şekilde her şeyin *Tanrı'da bir* olduğu görüşünü savunmakla

³¹⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.35

³¹⁹ İbn Sina, *Kitabü'ş-Şifa*, Metafizik Kitabı, çev. Fikir Mimarları, Say Yayınları, 2013 s.277

³²⁰ İbn Sina, s.278

³²¹ İbn Sina, s.278

³²² Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.42

³²³ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.42

³²⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.45

³²⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.46

³²⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.46

birlikte bu yetkinliklerin Tanrı'ya ait olduğunu kabul etmişlerdir.³²⁷ Peripatetikler için her form, her eylem, her yetkinlik ilk büyük liderdeki kutsal sonsuzlukta içerilmiştir.³²⁸

Mirandola, felsefe ile ilgilendiği kısacık yaşamı boyunca Aristoteles ile Platon'un fikirleri arasında bir uzlaşmazlık bulunmadığını sıklıkla vurgulamıştır. Bu hususta verdiği bir diğer örnek ise Platon'un *Devlet* adlı kitabının bir bölümünden alıntılanmıştır.³²⁹ Mirandola, büyük hayranı olduğu Platon'un o bölümde Tanrı'dan ve iyi ideasından birlikte bahsettiğini belirtmiştir. Onun aktardığı şekliyle Platon, bu kitabın bölümünde Tanrı'yı iyilik ideasına yerleştirmiş olmakla birlikte, bu iyilik ideasını da aklın ve akledilirlerin ötesine koymuştur.³³⁰ Bunun tam zıttı olarak Aristoteles'in Tanrı'yı akıl, akıl ve makul olarak da tanımladığını belirtmiştir.³³¹

Çelişkili iki durum, iki fikir ve görüş arasında kalmasına rağmen, Aristoteles ile Platon'u uzlaşır vaziyette gösteren Mirandola'ya göre Platon'un Tanrı'yı iyi ideasının yerleştirmesi, Aristoteles'in düşüncelerine zıt değildir. Ona göre Aristoteles de Tanrı'nın iyiliğin ötesinde olduğunu kabul etmektedir.³³² Daha açık belirtmek gerekirse Aristoteles, O'nun akıl, akleden ve akledilen olabileceğini söylerken aslında Kendisini bildiği takdirde bu yetkinliklere sahip olacağını ifade etmektedir.³³³ Kendisini bilmesi de zorunludur, ki bu tam da Platon'un savunduğu fikirdir.³³⁴ Mirandola'ya göre bu tür yetkinlikleri bireysel olarak aldığımızda Aristoteles Tanrı'nın akıl ve akledilir olacağını reddedecektir.³³⁵

Bireysel yetkinlikler açısından Platon ve Aristoteles arasında bir farklılık görmeyen Mirandola metafizik öğretilerine devam ederek gitgide Tanrı'nın bulunduğu karanlığa yaklaşıyor olduğunu hissetmiştir.³³⁶ İnsan bilgisine ait birtakım yetkinlikler ile Tanrı'yı tanımlamayı reddeden Mirandola, O'nun bireysel yetkinliklerinin tümünden, - hayat, akıl, sebep vs.- daha yetkin olduğunu vurgulamıştır.³³⁷ Açıkça O'nu bir, iyi, varlık, ve doğru gibi kavramlarla tasvir ederek insan türüne ait olan sıfatların her birinden münezzehe kılmıştır.

Mirandola'nın spesifik olarak var olanın ve bir olanın üzerine yaptığı inceleme ve araştırmalar çerçevesindeki iddialardan birinin Platonistler'in Platon'u yanlış anladıkları ve/veya yanlış yorumladıkları yönünde olduğunun altını çizmekte fayda

³²⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.46

³²⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.46

³²⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.56

³³⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.56

³³¹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.56

³³² Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.47

³³³ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.47

³³⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.48

³³⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.54

³³⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.54

³³⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.60

vardır. Ki Mirandola, Angelo Poliziano'ya bu mevzuları açıklayabilmek adına kaleme aldığını belirttiği *De ente et Uno (Varlık ve Bir)* kitabında Platonistler'in Platon'dan farklı fikirlere sahip olduklarını ve sıklıkla Platon'un görüşlerinden ayrıldıklarını belirtmiş, bu konular üzerinde bilhassa hassasiyetle durmuştur.

Tüm bu söylediklerimizi açmak gerekirse önce şunu hatırlatmakta fayda vardır; Mirandola, bildiğimiz üzere Platon ve Aristoteles'in her ikisinin de var olanın bir olan ile aynı ve özdeş olduğunu düşündüklerini savunmuştur. Durum böyle olunca, Platonistlerin Platon'un biri varlıktan (bir olanı var olandan) üstün tuttuğu fikrine dair takındıkları ısrarlı tutumları Mirandola'ya göre yanlıştır. Sıkı bir Platonist olan Jamblichus'un *On the Pythagorean Sect* isimli kitabında çokluktan söz ettiğinden örnek veren Mirandola, bir olan ve var olanın ikilik yarattığını ve bu ikiliğin de ilk çokluğu meydana getirdiğini savunmuştur.³³⁸ Bu durumda bu meşhur Yeni-Platoncu düşünürü göre ve aynı zamanda diğer Platonistlere göre varlık ve bir birbirinden farklıdır. Bu düşünceyi reddeden Mirandola, onların yanlışlık içinde olduklarını vurgulayarak, çokluğun birin zıttı olmadığını ve Aristoteles'in de bu konuyu *Metafizik* kitabında incelediğini belirtmiştir.³³⁹

Mirandola'dan anladığımız kadariyle Aristoteles'e göre, bir varlığın üzerindedir veya bir ve varlık farklı şeylerdir diyenler hataya düşmüşlerdir. Eğer bir varlıktan üstün olsaydı bir şey var olmayan ya da yokluk olurdu ki bu yine de bir olacaktır ve böylece de bir olan var olmayanın doğrulaması olacaktır. Dolayısıyla var olan vardır ve var olan ile bir olan eşittir.³⁴⁰

Mirandola'ya göre *varlık, bir, doğru ve iyi* tüm şeylerin içinde vardır ama bu nitelikler şeylerin içinde Tanrı'dan sonra vardır.³⁴¹ Başka bir ifadeyle şeylerde ilk mevcut olan şey Tanrı'nın kendisidir. Tanrı'nın ardından bu şeylerde bulunan yetkinlikler ise var olma, bir olma, doğru olma ve iyi olma yetkinlikleridir.

Mirandola, İbn Sina'nın bu sözü edilen dört yetkinlik üzerine iki yetkinlik daha eklediğini, bunları da bir şey ve şey olarak adlandırdığını öne sürmüştür.³⁴² Ona göre İbn Sina, Aristoteles felsefesine birçok yerde ekleme yapmıştır ve bu yüzden İbn Sina ile İbn Rüşd aralarında anlaşmazlıklar yaşamışlardır.³⁴³ Oysa Eflatun, yüzyıllar önce bu kavramları kargaşaya mahal vermeyecek şekilde ortaya

³³⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.54

³³⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.54

³⁴⁰ Aristoteles, **Metafizik**, çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996, s.370

³⁴¹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.55

³⁴² Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.55

³⁴³ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.55

koymuştur.³⁴⁴ Bu arada İbn Rüşd'ün de eski Grek filozofu Aristoteles'in büyük hayranı olduğunu ve felsefi öğretisinin önemli bir kısmını onların öğretilerinden ilham alarak şekillendirdiğini de belirtmemiz gerekmektedir. Fakat İbn Sina ile İbn Rüşd'ün Aristoteles ve Platon'u okuyup anlama ve değerlendirmeleri Mirandola tarafından başka bir boyuta taşınmıştır. Zira Mirandola, İslam tefekkür dünyasında önemli rol oynamış bu Müslüman düşünürler hakkında çarpıcı bir görüşe sahiptir; ona göre İslam felsefesi Grek felsefesinin bir devamı niteliğindedir.³⁴⁵ Metafizik görüşlerini ortaya koyarken böyle bir düşünceye yer vermiş olan Mirandola, İslam filozofları üzerinden Grek felsefesini meşrulaştırmış görünmektedir.

Mirandola'nın İslam felsefesini Yunan dünyasında İlkçağ boyunca felsefi düşünceye dair ortaya konmuş olan her şeyin bir uzantısı olarak gördüğü fikrine bu doğrultuda kapılmamak mümkün değildir. Muhakkak ki İslam filozofları için önlerinde felsefeye, felsefe yapabilmeye dair örnek teşkil edebilecek tek örnek Grek düşünce dünyası idi. Yunan dünyasında ortaya konmuş felsefi eserleri elde eden Müslüman düşünürler, onların fikir yapılarını, düşünceyi nasıl kurguladıkları ve daha birçok şeyi öğrenme fırsatı bulmuşlardır. Nihayetinde bu öğrendiklerini kendi eserlerine de yansıtmışlardır. Fakat bu durum Müslümanları Yunan düşünce dünyasının bir uzantısı yapmaz. Dolayısıyla Mirandola bu düşüncesinde bizim kanaatimizce yanlıştır.

Bu kısa değerlendirmen ardından tekrar İbn Sina ve İbn Rüşd arasındaki uzlaşmazlığa bakacak olursak, Mirandola'nın burada kastettiği şey, yani kendi deyimiyle Platon tarafından anlaşmazlık olarak ortaya konmayan şey, aslında Müslüman düşünce dünyası hakkında ortaya atılmış olan oldukça büyük bir iddiadır. Peki sahiden Mirandola'nın öne sürdüğü gibi İbn Sina ve İbn Rüşd özel anlamda bir ve bir şey hususunda ve genel anlamda Platon ve Aristoteles üzerinde bir çatışma, bir uzlaşmazlık yaşamışlar mıdır?

Ekseriyetle kabul edileceği üzere İslam filozofları, felsefi düşünme tarzına kavuştukları andan itibaren kuşkusuz felsefenin başlangıcı kabul edilen eski Yunan düşüncesine hayranlık beslemişler ve bu Grek düşünürlerin felsefi sistemlerini rasyonalite içerisinde yeniden kendilerine uygun bir vaziyette inşa etmek hedefi gütmüşlerdir. Fakat Müslüman filozofların felsefe tarihi içerisinde yaptığı şeyler yalnızca bundan ibaret değildir. Onlar şüphesiz ki Yunan felsefi geleneğinin tutarlı, mantıklı ve kendilerine uygun olan yanlarını alarak İslam geleneği çizgisine

³⁴⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.67

³⁴⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.67

yakışacak akli bir sistem oluşturmak istemişlerdir.³⁴⁶ Südur teorisi bu söylediğimize en münasip örnektir. Daha geniş bir çerçevede anlatacak olursak; 9. ve 12. yüzyıllar arasında düşünce dünyasında çığır açmış başlıca eserlerini vermiş olan İslam felsefe tarihi, Yunan tefekkür dünyasının etkisinde kalarak ortaya çıkmış ve Ortaçağ ve Rönesans Batı felsefesini derinden etkilemiştir.³⁴⁷ Fakat bu durum İslam felsefesi Yunan düşüncesinin devamı olduğu şeklindeki yanlış algılamalara yol açmamalıdır. Zira gerek südur teorisi ile olsun gerekse İslam dünyasına mensup, özgün kelamcı gelenek, tasavvufçu gelenek ve bu geleneklerden doğan Müslüman düşünürler, fikirler, akımlar ile İslam tefekkür dünyası Yunan düşüncesinden oldukça farklı bir boyutta varlığını sürdürmüştür. Kavranması gereken husus, Grek tefekkür mirasının İslam dünyasında kabul görmüş, örnek alınmış olması ve Müslüman düşünürlerin bu mirası İslam geleneğine uygun tarzda ve rasyonel şekilde yeniden işleyerek özgün, benzersiz düşünce akımları ortaya çıkarmış olmasıdır.

Mirandola'nın İslam dünyasındaki felsefi düşünceyi Grek düşünme geleneğinin bir devamı olarak nitelendirmesi şaşılacak bir durum değildir. Zira Ortaçağ'da çığır açan özgün fikirlere sahip olan filozoflar, Grek düşüncesinin materyallerini de en iyi şekilde işleyip yeniden ifade etmişlerdir. Burada önemli olan Yunan geleneğine mensup filozofların başında gelen Platon'un savunduğu birtakım metafizik görüşlerin İbn Sina ve İbn Rüşd'e, yani daha genel anlamda Müslüman tefekkür dünyasına gelene değin çok farklı yorumlanmış olması ve İslam düşünce dünyasında da İslam geleneğine uygun tarzda yeniden yorumlanıp, üzerinde ekleme ve çıkarmalar yapılarak ortaya konmuş olmasıdır.

Kuşkusuz Farabi, İbn Sina ve bilhassa İbn Rüşd, Platon ve Aristoteles üzerinde ehemmiyetle durmuş, onları en iyi anlayıp Müslüman camiaya en iyi açıklayan filozoflar olmuşlardır. Fakat bu durum aralarında tam anlamıyla bir uyum ve bağdaşım olması gibi bir zorunluluk barındırmamaktadır.

Kısaca belirtmek gerekirse Eflatun'un metafizik öğretisi İbn Sina tarafından defalarca incelenerek, okunarak ve yorumlanarak, bilgi eksikliği yahut bilgi yanlışlığı olduğu düşünülen yerlerde gerekli çalışmalar yapılarak yine aslına benzer şekilde fakat farklı bir çerçevede yeniden ortaya koymuştur.

Bu açıklamanın yeterli geldiğini umarak Mirandola'nın iddia etmiş olduğu büyük İslam düşünürlerinden İbn Sina ve İbn Rüşd arasındaki *something* ve *thing* yani *bir şey* ve *şey* üzerine oluşturdukları kurguya bakalım. Hatırlayacağımız üzere

---

³⁴⁶ M.M.Şerif, s.123

³⁴⁷ Hilmi Ziya Ülken, s.17,18

Mirandola, İbn Sina'nın, Aristoteles tarafından ortaya atılan dört nedenin üzerine iki tane daha eklediğini öne sürmüştü. Bunlar Mirandola'nın söylediğine göre *bir ve bir şeydir*.³⁴⁸ Bu meseleyi aydınlatılabilmek için bu iki filozofun varlık hakkında ortaya koydukları görüşlere sıra ile bakmalı ve daha sonra Mirandola'nın iddiasının tutarlı olup olmadığını sorgulamalıyız. Muhakkak ki aynı çağın, aynı geleneğin ve hatta aynı asrın düşünürleri olsalar dahi İbn Sina ve İbn Rüşd arasında konuları düşünme, konular arasında akıl yürütme ve meseleleri ele alma tarzları bakımından onlarca fark bulunmaktadır. Önemli olan bu farkların Rönesans'ta İslam filozoflarının anlatmak istediklerini, yani felsefi öğretilerini gölgede bırakmadan, önemsizleştirmeden anlaşılabilmesidir.

İbn Sina varlık teorisinde Tanrı'nın varlığının ve mahiyetinin özdeş olduğunu belirterek Tanrı'nın zorunlu ve O'nun haricinde kalan her şeyin mümkün vaziyette olduğunu savunmuştur.³⁴⁹ Mümkün varlığı madde ve arazdan oluşturmuş olan Aristoteles metafiziğini de benimsemiş olan İbn Sina, madde ve arazdan oluşan bir varlığın varlığını özü itibariyle Bir ve Var Olan'dan aldığını savunmuştur.³⁵⁰ İbn Sina'ya göre her şey öz olarak mümkün vaziyette bulunmaktadır. Oysaki Allah ilk sebep, ilk gerçeklik olarak zorunlu olan tek varlıktır.³⁵¹

İbn Rüşd ise, İbn Sina'dan farklı olarak mümkün varlıkların da zorunlu ve zorunlu olmayan olarak iki koşulda incelenebildiğini belirtir.³⁵² Bu durumda İbn Sina'nın zorunlu ve mümkün varlık olarak yaptığı ayırım İbn Rüşd için ortadan kalkmış olur.³⁵³ Diğer bir ifadeyle zorunlu ve mümkün aynı şeyler olur. Bu fikirle İbn Rüşd yanılığın içerisindeymiş gibi görünse de aslında öyle değildir. İbn Rüşd'ün söylemek istediği, alemde bulunan her şeyin bulunmasının zorunlu olmasıdır.³⁵⁴ İbn Rüşd'e göre varlık var olandır, onun var olması zorunludur.³⁵⁵ Dünyada bulunan her şey çokluğu meydana getirmekte, çokluk da bu varlıkları birlikte toplamaktadır.³⁵⁶

İnsanın Allah'ı işte bu birlikte bulabileceğini ileri süren İbn Rüşd, görüldüğü üzere varlık teorisini İbn Sina'nın kurguladığından daha farklı bir biçimde öne sürmüştür. Çeşitli İbn Sina taraftar ve yorumcuları zorunluluk meselesi üzerinden İbn Rüşd'ü eleştirmiş olsa da onun varlık problemini işlerken izlediği yolda teolojiye veya kutsala yapılan bir saygısızlık bulunmamaktadır. Görünüşe göre İbn Rüşd'ün

³⁴⁸ İbn Sina, s.270,271

³⁴⁹ M.M. Şerif, s.124

³⁵⁰ İbn Sina, s.274

³⁵¹ Hilmi Ziya Ülken, s.114

³⁵² Hilmi Ziya Ülken, s.169

³⁵³ Hilmi Ziya Ülken, s.169

³⁵⁴ Hilmi Ziya Ülken, s.169

³⁵⁵ Hilmi Ziya Ülken, s.169

³⁵⁶ Hilmi Ziya Ülken, s.170

dinsizlikle itham edilmiş olması da Mirandola'yı İbn Sina ile aralarına sorun olduğu yönünde düşündürmüştür. Fakat asıl olan bu değildir. Varlık öğretisini aynı kavramlarla biraz farklı bir yoldan işlemiş olan İbn Rüşd, Mirandola'nın beyan ettiği gibi İbn Sina ile bir uzlaşmazlık içerisinde görünmemektedir.

Mirandola'nın bu noktada önemli bir iddiası vardır; bu dördü ona göre aynı niteliklerdir.³⁵⁷ Bir dendiğinde varlık akla gelir yahut her şeyin doğrusu dendiğinde onun bir olduğu vurgulanır.³⁵⁸ Her varlık zorunlu olarak doğru olmakla birlikte yine her varlık her ne şekilde olursa olsun iyidir.³⁵⁹

Mirandola'ya göre tüm şeylerin en kutsanmış olan Tanrı, insanın içinde bulunduğu birliğin, hakikatin ve iyiliğin sahibidir de.³⁶⁰ O halde insan, arazi bir şekilde sahip olduğu hırs duygusuna kapılır ise içindeki birliğini bozar ve hakikatinden ayrılarak iyiliğin ışığını kaybeder.³⁶¹ Platon, Tanrı'nın bu dünyayı niçin yarattığını sormuş ve yine kendisine "Çünkü O iyiydi." cevabını vermiştir.³⁶² Bu sebeple O'nun tüm iyiliğiyle yarattığı dünyaya insanın kötülükle ortak olmaya çalışması yanlıştır.

Mirandola'ya göre insan Tanrı'ya varabilmek için içinde yaşadığı gelip geçici dünyada ömrü boyunca iyi bir insan olmalı ve hatta dünyevi arzularını bir kenara bırakarak kendi içindeki birliğe, doğruluğa ve iyiliğe sıkıca sarılmalıdır. Ona göre insan Tanrı'nın suretidir, Tanrı ruhtur.³⁶³ Tanrı'ya kavuşabilmek için de insan, kendisinde bulunan yetkinliklere tutunup nefsi arzu ve isteklerinin kendisini yoldan çevirmesine fırsat tanımaksızın, O'nun bulunduğu basamaklara çıkmaya çalışmalıdır. Bir, doğru ve iyi yetkinlikleriyle insan, dünyevi varlığın peşinde değil de Tanrı'nın izinde olduğu müddetçe hayata geliş amacını gerçekleştirebilir.

Varlık, bir ve Tanrı konularına açıklık getirdikten sonra Mirandola'nın Farabi ve İbn Sina'nın öğretilerinden alıntılar yaparak oluşturmuş olduğu tezlere değinmek gerekmektedir. Zira bu tezler Mirandola'nın en önemli eserlerinden birini teşkil etmekle birlikte onun İslam düşünce dünyasının etkisinde kaldığını bir kez daha gözler önüne serecektir.

Mirandola, felsefi ve teolojik temelli tezlerini oluştururken çeşitli filozof ve din bilginlerinin öğretilerinden faydalanmış, *Conclusiones (The 900 Thesis)* kitabında bu tezlerinin tamamını ortaya koymuştur. Thomas Aquinas'ın teolojik görüşlerinden Dun

³⁵⁷ Giovanni Pico della Mirandola, "De ente et Uno" (On the Being and the One), çev. Paul J.W. Miller, Cambridge, 1998, s.55

³⁵⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.56

³⁵⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.56

³⁶⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.57

³⁶¹ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.57

³⁶² Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.48

³⁶³ Giovanni Pico della Mirandola, (De ente et Uno), s.48

Scotus'un felsefe ve din anlayışına varana değin birçok konu ve fikir hakkında tezler kurgulamış olan Mirandola bu tezlerinde Arap filozoflarının öğretilerine de yer vermiştir. Mirandola, Müslüman düşünürlerden İbn Sina'nın öğretilerinden 12, Farabi'nin öğretilerinden de 11 olmak üzere toplamda 23 adet tez oluşturmuştur.³⁶⁴ Mirandola, Avenroen ismiyle andığı Müslüman bir filozoftan da 41 adet tez oluşturmuştur.³⁶⁵ Bu tezler, Rönesans döneminde İtalya'da Müslümanların özgün fikir ve yorumlarının tanınması açısından oldukça önemlidir. Zaten Mirandola, diğer eserlerinde de Müslüman düşünürlerin adını zikretmiş, onlardan etkilendiğini onların görüşlerine benzer görüşler öne sürerek göstermiştir. Ne yazık ki Mirandola'nın *Conclusiones* adlı kitabı Latince'den ana dilimize yahut başka bir dile çevrilmemiştir. Bu sebeple İslam filozoflarından aldığı öğretileri ayrıntılı bir şekilde inceleyememekteyiz. Fakat Mirandola'nın İbn Sina'dan aldığı tezlerin yapısının genellikle fizik ve metafizik üzerine temellendirildiğini düşünebiliriz. Çünkü varlık ve bir kavramlarını ele alırken de Mirandola'nın İbn Sina'nın varlık, bir olan ve Tanrı hakkındaki görüşlerinden de esinlenmiş olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla Mirandola, kütüphanesinde de yer verdiği İbn Sina'nın *Kitabü's-Şifa* kitabında ele aldığı fizik ve metafizik düşüncelerini kendi tezlerinin konusu haline getirmiştir denebilir. Aynı durum Farabi için de geçerlidir. Farabi'nin felsefi düşüncelerinden hareketle 11 adet tez oluşturan Mirandola, kendisinin Farabi'yle örtüşen varlık, bir ve Tanrı hakkındaki görüşlerinden hareketle bu tezleri ortaya koymuş olması yüksek bir ihtimaldir. Kısacası, İslam dini ve felsefesi hakkında geniş çapta bilgiye sahip olduğunu bildiğimiz Mirandola, *Conclusiones (The 900 Thesis)* kitabında İbn Sina ve Farabi'nin fizik ve metafizik görüşlerine yer vermiştir.

3.2. YARADILIŞ

Mirandola'nın metafizik görüşlerine açıklık getirip bu yönde ortaya koymuş olduğu fikirleri daha iyi anlayabilmek adına yaradılış konusu üzerine inşa edilmiş olan *Heptaplus* adını verdiği çalışmasını da incelemek yerinde olacaktır. Çalışmamızın Mirandola'nın insanı ele alıp incelemiş olduğunu göstermiş olduğumuz ikinci bölümünde de alıntılarda ve atıflarda bulduğumuz *Heptaplus*, Mirandola'nın kısa süren yaşamındaki son eseridir. *Heptaplus*, Mirandola'nın diğer

³⁶⁴ <http://www.esotericarchives.com/pico/conclus.htm>

³⁶⁵ Mirandola "Conclusiones" isimli kitabında Avenroen olarak söz ettiği Arap düşünürden 41 adet tez kullanmıştır. Avenroen üzerine yaptığımız araştırmada ne yazık ki bir netice bulamamakla birlikte onun Averrois, yani İbn Rüşd olabileceği ihtimali üzerinde durmaktayız. Elimizde açık bir bilgi bulunmadığından dolayı çalışmamızda yer vermemekteyiz.

çalışmalarından farklılık arz etmektedir. Çünkü *Heptaplus*, diğerlerinden farklı olarak dini ve gizemli meseleleri mevzu bahis edindiği son yapıtı olarak tarihe geçmiştir. Hayatının son demlerinde, bilhassa felsefi, teolojik, birtakım görüşlerini yazmış olduğu *900 Tez* isimli eserinin kilise tarafından uygunsuz bulunması neticesinde yargılama ve tutukluluk süreçlerini atlatıp ardından ev istiharatine geçen düşünürümüz *Heptaplus'ta* Rönesans'ın havasını solduğunu okuyucuya hissettirmiştir. Ve nihayetinde felsefi görüşlerini temelli olmasa da kısmen bir kenara bırakarak dini gizemleri çözmeye, mistik yolların peşinden gitmeye yönelir. Zira Rönesans da böylesi karmaşık, aklın ve inancın iç içe geçip zaman zaman uzlaştığı, zaman zaman da birbiriyle çatıştığı bir dönemdir. Bu sebeple Mirandola'nın iç dünyasının bu denli karışık olmasını da yadırgamamak gerekmektedir. Biz bu başlık altında, Mirandola'nın dini ve mistik öğretilerinden ziyade *Yaradılış* mevzusunu içeren; *evren, ay-altı alem, ay-üstü alem, oluş-bozuluş* ve *dört neden* ilkeleri hakkındaki görüşlerini inceleyeceğiz.

Mirandola, *Heptaplus* ismini verdiği çalışmasını Lorenzo de Medici için yazdığını söyleyerek anlatımına başlamıştır. Bu kitabı niçin Lorenzo de Medici'ye atfetmiş olduğuna dair birtakım fikirler öne sürülebilir. Ama bunun nedeni açıktır, Mirandola, felsefi başarılarını ve suçlu bulunduktan sonraki yargılanma sürecinden kurtulmayı kuşkusuz Medici ailesine borçludur. Çalışmamızın ilk bölümünde ehemmiyetle üzerinde durduğumuzdan dolayı bu bölümde bu konulara dair ayrıntıya girmeye gerek yoktur. Fakat Mirandola'nın Mirandola olarak ortaya çıkıp kendini gerçekleştirme sürecinde her anlamda Meidici ailesinin ve özellikle de Lorenzo de Medici'nin katkısı büyüktür. Düşünürümüzün hayatı boyunca desteğini gördüğü Lorenzo de Medici'ye bu son eserinde böylesi bir jestte bulunması şaşırtıcı değildir.

Heptaplus'un basım, yayın ve dağıtım işlemlerini üstlenen Floransalı hümanist Roberto Salviati, bu yapıtın konusunun fiziksel ve kutsal gizemler olduğu yönündeki fikrini açığa vurarak yine bu eserin yalnızca Mirandola'nın nazarında değil çoğu Rönesans düşünürünün nazarında onun en kusursuz ve en akıllıca ortaya koyduğu eseri olduğunu belirtmiştir.³⁶⁶

Giovanni Pico della Mirandola, dini ve kutsal gizemleri konu edindiği *Heptaplus'a* iki giriş yazısı ile başlamıştır. İlk giriş yazısı, diğer bir deyişle ilk önsözü antik pagan ve Hristiyan öncülerinin savunulmasından oluşan *Heptaplus*, aynı zamanda İncil'in ezoterik bir şekilde okunmasını, yani edebi ve edebi olmayan

³⁶⁶ Crofton Black, *Pico's Heptaplus and Biblical Hermeneutics*, Brill, 2006, s.17

okuma arasındaki ayrımı, Mirandola'nın ifadesiyle *shell* ve *kerneli*³⁶⁷ içinde barındırmaktadır.³⁶⁸ İkinci önsözde ise Mirandola, kinayeli bir teori ortaya koyarak yaratılmış olan evrenin ay-altı, ay-üstü ve akli diye nitelendirilebilen üç evrenden oluştuğunu belirtmektedir.³⁶⁹ Öyleyse yedi kat üzerine Mirandola tarafından yapılmış olan açıklamaların her biri bu dünya ile alakalıdır diyebiliriz.

Şunu belirtmekte de fayda vardır: Mirandola'nın *Heptaplus*'taki ana iddiası doğanın tümünün sınırlarının yaradılışın altı gününün öyküsünde içerilmiş olduğudur.³⁷⁰

Mirandola'nın ilk açıklamasının ana konusu doğa felsefesinin yanı sıra oluş ve bozulmuş dünyasıdır.³⁷¹ Yani Mirandola, ilk açıklamasında doğa filozoflarının doktrinlerinden hareket etmiştir. Ona göre doğadaki şeylerin madde ve yokluk olmak üzere iki ilkesi vardır ve madde şekilsiz bir haldedir. Bu şekilsiz madde üzerinde İslam filozoflarının öğretilerinden de aşına olduğumuz üzere etkin sebep, formel sebep ve final sebep etkilidir.³⁷²

Yaradılış öyküsünün başlangıcında Tanrı'nın yeri ve göğü yarattığını belirten Mirandola, yer ile göğü etkin ve maddi neden olarak kabul etmiştir.³⁷³ Bunun ardından Tanrı'nın ruhunun yeryüzündeki tüm suların üzerinde uçtuğunu savunduğunu söylemek yerinde olacaktır.³⁷⁴ Bunun sebebi ise kendisinin ifade ettiği şekliyle etkin sebebin madde üzerinde nitelikler tarafından aracılık edilmeye ihtiyaç duymasıdır.³⁷⁵ İşte bu noktada İslam düşünürlerinin özel olarak etkin sebepten genel olarak da sebepler teorisinden ne anladığına, diğer bir deyimle bu sebepleri ne şekilde ele alıp kendi felsefelerine uyarladıklarına bakmak Mirandola'nın sebepler hiyerarşisi meselesinde İslam filozoflarına kıyasla nasıl bir konumda bulunduğunu anlamamızda fayda sağlayacaktır.

Aristoteles'in dört neden kuramının neredeyse aynısı denebilecek olan bu sebepler teorisini ortaya atan Mirandola, Aristoteles'in *maddi, formel, fail ve ereksel neden* olarak oluşturduğu bu kuramın kuşkusuz ilk devam ettiricisi değildir. İslam felsefe geleneğinde eski Yunan felsefesinin en önemli filozoflarından Platon ve Aristoteles'e dair pek çok araştırma yapılmış ve bu filozofların fikir ve yorumları elden geldiğince örnek alınıp geliştirilerek tekrar ortaya konmuştur. Çeviriler yolu ile

³⁶⁷ Shell; kabuk, Kernel; çekirdek manasına gelmektedir.

³⁶⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.86

³⁶⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.86

³⁷⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.87

³⁷¹ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.87

³⁷² Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.90

³⁷³ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.92

³⁷⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.93

³⁷⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.93

Arap dünyasında filiz vermiş olan eşsiz yapıtları elde edip okuma yolu bulmuş olan Mirandola, Müslüman düşünürlerin bu teoriye dair söylediklerinden de ziyadesiyle etkilenmiştir. Örnek vermemiz gerekirse; İbn Rüşd Gazali'nin filozofları küfür ile itham ederek onların yolunun yanlış olduğu yönündeki düşüncesini yaymak maksadıyla yazmış olduğu *Tehafüt el-Felasife* adlı eserine bir cevap niteliğinde *Tehafüt üt-Tehahüt* çalışmasını ortaya koymuştur. Bu çalışmada görebileceğimiz üzere on yedinci mesele olarak adlandırdığı *sebeplilik ilkesini reddetmenin akli reddetmek olduğu* görüşü Gazali'nin sebepler teorisine yaptığı olumsuz yöndeki eleştiriye bir yanıt niteliğindedir.³⁷⁶ Bu mevzuyu kısaca açmak gerekirse Gazali *Tehafüt el-Felasife*'de fiillerin yapıcısının Allah olduğunu, O'nun bu fiilleri ya melekleri aracılığı ile ya da vasitasız bir şekilde gerçekleştirdiğini belirtmiştir.³⁷⁷ Bunun yanı sıra evrende meydana gelen olayları yine evrendeki başka olayların sebepleri olarak gösterenlerin iddialarının geçersiz olduğunu savunmuştur.³⁷⁸

İbn Rüşd de, Gazali'nin felsefeye yönelik yaptığı eleştiriye haksız bularak *Tehafüt üt-Tehafüt'ünde*, duyulur nesnelere mevcut bulunan etkin sebeplerin varlığının mutlaka tanınması gerektiğini, sebepliliğin reddedilmesi durumunda her fiilin faili olduğu gerçeğinin de reddedilmiş olacağını savunmuştur.³⁷⁹ Aristoteles'in etkin, maddi, formel ve gaye sebep teorisinin uygunluğunu tasdik eden İbn Rüşd, aynı zamanda bu sebeplerin varlığın var olmasının bir zorunluluğu olduğunu vurgulayarak bunları reddetmenin bilgiyi, sonradan varlığa gelenleri ve dolayısıyla akli reddetmek olduğunu iddia etmiştir.³⁸⁰

İbn Sina, aynı şekilde oluş bozulmuş halinde olan ve hareket halinde olan her şey için nedenlerin mevcut olduğunu ve bu nedenlerin Aristoteles'in ortaya atmış olduğu dört nedenden başkası olmadığını *Fizik* kitabında da belirtmiştir.³⁸¹

İslam düşünce dünyasında İbn Rüşd'ün bu dört neden teorisine dair yaptığı savunma ve İbn Sina'nın *Kitabüş-Şifa*'sında ele aldığı tarzdaki dört neden anlayışı, Mirandola'nın *Heptaplus*'unda benzer bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Mirandola, bu dört sebebin, varlığın var olmasında, diğer bir ifadeyle varlığa gelmesinde gerekli olan eylemlerin ta kendileri olduğunu savunmuştur. Mirandola'ya göre, biçimsiz maddenin üzerinde maddi neden, formel neden, gaye neden ve form gibi uygun

---

³⁷⁶ Mahmut Kaya, s.474

³⁷⁷ Mahmut Kaya, s.476

³⁷⁸ Mahmut Kaya, s.475,476

³⁷⁹ Mahmut Kaya, s.478

³⁸⁰ Mahmut Kaya, s.478

³⁸¹ İbn Sina, s.278

nitelikler etkili olmadıkça o maddenin bireysel bir varlık olarak ortaya çıkması mümkün değildir.

O halde İslam felsefi düşünce yapısı her ne kadar Ortaçağ'da gelişmiş ve yayılmış ise de özü itibariyle Rönesans döneminde de yankılar uyandırmıştır. Zira Rönesans'ın başlangıcını haber veren yahut bu dönem boyunca ortaya çıkıp süre gelen ayaklanmalar eskiye dönüş çabasını içermekteydi. Felsefenin ilerleme sürecinde de bu durum bu şekilde gelişmiştir. Rönesans aydınları ve bilginleri, eski Yunan'ın düşünce ve kültür mirasını Ortaçağ'ın buhranlı havasından kurtulabilmek adına talep etmişlerdir. İlkçağa ulaşabilmek için de Ortaçağ üzerinden hareket ederek İslam düşünce dünyasının birikimleriyle tanışmışlardır.

Mirandola'nın, *Heptaplus*'taki diğer bir açıklaması göksel kürelerin doğaları ile ilgilidir. Semavi olanın tüm ışığın kaynağı olduğunu savunan Rönesans düşünürümüz, semavi olandan daha alçakta bulunan sabit yıldızlar kürelerindeki ışığın semavi olan gökten geldiğini savunmuştur.³⁸² Ay, Mirandola için gezegenlerin en düşüğüdür, bu sebeple de dünyaya yakındır.³⁸³ Zira ona göre ay, yüzeyindeki pürüzler ve matlık itibariyle de dünyaya en çok benzeyen gezegendir.³⁸⁴ Mirandola, sekiz alçak küre ve ay da dahil olmak üzere dokuz feleğin oluş ve bozuluş aleminden ayrı olduğunu da belirtmiştir.³⁸⁵ Onun ayı dünyaya bu denli benzetmesi, ay-altı ve ay-üstü alemler arası yaptığı ayrımı hiçbir zaman bozmamaktadır. Yalnızca gezegenlerin en alçağı olması ve yüzeyindeki maddelerin benzer olması nedeniyle ayı dünyaya yakın görmüştür. Mirandola'nın bu izahına İslam dünyasında karşılık bulmak mümkündür. Örneğin İbn Miskeveyh de aynı şekilde sabit yıldızlar küresini ve ayı, dokuz felek olarak ele alıp incelemiştir.³⁸⁶ Bu dokuz feleği ay-altı alemde, yani *kevn* ve *fesadın* bulunduğu alemde ayıran Müslüman filozof, Aristoteles'in bu mevzu bahsi her yönüyle ayrıntılı şekilde ele alıp, inceleyip sonlandırmış olduğunu da ifade etmiştir.³⁸⁷

İbn Miskeveyh'in büyük İlkçağ filozofu Aristoteles'ten etkilenmiş olduğu açıktır. Onun görüşlerini pekala benimseyen bu İslam filozofu, Mirandola'nın da Aristoteles'i anlamasında yardımcı olduğu söylenebilir.

Mirandola, ay-üstü alemde bulunan göksel cisimleri incelerken ateş, su, hava ve toprak olarak nitelediği dört element ile bu küreleri bağdaştırmıştır. Mirandola'nın

³⁸² Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.103

³⁸³ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.104

³⁸⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.104

³⁸⁵ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.104

³⁸⁶ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.107

³⁸⁷ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.108

bu bağdaşımına göz gezdirecek olursak Mars gezegeninin ateşe, Satürn ve Merkür gezegeninin suya, Jüpiter ve Venüs gezegeninin havaya karşılık geldiğini belirttiğini söyleyebiliriz.³⁸⁸ Toprak ise Mirandola için dünya ile eşdeğer olduğundan gezegenlerin en alçağı olan Ay da dünya ile yani toprak ile bağdaşmaktadır.³⁸⁹

İslam filozoflarından Farabi için de bu dört unsur oluş ve bozuluşun esasıdır.³⁹⁰ Ona göre ay-altı alem göklerin zayıflatılmış bir şeklidir.³⁹¹ Göklerin dört unsur üzerinde ve yeryüzündeki varlıklar üzerinde etkisi olduğunu savunmuş olan Farabi, oluş ve bozuluş alemindeki yani yeryüzündeki değişimlerin sebebi olarak göksel küreleri işaret etmiştir.³⁹² Öyleyse gezegenlerin hareketlerindeki değişimler, yeryüzünde karşılık geldikleri dört unsura etki ederek onlarda da değişime sebebiyet vermektedir.

Bu dört element meselesine dair Mirandola'nın en temel kaynağı kuşkusuz Yunan düşüncesidir. Yunan düşüncesi, doğayı anlama çabası çerçevesinde evrenin yapısının temel unsurlarını göz önüne alıp inceleme sürecinin başlangıç noktasıdır denebilir. Grek düşünörlere göre her şey, sözü edilen elementlerin birleşmeleri ya da dağılmaları sebebiyle meydana gelmiştir. Mirandola, ay-altı alemin şekillendiricisi konumunda olan bu dört elementi ay-üstü alemdeki gezegenler ile eşleştirerek aralarında bağlar oluşturmuştur.

Yukarıda örnek verdiğimiz gibi Grek felsefesinde olduğu kadar İslam düşünce dünyasında da, Aristoteles'in öğrettiği şekliyle ay-üstü aleme dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Müslüman düşünörlere tarafından incelenen göksel elementler, küreler ve bunların hareketlerinin yeryüzüne etkide bulunduğunun kabul edilmesi, astrolojik çalışmaların İslam düşünce geleneğinde önemli bir yerinin olduğunun kanıtıdır.

İlk İslam filozofu Kindi'nin de astrolojiye çokça katkısı olduğu bilinmektedir. Toplam 16 adet astroloji kitabı olan Kindi, yaşadığı dönemde hüküm süren Abbasi halifelerinden destek görmüş ve onların yanında gökyüzünden haber veren bir münecim adı altında işe alınmıştır.³⁹³ Rasyonel varlıkların Allah'a itaat ederek belli bir yörüngede döndüğünü ileri sürmüş ve tıpkı Aristoteles gibi göksel cisimlerin

---

³⁸⁸ Giovanni Pico della Mirandola, (Heptaplus), s.117

³⁸⁹ Giovanni Pico della Mirandola, (Heptaplus), s.109

³⁹⁰ Mahmut Kaya, s.123

³⁹¹ Mahmut Kaya, s.123

³⁹² Mahmut Kaya, s.123,124

³⁹³ Hasan Hüseyin Bircan, İslam Felsefesine Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, s.85

yeryüzündeki dört unsuru oluşturduğunu da iddia etmiştir.³⁹⁴ Bu açıdan Mirandola tarafından en az Aristoteles kadar takdir gördüğü söylenebilir.

Kısaca özetlemek gerekirse, Mirandola'ya göre, bir, evrenin yapıtaşı, varlıklar arasındaki bir uyum ve yaratan ile yaratılan arası bir etkileşimdir. Aynı şekilde melekler de derin düşünme safhasında oldukları müddetçe tüm çokluktan ve kusurluluktan arınıp Tanrı ile birleşmektedirler. Derin düşünme mertebesi onların ulaşabileceği en yüksek mertebeye olup mükemmelliğin zirvesi onlar için Tanrı'nın karanlığındaki birliğin ta kendisidir.

Heptaplus'u ana hatlarıyla ayrıntılı bir şekilde inceleyen Crofton Black'a göre dini ve kutsal gizemleri içeren bu yapıt, Mirandola'nın *Trinity* inancına dair fikirlerini de içermek bakımından Yahudi dünyasında önemli olduğu kadar Hristiyan dünyasında da büyük önem taşımaktadır.³⁹⁵

Mirandola'ya göre yaratım olayında üçlemenin izi oldukça fazladır.³⁹⁶ Fakat o, daha önce pek az kimseler tarafından incelenmiş olan bir tanesine odaklanmayı yeğlemiştir. Buna göre; yaratılan şey birliğin üç farklı görünüşüne sahip olmakla birlikte bu görünüşlerden ilki her şeyin kendisiyle bir olduğudur.³⁹⁷ Bir diğeri her şeyin başka bir şeyle bir olduğudur.³⁹⁸ Sonuncusu ve Mirandola'ya göre en önemlisi tüm evrensellik bir ordu ve komutanı gibi kendi yapıcısıyla birdir.³⁹⁹

Şu şekliyle denebilir ki burada Mirandola'nın ana teması *farklı parçaların ortak ittifaka birlikte katıldıkları birlik*⁴⁰⁰ olmak durumundadır. Mirandola, böylesi bir ana temanın mantık ile yakından ilişkili olduğunun bilincindedir. Peygamber de kendi metninde şeylerin doğalarının birbirlerine karşılıklı bağlı olmasının nasıl birçok yolu olduğunu açıklamayı hedeflemiştir.⁴⁰¹

Mirandola, *Heptaplus*'un bitimini, başta Aristoteles olmak üzere birçok Yunan filozofunun nihai hedefi olan mutluluk üzerine temellendirmiştir. İnsanın mutluluğu meselesi hümanist teorisine daha uygun görünse de Mirandola bu meseleyi, yaradılış düşüncesinin içerisinde konu edinmiştir. Ona göre insan varoluşunun nihai hedefi mutluluktur ve mutluluğa ulaşma yolunda olmak, buna uygun hareket etmek gerekmektedir. Mirandola'ya göre doğal mutluluk bir şeyin Tanrı'ya kendi içinde ulaşması demektir. Bu, Tanrı'ya Tanrı'nın kendinde ulaşmayı da beraberinde

---

³⁹⁴ Mahmut Kaya, s.20

³⁹⁵ Crofton Black, s.160

³⁹⁶ Crofton Black, s.161

³⁹⁷ Crofton Black, s.161

³⁹⁸ Crofton Black, s.162

³⁹⁹ Crofton Black, s.162

⁴⁰⁰ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.137

⁴⁰¹ Giovanni Pico della Mirandola, (*Heptaplus*), s.137

getirmektedir.⁴⁰² Ona göre felsefi bilgi insanın doğruya ulaşması için ona birtakım gerekli formları sunar fakat insana kendisinin başlangıcına ya da bitimine varışını tamamlamasına müsaade etmez.⁴⁰³ Buna müsaade eden ve insana bu varış için imkanlar sunan yalnızca teolojidir.⁴⁰⁴ Bu yüzden Mirandola'ya göre insan, dini bilgiye yüzünü dönmeli, kendi değerini ve şerefini hatırlamalı, en nihayetinde kendisine esas mutluluğu, doğal olan mutluluğu getirecek olan doğaüstü bir güce yani Tanrı'ya en doğru ve en samimi şekilde yönelmelidir. Mirandola açısından insan için bundan başka mutluluk mevcut değildir.⁴⁰⁵

Mirandola'nın mutluluğa dair söylediklerinin bir benzerini Kindi üzüntü üzerine yazdığı risalesinde dile getirmiştir. Kindi'ye göre üzüntüyü yenmenin nihai sonucunda insan mutluluğa erişecektir.⁴⁰⁶ İnsan hayatında üzüntüye sebep olan şeyler insan nefsinin arzuladığı içinde yaşadığımız gelip geçici dünyaya ait şeylerdir.⁴⁰⁷ İnsan ne zamanki nefsinin taleplerine boyun eğmekten arınır ve onları göz ardı edebilirse işte o zaman geçici heveslere ve hazlara kapılmayacak, böylelikle hayatından hüznü uzaklaştıracaktır.⁴⁰⁸ Kindi'ye göre mutluluk insan için işte bu noktada başlamaktadır. Mirandola da tıpkı Kindi gibi düşünmüş, insanın ayalı alemde sınırlı olarak Tanrı'ya yönelmesi durumunda kendisi için olan esas mutluluğa kavuşacağını belirtmiştir.

Heptaplus üzerine bu kadar anlatımın yeterli geldiğini düşünerek Mirandola'nın Müslüman düşünürlerin fikirlerinden hareketle oluşturduğu tezleri hakkında bilgi verip ve *Conclusiones*'i savunmak maksadıyla yazmış olduğu *Apologia*'sını incelemeye koyulalım. Zira bu iki çalışmayı da incelediğimiz takdirde Mirandola'nın metafizik öğretisini tam manada kavrayabiliriz.

3.3. İNANÇ VE FİKİR İLİŞKİSİ

Mirandola, inanç ve fikir ilişkisini üç boyutta ele alıp incelemiştir. Ona göre iman Kutsal Kitabın terminolojisinde inancın gizemini içeren bir kurgudur. Diğer bir ifadeyle inanç unsurları Mirandola'ya göre kilisenin toplamış olduğu ilk ekümenik konsilde oluşturulmuştur.⁴⁰⁹ Bir diğer boyut Mirandola'nın konsillerde

⁴⁰² Giovanni Pico della Mirandola, (Oratio), s.48

⁴⁰³ Giovanni Pico della Mirandola, (Heptaplus), s.148

⁴⁰⁴ Giovanni Pico della Mirandola, s.149

⁴⁰⁵ Giovanni Pico della Mirandola, s.149

⁴⁰⁶ Mahmut Kaya, s.52

⁴⁰⁷ Mahmut Kaya, s.52

⁴⁰⁸ Mahmut Kaya, s.52

⁴⁰⁹ Amos Edelheit, (Scholastic), s.529

oluşturulduğunu iddia ettiği bu dogmatik nosyonların aynı zamanda tarihselliği, dilsel, felsefik ve teolojik fonksiyonları içinde barındıran üretimler olduğunu savunmasından ibarettir.⁴¹⁰ Ve son olarak da Mirandola'ya göre inanç ve fikir arasındaki münasebet kilise babalarının ve filozofların çeşitli fikirleri çerçevesinde şekillenen bir ilişki türüdür.⁴¹¹

Mirandola, inanç unsurlarının kilisenin oluşturduğu ekümenik konsilde meydana getirildiğini, yani tamamıyla insan ürünü olduğunu savunmuştur. O, peygamberden gelen vahyi yok saymamakla birlikte aslında ona büyük bir önemde atfetmektedir. Fakat imanın şartları ve inancın unsurları ona göre Kutsal Kitabın gizemliliğini devam ettirecek şekilde kilise tarafından kurgulanmıştır.⁴¹² Dolayısıyla böyle bir kurgu, Mirandola'ya göre Tanrı'nın Peygamberlerine gönderdiği emir ve buyruklardan oluşan din algısından oldukça farklıdır. Bunun yanı sıra yukarıda sözünü ettiğimiz gibi bu kurgu kilise babalarının fikirleri doğrultusunda konsilde tartışılarak ortaya konduğundan dolayı başta dilsel bir boyut taşımakla birlikte teolojik, felsefi ve tarihsel bir üründür. Dolayısıyla Mirandola'ya göre inanç unsurları insan düşüncesinin bir parçasıdır. İnsan düşüncesinin ürünü olması sebebiyle doğrulanabilir veya yanlışlanabilir bir yapıya sahiptir.⁴¹³

Mirandola'nın dini boyutta öne sürdüğü fikirleri bu sözünü ettiklerimizle de sınırlı değildir. Tüm bunların yanı sıra Mirandola kilise babaları ve din bilgileri tarafından oluşturulmuş insan yapımı bu dini unsurların Thomas Aquinas'ın görüşlerinin temel alınarak ortaya konduğunu öne sürmüştür.⁴¹⁴ Ona göre insan ürünü olması sebebiyle değişime ve yanlışlanabilmeye her an açık bir durumda olan bu inanç esasları dinin gerçek doğasını temsil etmemektedir.⁴¹⁵ Çünkü Mirandola için vahyin büyük bir önemi vardır. Mirandola'ya göre vahiy, Hristiyan dininin olmazsa olmazıdır denebilir. Tanrı'nın Hristiyanları kurtarmak ve doğru yola iletmek için seçmiş olduğu peygambere gönderdiği, kendisiyle insanlar arasındaki en kuvvetli bağıdır.⁴¹⁶ Peygamberler üstün niteliklere sahip kişiler olduklarından dolayı da kendilerine gönderilen vahyi insanlara arz ederek inancın asıl olan gizemini mümkün çerçevede insanlara anlatmışlardır. Peygamberler, inancın boyutları insanın düşünce dünyasını aştığından dolayı bu boyutun insanın dünya hayatında bilmesi gereken kısmını en uygun dille ifade etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle inancın

⁴¹⁰ Amos Edelheit, (Scholastic), s.529

⁴¹¹ Amos Edelheit, (Scholastic), s.529

⁴¹² Amos Edelheit, (Scholastic), s.530

⁴¹³ Amos Edelheit, (Scholastic), s.530

⁴¹⁴ Amos Edelheit, (Scholastic), s.531

⁴¹⁵ Amos Edelheit, (Scholastic), s.531

⁴¹⁶ Amos Edelheit, (Scholastic), s.530

gizemi insan zihninin ötesindedir. Bu gizeme Peygamberler vakıf olabilmekle birlikte onlar, insanın ay-altı alemdeki yaşantısını düzenleyebilmek adına Tanrı'nın emir ve yasaklarını onlara en uygun yöntemle anlatmakla yükümlüdürler. Mirandola'ya göre insanlara bildirilen inanç esasları bu açıdan da dilsel bir boyut taşımaktadır fakat kilise konsillerinde oluşturulanlar gerçek dini yaşamı temsil etmeyecek türdendir.⁴¹⁷

İnancın unsurlarının insan zihninin ötesinde bulunması sebebiyle fikir aleminden bağımsız olduğunu savunmuş olan Mirandola, akıl ve vahyi iki farklı alan olarak görmüştür.⁴¹⁸ Bu açıdan Mirandola'nın sözünü ettiğimiz İslam filozoflarına katılmadığını söylemek gerekmektedir. Zira Kindi, Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi başlıca Müslüman filozoflar inanç ile dini amaç ve konu bakımından aynı görmüşler ve aralarında bir uzlaştırma yapmaya gitmişlerdir. Mirandola, fikrin inancın bir parçası olmadığını belirtmiş, inancın fikri aşan bir yapıda bulunduğunu savunmuştur.⁴¹⁹ Bu açıdan Müslüman düşünürlerle arasında açık bir farklılık söz konusudur. Dahası Mirandola, fikir yürüterek inanç unsurlarının değerlendirilmesinin söz konusu olmayacağını, onların dogmatik bir yapıda bulunduğunu ileri sürmüştür.⁴²⁰ Bu durumda felsefi bir bakış açısıyla Allah'ın yarattıklarını incelemenin gerekliliğini savunan Müslüman filozoflardan bir kez daha ayrılmıştır. Ona kalırsa hakikat inancın inceleme alanına giren bir meseledir ve hakikatin bilgisini bize en iyi anlatan da vahiy gücüne sahip olan peygamberlerdir.⁴²¹ Onlar, dogmatik bir yapıda olan inancın unsurlarına tüm boyutlarıyla hakimdirler ve insanlara onların anlayabileceği tarzda bu unsurların bilmeleri gereken kısımlarını anlatırlar. İnanç esasları sarsılmaz doğrular olduklarından dolayı, insanın sahip olduğu sürekli değişip dönüşen bir yapıda olan düşünce dünyası bu doğruları belirleme yetkisine sahip değildir. Onlar Tanrı'nın emir ve buyruklarını içeren dogmatik yapıda unsurlardır. Tüm bunlardan dolayı Mirandola'nın Kindi, Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi filozoflardan farklı yönde bir tutum takındığını vurgulamak gerekir. Zira bu Müslüman filozoflar felsefenin ve dinin aynı konu ve gayeyi taşıyan fakat farklı semboller kullanan iki alan olduğunu vurgulamışlardır.⁴²² Mirandola'nın inanç ve fikir ilişkisine dair yaptığı yorumlar İslam filozofları açısından değerlendirdiğimizde Gazali ile uyuşmaktadır diyebiliriz. Çünkü Gazali, felsefe ve dinin konuları açısından

---

⁴¹⁷ Amos Edelheit, (Scholastic), s.530

⁴¹⁸ Amos Edelheit, (Scholastic), s.529

⁴¹⁹ Amos Edelheit, (Scholastic), s.531

⁴²⁰ Amos Edelheit, (Scholastic), s.541

⁴²¹ Amos Edelheit, (Scholastic), s.541

⁴²² Ömer Mahir Alper, **Akıl-Vahiy Felsefe-Din İlişkileri**, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000, s.34,98,156,468

birbirleriyle zıt düştüğünü ve hiçbir zaman çalışma sahalarının aynı olmadığını savunmuştur. Ona göre felsefenin ve dini ilimlerin çalışma konuları birbirinden farklıdır.⁴²³

Felsefe de, Mirandola için kendi alanında doğayı, varlığın doğasını, insanlar arası siyasi, sosyal ve dilsel ilişkileri kendine konu edinen bir yapıdadır.⁴²⁴ Bu sebeple felsefe dinin kullandıkları semboller ve kavramlar tamamıyla farklıdır. İslam filozofları da bu iki alanın kullandıkları metaforların farklı olduğunu savunmuştur. Bu açıdan Mirandola Müslüman düşünürlerle benzerlik göstermektedir. Fakat onlar felsefe ile dinin yalnızca bu metaforlar itibariyle farklı olduğunu belirtmiş, bu iki inceleme alanı arasında bir uyum olduğunu vurgulamışlardır. Mirandola ise felsefe ve din arasında bir münasebet olmadığını ileri sürerek fikrin inancın bir parçası olmadığını iddia etmiş, inancın fikrin sınırlarını aştığını ileri sürmüştür.⁴²⁵ Kendi teolojik fikirlerini de bu dogmatik sınıra dikkat ederek oluşturduğunu belirten Mirandola, bu sebeple fikirlerinden dolayı yargılanmasının hatalı olduğunu tezlerini savunmak için yazdığı *Apology* adlı kitabında açıklamıştır.

Kilisenin iman esaslarını konsilde oluşturduğunu ileri süren Mirandola, yukarıda sözünü ettiğimiz üzere onların büyük din bilgini Thomas Aquinas'ın fikirlerini baz alarak bu belirlemeyi yaptığını savunmuştur. Kendisi ise, fikri tamamıyla inancın bir ögesi haline getirdiğini düşündüğü Thomas Aquinas ve onun takipçilerinden bu sebeple ayrılmıştır. Dolayısıyla ilk ekümenik konsilde din bilginleri tarafından oluşturulan ve fikir boyutunda kalan bu inanç unsurları Mirandola için gerçeği teşkil etmemektedir. Bu düşüncesiyle Mirandola, fikri inançtan tamamen ayıran bir tarzda olan Dun Scotus'a yaklaşmış görünmektedir. Fakat kendisine göre o Thomas Aquinas'ın fikirleri ile Dun Scotus'un fikirleri arasında bir yerdedir.⁴²⁶

İnancın unsurlarının değiştirilemez bir doğaya sahip olduğunu vurgulayan Mirandola, değişmez bir temel ile değişken bir hareket arasında bir uzlaşım tesis etmenin zorluğuna da vurgu yapmıştır.⁴²⁷ Ona göre felsefi kavramlar inancın konusu olamayacağı için felsefe inancın boyunduruğuna yerleştirilemez.⁴²⁸ İnanç esasları da düşünce hareketinin çok daha ötesinde yer aldığı için felsefeye indirgenemez.⁴²⁹ Dolayısıyla bu iki ayrı alan arasında uyum ve uzlaşım tesis etmek imkansız denebilecek kadar zordur.

⁴²³ Gazali, **el- Munkızu Min-ad-Dalal**, çev. Hilmi Güngör Maarif Basımevi, Ankara, 1959, s.56

⁴²⁴ Giovanni Pico della Mirandola, (Heptaplus), s.89

⁴²⁵ Amos Edelheit, (Scholastic), s.531

⁴²⁶ Amos Edelheit, (Scholastic), s.532

⁴²⁷ Amos Edelheit, (Scholastic), s.540

⁴²⁸ Amos Edelheit, (Scholastic), s.540

⁴²⁹ Amos Edelheit, (Scholastic), s.540

Hristiyan dini Mirandola'ya vahyin gücünde kendisini bulmuştur. Bu vahyin getirdiği bilgiler üzerine yorum yapmak ise dini boyuttaki dogmalara büyük zarar verip insanların inançlarını zedeleyecektir. Kutsal Kitap Mirandola için insanın düşünsel boyutta oluşturduğu bir kurgudan ibarettir.⁴³⁰ Bu kurgu, Peygamberlerin Tanrı'dan insana taşıdığı vahyin önüne geçerek Tanrı'nın Peygamberleri aracılığıyla gerçek anlamda insanlara bildirmek istediği dogmatik unsurların önüne bir engel koymuştur. Dolayısıyla Mirandola için fikir hiçbir zaman inanç ile aynı boyutta ele alınmamalıdır. Felsefi düşünme tarzı ay-altı ve ay-üstü alemleri anlayıp açıklamada yol göstericidir. Fakat Kutsal Kitap ve dini dogmalar söz konusu olduğunda fikrin çok daha ötesinde olan inanç unsurları devreye girmeli ve vahiy gücü sayesinde insanlar bu unsurları öğrenebilmelidir.

Görünüşe göre Mirandola, felsefe ile din arası ilişkiler meselesini ele alırken İslam filozoflarından farklı bir yol izlemiştir. Kuşkusuz Müslüman düşünürler için de Kutsal Kitap dogmatik esasları konu edinmektedir. Fakat akıl yolu ile yorumlanmaya açık olan birtakım inanç esasları incelenebilir. Onlara göre bu incelemeyi yapmak insanlara Allah'ı ve Peygamberlerini anlatıp insanların onlara iman etmesini sağlamakta oldukça önem taşımaktadır. Mirandola ise inanç ve fikri keskin bir yolla birbirinden ayırmış, bu iki alan arasına kesin bir sınır çizmiştir.

Varlık, bir ve Tanrı kavramları üzerine kurgulamış olduğu metafizik öğretisini, yazmış olduğu dini ve düşünsel içeriğe sahip tezleriyle de desteklemiş olan Mirandola, metafizik düzlemde gerek özgün fikirleriyle gerekse İslam dünyasından edindiği bilgileri işleyerek önemli bir yer edinmiştir. Yaradılış konusundaki düşüncelerini ele alırken de Müslüman filozoflarla benzer görüşler ileri sürmüş olan Mirandola, ömrü boyunca ilgilendiği felsefe ve din münasebetini ele alırken kendine has yorumlarıyla Rönesans düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur.

---

⁴³⁰ Amos Edelheit, (Scholastic), s.529, 530

SONUÇ

Rönesans düşünürü Mirandola, Yunan düşüncesinden başlayarak İslam filozoflarının da üzerinde önemle durduğu birtakım görüşlere yer vermiştir. İnsan kendisine, *yaşamının amacının ne olduğu* yönünde bir soru sorarak önce kendini sonrasında ise çevresini ve tüm evreni anlamlandırma çabasına girişmiştir. Zira Mirandola'nın yaptığı da tam olarak budur. O, insanın ne olduğunu ve ne yapması gerektiğini kendisine sormuş, bunun sonucunda da hümanist görüşlerini ortaya koymuştur. Aynı şekilde varlıkları anlamlandırma çabası içine girip onların Tanrı karşısındaki konumlarını incelemiş, kendi birlik öğretisini oluşturmuştur. Dolayısıyla Mirandola'nın felsefesi, insanla başlayıp dış dünyaya yönelerek devam edip Tanrı'da kendini gerçekleştiren bir felsefedir. Mirandola felsefi öğretisini oluştururken Yunan filozoflarından olduğu kadar İslam filozoflarından da etkilenmiş, Yunan düşüncesini çoğunlukla Müslüman düşünürlerin gözünden incelemiştir.

Doğu dünyası yüzyıllar boyunca dinin, Batı dünyası ise düşüncenin merkezi olarak öne çıkarılmıştır. Bir diğer ifadeyle Doğu inancın bolluğu ve bereketiyle, Batı ise felsefi düşünce hareketinin cereyan etmesiyle nam salmıştır. İkisi arasındaki etkileşimden dolayı, Batı alemi Doğu'dan inancın unsurlarını, Doğu alemi ise Batı'dan felsefi bilgiyi öğrenmiştir. Ortaçağ'ın dogmalarına duyulan inancın sarsıldığı ve düşünce hareketlerinin önem kazanmaya başladığı bir dönemde yetişen Mirandola, Kindi ve İbn Rüşd'e benzer bir tarzda kendi inanç ve fikir arasındaki ilişkiye dair kurgusunu üç temele dayandırmıştır.

Mirandola'nın inanç ile akıl arası münasebeti için öne sürdüğü üç temelden biri inanç unsurlarının insan tarafından oluşturulduğu yönündedir. Bu açıdan inanç unsurları dilsel ve tarihsel bir yöne sahiptir. İkinci temel dayanak olarak onların teolojik ve felsefi zeminde oluşturulan dogmatik nosyonlar olmasıdır. Son olarak, bu dogmatik unsurlar kilise babaları ve filozofların fikirleri çerçevesinde şekillenmiş inşalardır. Görüldüğü gibi Mirandola felsefe ve din arasındaki münasebete dair düşüncelerini üç maddede özetlemiştir.

Felsefe ve din arasındaki ilişkide Mirandola, dini bilginin aklın ötesinde olduğunu, fakat hem akli hem de dini bilgiyi talep etmenin insan için gerekli ve önemli olduğunu savunmuştur. O bu anlayışıyla Kindi ve İbn Tufeyl ile uyum içerisindedir. Fakat aynı zamanda akıl ve inancın konu ile gayelerinin bir ve aynı olduğunu söyleyen Kindi, Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd'den ayrılmaktadır. Mirandola, bu iki alanın konu ve amaçlarının özdeş olmadıklarını vurgulayarak onların izledikleri

yol itibariyle de farklı olduklarını savunmuştur. İslam filozoflarının büyük bir kısmı dini alanı büyük ölçüde sembolik olarak görmüş ve bu sembolleri yorumlamıştır. Dolayısıyla onlara göre dinin içeriği ile felsefenin konuları ile gayeleri ortaktır. Fakat Gazali ile başlayan süreçte dinin felsefeden daha fazla bir şey olduğu ve dinin sembolik görünen ifadelerinin birer gerçeklik olarak düşünülmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Dinin felsefeyi aşan bir yönünün olduğu anlayışı meşşai filozoflar tarafından da bazen zımnen ifade edilmiştir. Mirandola'ya geldiğimizde o, aklın ve dinin konularının aynı olmadığı Gazali ve İbn Tufeyl çizgisini takip etmiş görünmektedir.

Hümanist teolojisinde Mirandola, varlıkların hiyerarşisi fikrini İbn Bacce'den; Platon ve Aristoteles arasında bir uzlaşma olduğu fikrini Farabi'den almıştır. İbn Sina'da ve İbn Rüşd'de sağlam, sarsılmaz bir tanrısal ışığın bulunduğunu, onlardaki bu Platoncu ışığın görmezden gelinemeyeceğini savunmuştur. Kısacası o, hümanist teolojisinde Müslüman filozoflardan öğrendiği birtakım sembol ve kavramları işleyerek bunları ahlak felsefesinin unsurları ile renklendirmiştir.

Mirandola'nın metafizik öğretisinde Farabi ve İbn Sina'nın felsefi teorilerinden getirilen unsurlar önemli bir yere sahiptir. Özellikle birliğin, bir olan ile var olan arası ilişkinin çözümlenmesinde, bunun yanı sıra birlik ve çokluk arasındaki ilişkide Mirandola, İslam düşünürlerinin etkisinde kalarak onlara benzer tarzda görüşler öne sürmüştür. Platon ve Aristoteles'in varlık ve birin özdeş olduğunu söylediklerini savunarak onları metafizik düzlemde uzlaştırmıştır. Bu uzlaşım fikrini kurgularken de başta Farabi olmak üzere İslam filozoflarının görüşlerine benzer görüşler öne sürmüştür. Benzer şekilde Tanrı'nın bir olduğu yönündeki görüşlerini de Kindi ve Farabi'den esinlenerek oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla Müslüman düşünce dünyasının Mirandola üzerindeki etkisi yadsınamayacak kadar fazladır.

Rönesans döneminin hem dini öğeleri, hem de düşüncenin önemini öne çıkaran yapısı, bu dönemin henüz başlangıç noktasında yaşamış olan Giovanni Pico della Mirandola'da kendisini göstermektedir. Hayatının büyük bir bölümünü felsefi düşünceye ayırmış olan Mirandola, son demlerinde ise dini ve mistik gizemleri ele alarak, döneminin karmaşık yapısını bir birey olarak kendi fikir ve inanç dünyasında ortaya koymuştur. İnanç ve felsefi öğretisini kurgularken kendi zamanına en yakın olan Müslüman düşünce yapısını örnek almıştır. Mirandola'nın öğretisinin içerikleri İslam filozoflarının ortaya koyduklarıyla şekillenmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyleyse İslam düşünürlerin üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu Mirandola'nın Rönesans felsefesi, Ortaçağ Müslüman düşünürleri, onların

düşüncelerini ve bu düşüncelerin etkilerini anlamamızda bir aydınlatıcı görevi göreceklerdir. Zira Müslüman düşünce dünyasını farklı bir dönemde yaşamış ve farklı bir dine mensup olan bir düşünürün gözüyle incelemek, onların fikirlerini kavramamıza yeni boyutlar katacaktır. Mirandola'nın kısa süren yaşantısı boyunca kendisine araştırma konusu edindiği konuların birçoğunda Müslüman filozoflardan izler bulmaktayız. Öyleyse bu izlerden, daha doğrusu bu geçmiş tecrübeden faydalanabilmek ve günümüz dünyasına da taşıyabilmek adına İtalyan düşünür Mirandola'nın felsefesini öğrenmek ve dikkate almak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alper, Ömer Mahir. **Akıl-Vahiy/Felsefe-Din İlişkileri**, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000, s.247.

Aristoteles. **Metafizik**, Çev: Prof. Dr. Ahmet Arslan, İkinci Basım, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996, s. 370.

Arslan, Ahmet. **İlkçağ Felsefesi Tarihi 2**, 5. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, ss.255, 256.

Aydınlı, Yaşar. **İbn Bacce'nin İnsan Görüşü**, Birinci basım, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu.60, İstanbul, 1997, ss.56-65,66-85.

Bayraktar, Mehmet. **İslam Felsefesine Giriş**, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s.243.

Bedevisi, Abdurrahman. **Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam'ın Rolü**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.31.

Bilen, Osman ve Mehmet Aydın. **İslam Felsefesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları no.17, İzmir, 2013. ss.351-356

Bircan, Hasan Hüseyin. **İslam Felsefesine Giriş**, 1. Basım, Ensar Neşriyat, İstanbul, s.250.

Black, Crofton. **Pico's Heptaplus and Biblical Hermeneutics**, Brill, 2006, ss.5-10

Collingwood, R.G. **Speculum Mentis (Bilginin Haritası)**, Çev. Kubilay Aysevener, Zerrin Eren, 1. Baskı, Doğubatı Yayınları, İstanbul, 2014, s.20.

Dougherty, M. V. <http://www.mvdougherty.com/pico.htm>

Edelheit, Amos. **The Scholastic Teology of Pico della Mirandola**, Brill, 2008, s.530-532

Edelheit, Amos. **Ficino, Pico and Savonarola**, Brill, 2008, ss.372,373.

Garin, Eugenio. **History of Italian Philosophy**, Çev. Giorgio Pinton, Brill, New York, 2008, s.295.

Gazali. **Miřkatü'l-Envar**, çev. Süleyman Ateş, 2. Baskı, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2016, s.72.

Gazali. **el-Munkızu Min-ad-Dalal**, çev. Hilmi Güngör, 2. Baskı, Maarif Yayınevi, Ankara, 1959, ss. 6-12.

Geffen, David. **Insights into the Life and Thoughts of Elijah del Medigo Based His Published and Unpublished Works**, American Academy for Jewish Research, 1973, ss.72,73.

Gilson, Etienne. **Ortaçağ Felsefesinin Ruhı**, Çev. şamil Öçal, 2. Baskı, Açılım Kitap, İstanbul, 2003, ss.25,26.

Gökberk, Macit. **Felsefe Tarihi**, 20. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, ss.168,169.

Gutas, Dimitri. **İbn Sina'nın Mirası**, Çev. M. Cüneyt Kaya, 2. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul, 2011, ss.392.

Güleç, Serdar Cihan. **Pico della Mirandola ve Hayy bin Yakzan Çevirisi**, İstanbul, 2009, ss.22,23.

Henry, John. **Bilim Devrimi**, Çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.10,11 51,52,53-61.

İbn Arabi. **Fususü'l-hikem**, çev. Nuri Gencosman, 3. Baskı, Meb. Yayınları, İstanbul, 1992, s.295.

İbn Arabi. **Allah Kimleri Sever?**, çev. Ekrem Demirli, 6. Baskı, Hayy Kitap, İstanbul, 2012, s.20.

İbn Sina. **Kitabü'ş-Şifa**, çev. Fikir Mimarları, Say Yayınları, 2013. s.278

İbn Tufeyl ve İbn Sina. **Hayy İbn Yakzan (Ruhun Uyanışı)**, Çev: Yusuf Özkan Özburun, Serkan Özburun, Şehabettin Yalçın, Orhan Düz, Derya Örs, İnsan Yayınlar, İstanbul, 2000, s.351.

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt:20.

Karlığa, Bekir. **İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.543.

Kaya, Mahmut. **İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri**, 8. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003, ss.26,27-118,119.

Kibre, Pearl. **The Library of Pico della Mirandola**, Colombia University Press, 1936, ss.78-80-100,101,102-120-124-259.

Kingsley, Peter. **Antik Felsefe, Gizem ve Büyü**, Çev. Kenan Kalyon, 1. Baskı, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2002, ss.220-222.

Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1981, ss.27,28.

Kutluer, İlhan. **İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru**, 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.28.

Moore, Malcolm. **"Medici philosopher's mystery death is solved."** The Telegraph, 07 Feb 2008, thetelegraph.co.uk/news/worldnews/1577958/Medici-philosophers-mystery-death-is-solved.html

Mirandola, Giovanni Francesco Pico della; **The Life of Pico della Mirandola**, Çev. Thomas More, London, 1890, s.7,8-38.

Mirandola, Pico della. **İnsanın Değeri Üzerine Söylev (Ya da Rönesansın Manifestosu)**, Çev: Levent Özşar, Biblos Yayınları, Bursa, 2013, ss.6,15,23,28-35,42,45-53,64-68,80.

Mirandola, Pico della. **Heptaplus**, Çev. Douglas Carmichael, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1998, s.20, 85-117.

Mirandola, Pico della. **De ente et Uno**, Çev. Paul W. J. Miller, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1998, ss.28-60.

Mirandola, Pico della. **Conclusiones Nongentae**, 1486, s.365.

Pater, Walter H. **Rönesans**, Çev: Ahmet Aydoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.59-64.

Şerif, M.M. **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, 3. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s.14-123-129-133.

The Encyclopedia of Philosophy; Volumes 3 ve 4, Macmillan Publishing Co. Inc& The Free Press, New York, 1967. S.165

The Encyclopedia of Philosophy; Volumes 7 ve 8, Macmillan Publishing Co. Inc& The Free Press, New York, 1967. s.352

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt.30, İstanbul, 2005. s.265

Uludağ, Süleyman; **Felsefe-Din İlişkileri Faslu'l-makal el-keşf an minhaci'l-edille**, İbn Rüşd, 4. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012, s.266.

Ülken, Hilmi Ziya. **İslam Felsefesi**, 6. Baskı, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2015, s.17,18-41-62-114-169,170-197-200.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. **Kur'an-ı Kerim ve Meali Şerifi**, 1. Baskı, İşaret Yayınları, 2000, s.11-175-500.

Weinstein, Donald. **Savonarola**, Yale University Press, New Haven, 2011, s.379.